

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Milda Numsėdytė

Edukologijos (specializacija - vaiko teisių apsaugos vadyba) studijų programos
II kurso studentė

**VAIKŲ ĮTRAUKIMAS Į SMURTO PREVENCIJĄ MOKYKLOJE: SITUACIJA IR
PERSPEKTYVOS (JONIŠKIO RAJONO ATVEJIS)**

Magistro darbas

Darbo vadovė:
Dr. E. Masiliauskienė

Šiauliai, 2011

Darbas originalus.....Milda Numsėdytė
(studento parašas)

TURINYS

SUMMARY	
SANTRAUKA	
ĮVADAS	5
1. VAIKŲ SMURTAS MOKYKLOJE	10
1.1. Smurto apibrėžtis	10
1.2. Smurtą aiškinančios teorijos	12
1.3. Smurtavimo prieš vaikus samprata, rūšys ir raiškos būdai	15
1.4. Vaikų smurtavimo priežastys ir pasekmės.....	21
2. VAIKŲ SMURTO MOKYKLOJE SOCIOEDUKACINĖS PREVENCIJOS TEORINĖS PRIELAIIDOS	26
2.1. Prevencijos samprata, principai ir lygiai.....	26
2.2. Vaikų smurto mokykloje socioedukacinės prevencijos kryptys.....	29
2.3. Vaikų smurto socioedukacinės prevencijos priemonės mokykloje	34
2.4. Vaikų smurto socioedukacinių prevencijos priemonių veiksmingumo užtikrinimas: Lietuvos ir užsienio šalių patirtis	38
2.5. Vaikų vaidmenys socioedukacinėje smurto prevencijoje mokykloje.....	42
3. VAIKŲ ĮTRAUKIMO Į SMURTO PREVENCINES PROGRAMAS EMPIRINIS TYRIMAS	48
3.1. Tyrimo metodologija	48
3.2. Tyrimo metodai.....	50
3.3. Tyrimo etika ir eiga.....	52
3.4. Smurtavimo raiška ir smurto prevencijos (vaikų įtraukimo aspektu) plėtotė mokykloje (vaikų nuomonė)	56
3.5. Vaikų smurtavimas ir jų įtraukimas į smurto prevenciją mokykloje (mokytojų nuomonė)	69
3.6. Vaikų smurtavimas ir jų įtraukimas į smurto prevenciją mokykloje (socialinių pedagogų nuomonė)	83
IŠVADOS	96
REKOMENDACIJOS	99
LITERATŪRA	101
PRIEDAI.....	107

SUMMARY
CHILDREN'S INVOLVEMENT IN SCHOOL VIOLENCE PREVENTION: SITUATION
AND PROSPECTS (JONIŠKIS DISTRICT CASE)

Master Thesis

The relevance of research. At school every child should feel important and safe. Reality, however, shows the contrary. Implementing most optimal possibilities of solving children violence problems educational institutions are the ones that play the crucial role. Educators dispose of the information about children not available to their parents or other institutions being the first to notice danger signs. Educators, however, are not always able to provide quality assistance to all children. Therefore violence prevention activity at school should involve the whole staff of educational institution, and most importantly the children themselves.

The object of research – involvement of children into violence prevention at school.

The objective of research – to give theoretical grounding and empirical investigation of methods and measures of involvement children into violence prevention at school.

The instrument of research – an interview for social pedagogues (4 social pedagogues participated), a questionnaire survey for schoolchildren (38 schoolchildren participated) and for teachers (74 teachers participated).

The methods of research: theoretical, empirical and statistical.

The results of qualitative and quantitative research analysis demonstrate that psychological violence forms that are influenced by violent behaviour in the family, psychological problems, child's character properties and lack of social skills are most widely expressed in Joniškis district schools. In the fight against violence the school provides and implements preventive measures (actions against violence, lectures delivered by psychologists and social pedagogues) involving the whole community of the institution, and most importantly the children. Preventive activities at school are efficient when there is an adequate response to the situations of violence; cooperation with parents; noticing and encouragement of amicable behavior, surveillance of most frequent places of violence. Research problems are conditioned by the fact that the violence of the preventive measures are not consistently exercised and the desired outcome is usually short-lived. Educational institutions lack sense of community basing on which a safer school policy would be created.

SANTRAUKA
VAIKŲ ĮTRAUKIMAS Į SMURTO PREVENCIJĄ MOKYKLOJE: SITUACIJA IR
PERSPEKTYVOS (JONIŠKIO RAJONO ATVEJIS)

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas. Mokykloje kiekvienas vaikas turėtų jaustis reikšmingas ir saugus. Tačiau, realybėje būna priešingai. Įgyvendinant optimaliausias vaikų smurtavimo problemų sprendimo galimybes, svarbiausias vaidmuo tenka ugdymo institucijoms. Pedagogai turi informacijos apie vaikus, kurios neturi tėvai ir kitos institucijos, nes pedagogai dažniausiai pirmieji gali pastebėti pavojaus ženklus. Tačiau, mokytojai ne visada pajėgūs suteikti kokybišką pagalbą visiems vaikams. Todėl į smurto prevencinę veiklą mokykloje yra būtina įtraukti visą ugdymo įstaigos personalą, o svarbiausia pačius vaikus.

Tyrimo objektas – vaikų įtraukimas į smurto prevenciją mokykloje.

Tyrimo tikslas - teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje būdus, priemones.

Tyrimo instrumentas – interviu socialiniams pedagogams (dalyvavo 4 socialiniai pedagogai), anketinė apklausa mokiniams (dalyvavo 138 mokiniai) ir mokytojams (dalyvavo 74 mokytojai).

Tyrimo metodai: teoriniai, empiriniai, statistiniai.

Išanalizuoti kokybinio ir kiekybinio tyrimo rezultatai rodo, kad Joniškio rajono mokyklose stipriausiai pasireiškia psichologinės vaikų tarpusavio smurtavimo formos, kurias įtakoja smurtinis elgesys šeimoje, psichologinės problemos, vaiko charakterio savybės bei socialinių įgūdžių stoka. Kovoiant su smurtu, mokykla numato ir realizuoja prevencinės veiklos priemones (akcijos kovai su smurtu, psichologo ir socialinio pedagogo organizuojamos paskaitos), kuriose įtraukiama visa ugdymo įstaigos bendruomenė, o svarbiausia vaikai. Prevencinė veikla mokykloje efektyvi tada, kai tinkamai reaguojama į smurtinę situaciją; bendradarbiaujama su tėvais; pastebimas ir skatinamas draugiškas elgesys; stebimos vietos, kuriose dažniausiai smurtaujama. Tyrimo problematiką sąlygoja tai, kad smurto prevencinės priemonės yra realizuojamos nenuosekliai ir pageidaujami rezultatai dažniausiai būna trumpalaikiai. Ugdymo įstaigoms trūksta bendruomeniškumo, kurio pagrindu būtų kuriama saugesnė mokyklos politika.

IVADAS

Temos aktualumas. Smurtavimas prieš vaikus, paauglių nusikalstamumas, nelankantys mokyklos vaikai ir kitos socialinės problemos, susijusios su vaikais yra itin aktualios ne tik šiandieninėje visuomenėje, bet ir ugdymo įstaigose. Viena aktualiausių problemų mokyklose yra įvairių formų prievarta, agresija paplitusi tarp mokinių (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza 2004). Šalies teritorinių policijos įstaigų duomenimis, 2001 m. buvo įregistruoti 89 prievartos prieš vaikus mokyklose ir šalia jų esančiose teritorijose atvejai. Vis dažniau užfiksuojami fizinės ir psichologinės prievartos prieš vaikus atvejai mokyklose ir šalia jų esančiose teritorijose. Pagal Vaiko Teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje pateiktą statistiką, 2005 metais tirti 46 smurto prieš vaikus atvejai, 2006 metais – 42, 2007 metais – 91, 2008 metais – 142, 2009 metais – 195. Smurtavimas mokykloje, kaip reiškinys, tampa kasdieninio gyvenimo dalimi, kuris nereikalauja išskirtinio dėmesio, kol neiššaukia katastrofiškų pasekmių. Didžioji dalis paauglių ir jaunimo į šį reiškinį žiūri, kaip į atrakciją ar laisvalaikio praleidimo būdą, prie kurio prisideda pati visuomenė, žiniasklaida, informacinės-komunikacinės technologijos bei įvairios bendravimo internetinės svetainės.

Mokykloje kiekvienas vaikas turėtų jaustis reikšmingas ir saugus. Tačiau, realybėje būna priešingai. Mokinių apklausos rodo, kad didžioji dalis vaikų mokyklose tampa smurto, pasireiškiančio patyčiomis aukomis (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė 2005). Pasaulinė Sveikatos Organizacija 2001 – 2002 m. atliko tarptautinį tyrimą, kurio duomenimis Lietuva tarp 35 šalių užima pirmą vietą pagal vaikų, iš kurių tyčiojamasi, skaičių. Tai reiškia, kad net du trečdaliai mūsų šalies vaikų patiria patyčias, kai tuo tarpu Švedijoje bendraamžių agresyvų elgesį patiria tik vienas iš šešių vaikų (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005). Mokinio savijauta mokykloje yra vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių mokymosi motyvaciją, adaptacijos mokykloje lygmenį, požiūrį į mokymąsi ir pačią ugdymo instituciją. L. Bukšnytė (1999) akcentuoja, jog bloga mokinio savijauta mažina intelektinės veiklos galimybes, mokinio darbingumą, iniciatyvumą, apsunkina bendravimą su kitais žmonėmis, skatina vengti tų situacijų, kurios kelia nemalonius išgyvenimus, potyrius. Todėl, būtina imtis priemonių mažinančių vaikų tarpusavio smurtavimą tokiu būdu užtikrinant ir realizuojant pagrindines vaiko teises bei laisves (teisę į mokslą, teisę augti laisvai ir darniai vystytis, teisę būti laisvam ir pan.).

Nacionalinėse smurto prieš vaikus strategijose yra pripažįstama, kad Lietuvos mokyklose didėja socialinis ir psichologinis nesaugumas. Siekdama mažinti smurto paplitimą prieš vaikus ir tarp vaikų, Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Vyriausybė 2008 m. nutarimu Nr. 392 (Žin.,

2008, Nr. 51-1892) patvirtino Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programą bei programos įgyvendinimo priemonių planą. Pagrindinis programos tikslas – ugdyti visuomenės nepakantumą smurtui prieš vaikus, kompleksiskai šalinti smurto prieš vaikus priežastis, sukurti pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ir jų šeimų nariams pagalbos ir prevencijos priemonių sistemą, mažinti smurto prieš vaikus paplitimą.

Įgyvendinant optimaliausias minėtų problemų sprendimo galimybes, svarbiausias vaidmuo tenka ugdymo institucijoms. Ugdymo įstaigų išskirtinumą prevencinėje veikloje lemia tai, kad vaikai daugiausia laiko praleidžia tose įstaigose. Pedagogai turi informacijos apie vaikus, kurios neturi tėvai ir kitos institucijos, nes pedagogai dažniausiai pirmieji gali pastebėti pavojaus ženklus. Tačiau, kaip teigia A. Magomedovas, E. Kasperavičiūtė, E. Karmaza (2004) per didelis pedagogų darbo krūvis yra kliūtis garantuoti kokybišką pagalbą visiems vaikams, kuriems jos reikia. Todėl į smurto prevencinę veiklą mokykloje yra būtina įtraukti visą ugdymo įstaigos personalą, o svarbiausia pačius vaikus. Tokiu būdu, ugdymo įstaiga, kaip institucija, prisidėtų prie saugios vaikui aplinkos kūrimo. Itin svarbu, jog ir patys mokiniai tiesiogiai dalyvautų formuojant saugesnę ugdymosi aplinką.

Temos iširtumas. Vaikų tarpusavio smurtavimo problemas, bei prevencinės veiklos įgyvendinimo galimybes mokykloje analizavo daugelis Lietuvos ir užsienio autorių. Smurto bei agresijos teorijas analizavo A. Bandūra (1973), K. M. J. Lagerspets (1994), J. Gilligan (2005). Domėtasi vaikų tarpusavio smurtavimo formomis (Pellegrini, Long, 2002), tirtas mokyklos bendruomenės požiūris į smurto raišką mokykloje (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005). Saugios mokyklos kūrimo, formavimo priemonės išskyrė D. S. Elliott, J. M. Grady, T. E. Shaw (2000). Smurto prevencinių programų ypatumus apibrėžė (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007; Stephen, Williams, 2008).

Įgyvendinant smurto prevencinę veiklą mokykloje, itin akcentuota bendruomenės komandinio darbo svarba (Feinberg, 2003), kūrybinis bendradarbiavimas, sprendžiant vaikų tarpusavio smurtavimo problemas (Gajda, 2006), pabrėžiamas vaikų dalyvavimas smurto prevencinėse priemonėse (Smith, Galvin, 2003; Whitted, Dupper, 2005; Gillbert, 2007). Taip pat, numatyti smurto prevencinių priemonių veiksmingumo užtikrinimo būdai (Heinrich, 2003; Feinberg, 2003; Rigby, Smith, Pepler, 2004).

Vaikų tarpusavio smurtavimo problema taip pat analizuota daugelio Lietuvos mokslininkų. Tyrinėti bei analizuoti moksleivių savijautos ypatumai bendrojo lavinimo mokykloje (Bukšnytė, 1999), smurtavimo formos, rūšys (Markevičienė, Blažys, 2000), vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijoje (Braslauskienė, Jonutyte, 2005) bei smurto

prevencinės veiklos organizavimo principai (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007; Kurienė, 2007). Patyčių problema mokyklose, domėjosi (Girdvainis, Pocevičienė, 2009).

Tyrimo problema. Vaikų tarpusavio smurtavimo problemoms pasiekus aukščiausią lygį, prevencinės veiklos įgyvendinimo priemonėmis susirūpinta ne tik instituciniu lygmeniu, bet ir valstybiniu. Kiekviena ugdymo įstaiga, remdamasi valstybiniais įstatymais, įgyvendina smurto prevencinę veiklą įtraukdami visą bendruomenės personalą, o svarbiausia, jog formuojant saugesnę ugdymosi aplinką būtų įtraukiami ir vaikai. Smurto prevencinė veikla, yra orientuota į vaiką, tačiau lieka neaiškus praktinis vaikų įtraukimo į šias programas pobūdis.

Tyrimo tikslas – teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje būdus, priemones.

Hipotezė – tikėtina, jog vaikų tarpusavio smurtavimo raišką mokykloje įtakoja nepakankamai efektyviai organizuojama prevencinė veikla. Trūksta tiesioginės vaikų iniciatyvos, dalyvavimo sprendžiant tarpusavio smurtavimo problemas.

Tikėtina, jog smurto prevencinė veikla orientuota į vaiką, tačiau praktinis vaikų įtraukimas į smurto prevenciją mokykloje vyksta epizodiškai.

Tyrimo objektas – vaikų įtraukimas į smurto prevenciją mokykloje.

Uždaviniai:

1. Teoriškai pagrįsti vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje strategijas, atskleidžiant vaikų tarpusavio smurtavimo sampratą, rūšis ir raiškos būdus, įvardinant smurtavimo priežastis bei pasekmes.
2. Teoriškai pagrįsti vaikų smurtavimo mokykloje socioeducacinės prevencijos galimybes, įvardinant prevencijos kryptis, priemones, jų veiksmingumo užtikrinimo būdus, vaikų vaidmenį socioeducacinėje smurto prevencijoje mokykloje.
3. Atlikti empirinį tyrimą (derinant kokybinį (interviu) ir kiekybinį (anketą) tyrimo metodus), siekiant nustatyti kaip mokytojai ir socialiniai pedagogai įtraukia vaikus į smurto prevenciją mokykloje, bei kokios egzistuoja pačių vaikų prevencinės veiklos iniciatyvos.

4. Apibendrinti teorinio bei empirinio tyrimo rezultatus, atskleidžiant vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje situaciją ir numatant tokios veiklos perspektyvas.

Tyrimo metodologinis pagrindimas. Tyrimas grindžiamas šiomis teorijomis:

- *Socialinio išmokimo teorija* (Bandura, 1997) teigiančia, jog asmuo agresyviai išmoksta elgtis stebėdamas ir girdėdamas kitų kalbinės veiklos pavyzdžius. Agresyvumo išmokstama tiesioginės patirties dėka, už išreikštą agresiją susilaukiant vienokio ar kitokio pastiprinimo. Remiantis minėtos teorijos pagrindine idėja apie asmens socialiai išmokstamą elgesį, galime daryti prielaidą, kad vaikai dalyvaudami smurto prevencinėje veikloje, bei realiai matydami kitokius elgesio pavyzdžius ir patys išmoks tinkamų, visuomenei priimtinių elgesio būdų.
- *Socialinė kognityvinė teorija* (Huesmannas, Eronas) leidžia pabrėžti vaiko aktyvaus mąstymo reikšmę tolesniems jo veiksams smurtinio elgesio situacijose, nes mąstydamas vaikas priima savąjį pasaulį, save patį bei atitinkamai kuria naujus elgesio būdus. Vaikų įtraukimas į smurto prevenciją turi vykti nuosekliai ir kryptingai, pradedant nuo jaunesniame mokykliniame amžiuje, kad tolimesnis vaiko elgesys su aplinkiniais būtų kuo pozityvesnis.
- *Socialinė konstruktyvizmo teorijos* (Reich, 1996; Berger, Luckman, 1999) pagrindu, vaikas suvokiamas kaip konstruojantis savo individualų suvokimą apie pasaulį. Konstravimas vyksta patiriant, vertinant ir interpretuojant aplinką bei turimą patirtį siejant su ankstesne. Vaikas įsitraukdamas į smurto prevenciją mokykloje, būdamas subjektu įvairiose situacijose, atitinkamai konstruos ir savąją patirtį.

Tyrimo metodai:

Teoriniai: *Mokslinės literatūros analizė*, kuria siekta apibrėžti sąvokas, sampratas, apibūdinti vaikų tarpusavio smurtavimo raiškos būdus, formas bei numatyti socioedukacinės smurto prevencijos realizavimo strategijas mokykloje.

Empiriniai: *Anketinė apklausa*, skirta išsiaiškinti kokiais būdais pedagogai įtraukia vaikus į smurto prevenciją mokykloje, bei ištirti pačių vaikų iniciatyvas dalyvauti smurtavimą mažinančiose veiklose. *Interviu*, su socialiniais pedagogais siekta nustatyti vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje perspektyvas, analizuojant vaikų tarpusavio smurtavimo raišką, prevencinės veiklos iniciatyvas, pasitikėjimo mokiniais problematiką, vaikų ir suaugusiųjų

vaidmenis prevencinių programų įgyvendinimo kontekste, vaikų atrankos kriterijus į smurto prevencinę veiklą mokykloje.

Statistiniai: *Duomenų analizė*, siekiant apibendrinti empirinio tyrimo metu gautus duomenis. Analizei naudotas statistinis duomenų apdorojimo paketas (SPSS 13.0).

Tyrimo imtis ir organizavimas

Interviu dalyvavo su 4 socialiniai pedagogai (ekspertai), kurių darbo stažas svyruoja nuo 15 – 30 metų. Anketinėje apklausoje dalyvavo 138 vaikai (58,7% mergaičių, 41,3% berniukų) kurių amžius 11 – 17 metų ir 74 mokytojai (89,19% moterų, 10,81% vyrų). Tyrimui atlikti pasirinktos Joniškio rajono vidurinės mokyklos ir gimnazijos.

Darbo etapai

I etapas 2009 m. spalio – 2010 kovo mėn. Mokslinės, pedagoginės, psichologinės literatūros studijavimas.

II etapas 2010 m. balandžio – 2011 sausio mėn. Tyrimo instrumento parengimas, t.y. anketos ir interviu tyrimui sudarymas.

III etapas 2011 m. vasario mėn. Atliktas interviu ir respondentų anketinė apklausa.

IV etapas 2011m. kovo – balandžio mėn. Tyrimo duomenų analizė ir interpretacija.

V etapas 2011 m. gegužės mėn. Tyrimo išvadų ir rekomendacijų parengimas.

Darbo reikšmingumas ir naujumas

Gauti tyrimo rezultatai padėjo nustatyti vaikų įtraukimo į smurto prevenciją situaciją mokykloje. Įvertinas smurto prevencinės veiklos efektyvumas leis pedagogams tikslingiau bei nuosekliau organizuoti smurto prevenciją mokykloje, numatyti tinkamiausias smurto prevencijos priemones bei į jas įtraukti vaikus.

Vaikų tarpusavio smurtavimo raiška mokykloje ir prevencija analizuota bei tyrinėta daugelio Lietuvos ir užsienio mokslininkų, tačiau vaikų realaus įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje objekto tyrinėjimas yra naujas, dar netyrinėtas reiškinys. Vaikų aktyvus dalyvavimas formuojant saugesnę mokyklą – itin svarbus aspektas, sąlygojantis baigiamojo darbo temos aktualumą ir problematiką.

Darbo struktūra

Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas bei 3 priedai. Darbe pateiktos 33 lentelės, 7 paveikslai. Darbo apimtis 106 puslapiai (be priedų).

1. VAIKŲ SMURTAS MOKYKLOJE

1.1. Smurto apibrėžtis

Agresija, smurtas, prievarta – giminingos sąvokos, turinčios savitus ypatumus. Smurto proveržiai pasireiškia šeimoje, darbe, ugdymo įstaigose; apie tai, kalbama žiniasklaidoje, televizijoje. Smurto maštai vis auga, įgaudami naujas formas ir raiškos būdus. Smurtas – jėga, kuri priverčia vieną asmenį paklusti kito valiai. Tai gali būti bet koks fizinis ar emocinis įskaudinimas, seksualinė prievarta, nesirūpinimas vaiku, skaudūs bendraamžių įžeidinėjimai (Kurienė, 2007).

Sąvoka „Smurtas“ Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (2003) aiškinama kaip šiurkšti prievarta (2003). Prievarta – jėgos vartojimas, vertimas ką daryti. Agresija suvokiama kaip emocinė išraiška, pasireiškianti asmeniui ginant savo interesus ir poreikius. A. Palujanskienė, J. V. Uzdila (2004) agresiją išskiria į dvi rūšis: *puolamojo pobūdžio* (ką nors atimti, įrodyti savo jėgą ir pranašumą, pažeminti ir nuskriausti, priversti paklusti ir tarnauti) bei *gynybinę* (reaktyvi). Psichologijos žodyne (1993, p. 9) agresija aiškinama „kaip bet koks priešiškas elgesys, kuriam būdingas įžūlus priešiškumo demonstravimas arba jėgos vartojimas prieš kitą žmogų ar žmonių grupę“. Sociologijos žodyne (1993) agresija (lot. *agressia*) apibrėžiama kaip žmogaus reakcija į tikrą ir tariamą grėsmę, kilus konfliktui, ji gali pasireikšti kito asmens puolimu, panaudojant fizinę jėgą.

V. Kučinskas, R. Kučinskienė (2000) smurtą įvardija kaip vieno žmogaus (žmonių grupės) prievartos veiksmas prieš kitą žmogų (žmonių grupę), iš to turint kokios nors naudos ar pasitenkinimo. Smurtas – pavojingas reiškinys, kurio dėl staigumo ar netikėtumo ne visada įmanoma išvengti, nes smurtautojo ketinimai neteisėtu būdu pasipelnyti apiplėšiant, prievartaujant turtą, pinigus, moralines vertybes, būna iš anksto suplanuoti (Kučinskas, Kučinskienė, 2000).

R. Žukauskienė (2006) teigia, kad „smurtas – tai fizinės ar emocinės kančios sukėlimas, sužalojimas panaudojant jėgą, turint tikslą ką nors fiziškai ar psichologiškai paveikti, taip pat prievartinis asmens laisvės suvaržymas, stipriai paveikiantis normalią egzistenciją“ (p. 345). Autorė smurtą apibūdina ir plačiaja prasme, tai – „fizinė, psichologinė, seksualinė prievarta, žmogaus išnaudojimas“ (Žukauskienė 2006, p. 34). R. Žukauskienė (1999) agresyviuosius veiksmus skirsto į atsitiktinius (nenorint pakenkti), instrumentinius, kai vaikas apgalvotai imasi agresijos, siekdamas savo tikslų, priešiškus, kai agresyviai elgiamasi norint, sukelti skausmą kitam asmeniui. A. Dapšys ir G. Sakalauskas (2005) teigia, jog „smurtas – tai šiurkšti, grubi prievarta, kuria tiesiogiai pasikėsinama į vaiko fizinę, psichinę ir lytinę neliečiamybę, sutrikdant jo

sveikatą, atimant gyvybę arba grasinant tai padaryti, ar kitaip vaiką traumuojant, jį įbauginant, iš jo pasityčiojant, paniekinant, pažeminant vaiko asmenybę, jo garbę, orumą“ (p. 20).

Vartojant smurto apibrėžimą, reikia įvardinti, kada tam tikri veiksmai tampa smurtu. Į smurto sąvoką reikėtų įtraukti šiurkštų, grubų elgesį, tam tikrų taisyklių nesilaikymą, turto gadinimą, prievartavimą. Tokie veiksmai, ne visada yra įvardijami kaip smurtas, tačiau jie gali padėti suvokti rimtesnes smurto apraiškas mokykloje. Emocinis smurtas yra sunkiau pastebimas nei fizinis: po jo nelieka akivaizdžių sužalojimų. Tačiau jis neigiamai veikia asmens psichiką. Psichologinis smurtas pažeidžia vaiko savęs suvokimą, vertinimą, savigarbą, vaikas netenka pasitikėjimo savimi. V. Sruoga, B. Jakubkaitė (2002) akcentuoja, jog emocinis (psichologinis) smurtas pasireiškia jausmų ignoravimu, išvaizdos, religijos, įsitikinimų, artimųjų, socialinės padėties išjuokimu; nuolatinių nepripažinimu, nuvertinimu, grasinimais, tyčiojimusi.

J. Gilligan (2005) smurtą apibūdina kaip visuomenės sveikatos priežiūros sistemos ir profilaktinės medicinos problemą. Tai liga, ardomoji jėga ar procesas, įtakojančias organizmą ar rūšį, pavojingas gyvybei ir ypač – rūšies išlikimui. Autorius smurtą aiškina kaip vieno žmogaus kitam arba sau pačiam daromus fizinius sužalojimus, ypač, jeigu jie pavojingi gyvybei, baigiasi mirtimi, luošumu arba neįgalumu.

E. Karmaza, N. Grigutyte, E. G. Karmazė (2007) įveda sąvoką *smurtas mokykloje*. Autorių teigimu, smurtą mokykloje galima būtų apibūdinti kaip prievartos pasireiškimą vaikų ugdymo institucijos teritorijoje ar tarp jos bendruomenės narių. Taip pat, smurtą mokykloje galima traktuoti, kaip bet kokią smurtinę ar nusikalstamą veiklą, kuri pasireiškia ugdymo institucijos teritorijoje. Todėl, būtina, jog kiekviena vaikų ugdymo institucija išvardintų, detalu aprašymą, kokie konkretūs veiksmai yra priskiriami smurtiniam elgesiui.

P. K. Smith ir kt. (2003) pateikia Pasaulinės sveikatos organizacijos smurto apibrėžimą, kuriame sakoma, jog smurtas – tai fizinės ar psichologinės jėgos ar pranašumo naudojimas prieš save patį, kitą asmenį, asmenų grupę ar bendruomenę, kurio pasekmė yra arba gali būti sužalojimas, mirtis, psichologinė ar materialinė žala ar sutrikęs vystymasis. Taip pat P.K.Smith ir kt. (2003) pastebi, jog jei smurtas suvokiamas vien kaip fiziniai veiksmai, jį lengviau pamatyti, įvardinti, paprasčiau išmatuoti, jį lengviau pastebėti ir kontroliuoti nei žodinių ar santykių smurtą. Tai leidžia atskirti smurtą nuo agresijos, už jo ribų lieka tokie sąmoningai žalojantys veiksmai kaip įžeidinėjimas, socialinė atskirtis, paskalų skleidimas ir kt. (Smith, Galvin, Shaughnessy, 2003).

Apibendrinant galima teigti, jog smurto samprata nėra vienareikšmė sąvoka, apimanti tiek fizinę, tiek moralinę žalą žmogaus asmenybei. Minėti autoriai smurtą apibūdina ir aiškina, kaip tam tikrą prievartos rūšį, kuri gali būti nukreipta tiek į kitą asmenį ar žmonių grupę, tiek ir į

patį save. Todėl, tiriant bei analizuojant smurto reiškinių, būtina atsižvelgti į minėtus aspektus (emocinis asmens įskaudinimas, seksualinė prievarta, nesirūpinimas vaiku, jėgos demonstravimas, turto prievartavimas), nuosekliai juos įvardinti bei įvertinti. Kadangi, bet kuri prievartos rūšis turi savitas pasekmes vaiko vystymuisi ir brandai.

1.2. Smurtą aiškinančios teorijos

Agresyvus elgesys šiandien yra dažnas ir sukelia rimtų problemų: žmogaus sveikatai tiek fizinei, tiek psichinei; gyvenimo kokybei; emociniam stabilumui; socialinei veiklai. Todėl daugelis mokslininkų bando aiškinti smurto atsiradimo priežastis, jo funkcionavimo ypatumus. Mokslinėje literatūroje, aptinkame keletą smurtą bei smurtinį elgesį aiškinančių teorijų.

Socialinio išmokymo teorija. A. Bandūra (1973) akcentavo modeliavimo ir pastiprinimo reikšmę. Ši teorija leidžia suvokti, kaip vaikas naujų žinių ir įgūdžių modelių gali išmokti stebėdamas ir girdėdamas kitų kalbinės veiklos pavyzdžius. Asmuo agresyviai elgtis išmoksta tiesioginės patirties dėka, už išreikštą agresiją susilaukdamas vienokio ar kitokio pastiprinimo. Agresyvus elgesys labai dažnai, sulaukia aplinkinių pritarimo ir leidžia pakelti statusą. Agresyviai veikiančiam asmeniui gali būti pritariama ne tik asocialioje, bet ir prosocialioje aplinkoje (Bandūra, 1973).

A. Bandūra (1997), savo socialinio išmokymo teorijoje skiria tris agresyvaus elgesio aspektus:

1. Kaip agresyvus elgesys yra išmoktas arba įgytas.
2. Kokie stimulai ar situacijos sukelia agresiją.
3. Kas palaiko agresyvų individo elgesį.

Socialinį išmokimą sudaro du procesai: tiesioginis pastebėjimas (kai kurių vaikų agresija pasiekia savo tikslą ir taip pastiprinama) ir socialinis modeliavimas (vaikas gali pradėti kitaip elgtis stebėdamas savo aplinkoje kito asmens elgesį). Pagal A. Bandūros (1997) socialinio mokymosi teoriją, agresyvus elgesys yra išmokymo rezultatas.

Socialinė kognityvinė smurto teorija (informacijos apdorojimo teorija). Informacijos apdorojimo teorijos ryškiausi atstovai yra L. Huesmannas ir L. Eronas, kurių manymu, agresija – giliai iššaknijęs būdingas asmenybės bruožas. Agresija yra susijusi su genetiniais ir fiziologiniais veiksniais, pasireiškia pirmaisiais gyvenimo metais, bet ją veikia ir keičia vaiko kasdieninė patirtis. Socialinė kognityvinė smurto teorija leidžia pabrėžti vaiko aktyvaus mąstymo reikšmę tolesniems jo veiksmams smurtinio elgesio situacijose, nes mąstydamas vaikas priima savąjį pasaulį, save patį bei atitinkamai kuria naujus elgesio būdus (Plaušinitienė,

Masiliauskienė, 2009). Vaikai greičiausiai įsimena ir mėgdžioja tokius elgesio modelius, kurie užtikrina pozityvias pasekmes bei būna susiję su ryškiais orientuojančiais stimulais (Valickas, 1997).

Objektyvi aplinka elgesiui yra ne tokia svarbi, kaip tos aplinkos suvokimas bei jos įvertinimas. K. A. Dodge'o (1996) socialinė kognityvinė agresijos teorija nurodo, kad agresyvūs žmonės išskiria informacijos perdirbimo trūkumus bei netikslumus. Kai informacija, gaunama iš socialinės aplinkos, pertvarkoma adekvačiai, žmogus demonstruoja socialiai kompetentingą elgesį, o įvairūs informacijos pertvarkymo trūkumai gali lemti nepageidautiną (agresyvų) elgesį. Kuo daugiau netikslumų atsiranda kiekviename pertvarkymo žingsnyje, tuo didesnė tikimybė, kad žmogus reaguos netinkamai ir pažeis socialias elgesio normas (Crick, Dodge, 1996). Agresija priklauso nuo lyties ir yra stabili, galima numatyti jos laiką ir kaip ji pasireikš įvairiomis situacijomis.

Agresijos teorijas galima suskirstyti pagal tai, kokie veiksniai lemia agresijos atsiradimą:

1. *Biologiniai veiksniai* pasireiškia trimis lygmenimis: genetinis, nervinis ir biocheminis.

Genetinė įtaka. Suomių psichologė K. Lagerspetz (1994) įrodė, jog agresyvus elgesys yra paveldėtas.

Nervinių procesų įtaka. Gyvūnų ir žmonių smegenyse yra sritys, kurias dirginant sukeliamas agresyvus elgesys.

Biocheminė įtaka. Hormonai ir kitos medžiagos, esančios kraujyje veikia nervų sistemos dalis, aktyvinančias arba slopinančias agresiją. Hormonų ir elgesio sąveika yra abipusė. Testosteronas skatina valdingumą ir agresyvumą, tačiau galimybė įsakinėti padidina testosterono kiekį. Vaistai, mažinantys testosterono kiekį, slopina agresyvumą. Paauglių berniukų ir suaugusių vyrų didelis testosterono kiekis koreliuoja su jų nusikalstamumu, agresyvia, priekabių ieškančia reakcija į erzinimus. A. Glinskienės, R. Drazdauskienės (2001) atlikti tyrimai rodo, kad 46,8 proc. paauglių, kuriems būdingas agresyvus ir smurtinis elgesys, būdingos savęs žalojimo tendencijos.

2. *Psichologiniai veiksniai*, lemiantys agresyvų elgesį: patiriami nemalonumai, frustracijos – agresijos dėsnis. Nemalonumų patiriančių gyvūnų ir žmonių tyrimai rodo, kad nelaimingieji dažnai padaro ir kitus nelaimingus. R. Auškelis (2006) išskyrė charakterio bruožus, elgesio ypatumus, kurie nėra savaime smurto pavojaus ženklai, tačiau rizika vis tiek išlieka. Tai nepastovi nuotaika, agresyvus elgesys, irzlumas, prieštaringi santykiai su tėvais, taisyklių ir normų nepaisymas.

D. G. Myers (2000) pateikė biologinius bei psichologinius veiksnius, lemiančius agresyvaus elgesio slenkstį. Jis teigia, kad elgesys – tai prigimties ir patirties sąveikos rezultatas.

Socialinio konstruktyvizmo teorija (Reich, 1996; Berger, Luckman, 1999). Vaikas suvokiamas kaip konstruojantis savo individualų suvokimą apie pasaulį. Konstravimas vyksta vaikui patiriant, vertinant ir interpretuojant aplinką bei turimą patirtį siejant su ankstesne. Socialinio konstruktyvizmo teorija leidžia pažinti, kaip vaikas suvokia aplinkos reiškinius ir kaip juos struktūruoja. Pagrindinis pažinimo principas – žinių konstravimas (idealiu ir materialiuoju būdais), kuris reiškia vaiko pažintinę, bandymais ir eksperimentais grįstą veiklą.

Instinktų teorija. Remiantis S. Freudu bei K. Lorenzo požiūriu, žmonėms būdinga didžiulė agresijos proveržių galia. Freudas manė, kad mes esame paslėpę ir „mirties instinktą“, kurį paprastai perkeliame į kitus žmones agresijos pavidalu arba išreiškiame socialiai priimtina veikla (sportu, piešimu ir pan.). S. Freudas teigė, kad „polinkis į agresiją yra originali, savarankiškai egzistuojanti žmogaus dispozicija; tai sudaro didžiausią kliūtį civilizacijai“ (Žukauskienė, 2002, p. 44 – 46).

Kitas instinktų teorijos šalininkas K. Lorenzas teigė, kad agresijos energija instinktyviai veržiasi iš vidaus tol, kol ją išlaisvina tinkamas dirgiklis arba nuslopina nuolankus elgesys. Jo teigimu, agresijos instinktas garantuoja individo mobilizaciją ir nepriklauso nuo aplinkos; ji yra įgimta, nors ir įmanoma visuomenėje jos pasireiškimą sumažinti arba kontroliuoti.

Instinktų agresijos teorijų autoriai S. Freudas ir K. Lorenzo nurodo, kad žmogaus agresyvumas yra neišvengiamas ir nepanaikinamas, nes jis slypi pačioje žmogaus prigimtyje. Todėl bandymai pašalinti agresiją apsaugant žmones nuo dirginančių ar konfliktinių situacijų, taip pat pateikiant jiems įvairiausių moralinius draudimus yra visiškai nevaisingi. Daugelis psichologų nepalaiko psichoanalitinės nuomonės apie vaiko agresijos prigimtį, nes tai nepaaiškina didžiosios agresijos dalies.

Naujoji smurto teorija (Gilligan, 2005) atskleidžia tai, kad smurtas nėra priklausomi nuo skurdo, lyties, rasės, socialinio statuso. Tai gali būti viena iš smurto sudedamųjų dalių. Pagrindinė smurto, agresijos priežastis – patirtas gėdos jausmas. J. Gilligan (2005) akcentuoja, kad smurtą sukelia ne vien skurdas, diskriminacija dėl lyties ar amžiaus. Kiekvienas iš šių komponentų sąveikauja su smurtu, nes kiekvienas iš jų padidina tikimybę, jog šių socialinių jėgų paveikti asmenys patirs diskriminaciją ir gėdą, iš kurių jie nematys kito išsigelbėjimo kaip tikintis agresijos – dažniausiai prieš kitus arba prieš save.

J. Gilligan (2005) tyrinėja, kodėl vyrai labiau nei moterys yra linkę į smurtą. Autorius teigia, kad tokiu būdu vyrai gali įrodyti savo vyriškumą, savo atitikimą vyriškai lyčiai; kai tuo

yra suabejojama, kai jie įžeidžiami neparodžius jiems reikiamos pagarbos, o jų nesugebėjimas ar nenoras būti agresyviais gali padaryti gėdą (Gilligan, 2005).

Taigi, daugelis minėtųjų autorių smurto reiškinių aiškina įvairiomis teorijomis. Socialinio išmokymo teorija remiasi prielaida, jog visuomenės pastiprinimas, palaikymas smurtautojo atžvilgiu – esminis faktorius įtakojantis tolimesnius smurtinius veiksmus. Socialinė kognityvinė teorija akcentuoja, jog agresyvus elgesys yra genetiškai užkoduotas (biologiniai, psichologiniai veiksniai), užfiksuotas, todėl būdingas kiekvienam asmeniui. Socialinio konstruktyvizmo teorija, aiškindama smurto reiškinių, remiasi vaiko patirtimi, eksperimentavimu, konstravimu. Smurtinis elgesys, gali būti suvokiamas kaip priemonė tikslui pasiekti (pvz. statuso kėlimas grupėje, noras įrodyti savo pranašumą prieš kitus, tam tikras valdžios siekimas). Instinktų teorijos šalininkai mano, jog agresijos banga privalo išsiveržti natūraliai, instinktyviai ir tam pakanka reikiamo dirgiklio. O tuo tarpu, naujoji smurto teorija išskiria asmens patiriamą gėdos jausmą, kuris ir sąlygoja visus kitus smurtinius veiksmus, ne tik prieš aplinkinius, bet ir prieš patį save.

1.3. Smurtavimo prieš vaikus samprata, rūšys ir raiškos būdai

Smurtas vaikų ir jaunimo tarpe yra viena aktualiausių visuomenės problemų. Smurtaujama įvairiose vietose (gatvėje, namuose, mokykloje) bei įvairiomis formomis. Smurtas giliai pažeidžia ne tik jo aukas, bet taip pat ir aukų šeimas, artimuosius, giliai paveikia ne tik smurtą patiriančių, bet ir smurtaujančių vaikų gyvenimo kokybę. Būtina, kad pedagogai žinotų svarbiausią informaciją apie vaikų patiriamą smurtą, jo rūšis, raiškos būdus, priežastis bei požymius, kurie gali padėti atpažinti, jog vaikas yra skriaudžiamas. Didelį pavojų kelia psichologinė prievarta, pasireiškianti netikėta agresija ir žiaurumu, neretais atvejais pačios aukos pradeda smurtauti.

Smurtas paprastai aiškinamas kaip fizinė, psichologinė, seksualinė prievarta, žmogaus nepriežiūra (Smurtas prieš moteris ir vaikus, 1997). Prievarta, dažnai suvokiama kaip emocinis apleistumas (nesugebėjimas suteikti vaikui reikiamo dėmesio, palaikymo, paramos), kaip šiurkštus elgesys su vaiku (žeminimas, šaipymasis, grasinimas), teigia V. Pakalniškienė, R. Bieliauskienė, S. Serbe (2003). Kiek platesnę smurtavimo prieš vaikus sampratą pateikia E. Karmaza (2007). Autorius akcentuoja, jog prievarta (smurtas) prieš vaikus ir nepriežiūra – visos fizinio ar emocinio blogo elgimosi, apleidimo ar aplaidžios priežiūros, komercinio ar kitokio pobūdžio išnaudojimo naudojantis atsakomybe už vaiką, jo pasitikėjimu ar valdžia jo atžvilgiu formos, keliančios faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, raidai ar orumui. I. Leliūgienė (2002) pabrėžia, jog prievarta prieš vaikus visada yra susijusi su agresija.

Tai viena agresijos pasireiškimo formų, kurios pagrindinis tikslas – pakenkti kitam žmogui, jį pažeminti, privesti prie kokių nors nepageidaujamų veiksmų ar net sunaikinti. Mokyklose konfliktai dažnai sprendžiami agresyviu būdu – muštynėmis arba tyčiojantis vienas iš kito. Mokomasi iš asocialios aplinkos. Minėtieji autoriai nurodo, jog vaikų smurtas, vienu ar kitu atveju yra susijęs su fizine, emocine, seksualine prievarta, nepriežiūra. Plačiau aptarsime kiekvieną smurto rūšį.

Kaip teigia L. Bulotaitė, R. V. Pivorienė, N. Sturlienė (2001) smurtavimas prieš vaikus gali būti:

1) **fizinis smurtas** – neatsitiktiniai sąmoningi smurtiniai veiksmai vaiko atžvilgiu, kurie sukelia vaikui skausmą ar gali sukelti sveikatos, vystymosi sutrikimus. Tai: mušimas ranka ar įvairiais daiktais; smogimas, stumdymas, purtymas, spardymas; bet koks skausmo sukėlimas (žnaibymas, plaukų tampymas, badymas ir pan.);

2) **emocinis smurtas** – vaiko sugebėjimų, jo savęs vertinimo tyčinį griovimą, menkinimą, dėl to sutrinka vaiko prisitaikymas prie aplinkos bei tarpasmeniniai santykiai. Tai: pasityčiojimas; žodinė agresija; žeminimas; gąsdinimas; vertimas jaustis kaltu, nors tam nėra objektyvaus pagrindo; nuolatinis rodymas jog esi nemylimas, nepageidaujamas; nuolatinis blogos savijautos sukėlimas;

3) **nepriežiūra, apleidimas** – ilgalaikis fizinių ir psichinių vaiko poreikių nepatenkinimas, kai kyla grėsmė pilnaverčiam vaikų vystymuisi ir funkcionavimui. Tai: nesirūpinimas vaiko maitinimu, apranga, sveikata, saugumu, higiena; nesirūpinimas vaiko socializacija;

4) **lytinis smurtas** – veiksmai jaunesnio nei 18 metų amžiaus vaiko atžvilgiu, siekiant patirti seksualinį pasitenkinimą. Tai: išprievartavimas ar mėginimas išprievartauti; lytinių organų demonstravimas; atviras kalbėjimas apie seksą, norint šokiruoti vaiką arba sukelti jo susidomėjimą; leidimas arba skatinimas žiūrėti pornografinius filmus, žurnalus; vaiko išnaudojimas pornografijai.

I. Leliūgienė (1997) fizinį smurtą sieja su grubia fizine jėga, plačiai paplitusiu vaiko mušimu. Autorė akcentuoja, jog fizine prievarta vadiname tą agresijos formą, kai šeimos narys (nariai) sukelia kitam nariui (pirmaisiai vaikams) fizinį skausmą, kančias arba net užmuša jį. Tai sumušimas, sukrėtimas ir kt. žiaurūs veiksmai. Taip pat, panašiai fizinį smurtą apibūdina ir V. Blažys, pabrėždamas prieš vaiką smurtaujančiojo asmens savikontrolės stoką. V. Blažio (2001) nuomone, bet kokia fizinė jėga, panaudota prieš vaiką yra laikoma fizine prievarta, o vaiko mušimas apibūdinamas kaip agresyvus, silpnadvasis, nesugebantis kontroliuoti savo veiksmų žmogus.

J. Gilligan (2007) mano, jog smurtas gali būti:

- 1) **sąmoningai suplanuotas** arba **netyčinis**, kylantis iš nerūpestingumo, neatsargumo, saugos reikalavimų nepaisymo savo ir aplinkinių atžvilgiu;
- 2) kaip psichopatologijos apraiška gali būti **individualus** (žmogžudystė, savižudybė) arba **epideminis** (karas, genocidas);
- 3) **agresyvus, puolamasis**, kurį sukelia agresorius, ir **gynybinis**, kai siekiama nuo jo apsiginti, tai – reakcija į agresoriaus smurtą, gynyba ir net gynybinis smurtas gali būti būtinas sveikatai, jis gali padėti prisitaikyti, kad būtų išsaugota gyvybė.

Smurtavimo prieš vaiką kontekste, M. Prokopčik (2003) atskirai skiria sąvoką „fizinė bausmė“. Anot autorės, tai „tokia bausmė, kai fizinė jėga naudojama skausmui arba nepatogumui sukelti: vaikas mušamas ranka, lazda, diržu ar kitais daiktais, spardomas, purtomas arba mėtomas, draskomas, žnaibomas, tampomas už plaukų, pririšamas arba užrakinamas“ (2003, p. 5).

Viena pražūtingiausių ir sunkiausiai diagnozuojamų smurto ir prievartos formų (santykiuose su vaikais) – emocinis atstūmimas, šaltumas, palikimas kitų be psichologinės ir moralinės paramos (Leliūgienė, 2003). Emocinę prievartą nelengva pastebėti, nes ji nepalieka matomų žymių; jos pasekmės išryškėja vėliau. Kaip teigia R. V. Pivorienė, N. Sturlienė (2005) požymiai, kurie leidžia įtarti, kad vaikas patiria emocinį smurtą, susijęs su vaiko fizine ir emocine savijauta, pasikeitusiu elgesiu. Tai įvairūs psichosomatiniai nusiskundimai (galvos, pilvo skausmai, alpimai, virškinimo sutrikimai); atsiradęs nevalingas šlapinimasis; nepasitikėjimas savimi; depresija; kalbos sutrikimai; pasyvumas ir pan.

Emocinė prievarta yra daugiau negu varbalinė prievarta. Ji paveikia vaiko emocinę ir socialinę raidą, bei tampa didžiausia grėsme sveikos asmenybės augimui. Emocinė prievarta gali įgauti daugelį formų (www.raida.lt):

- **menkinimas, nuvertinimas** – priverčia vaiką save matyti tokį, kokį jį žodžiais apibūdina kitas asmuo. Taip vaikas netenka suvokimo apie savyje glūdinčius gebėjimus, o tai riboja jo raidą;
- **visuomenės normoms priešiška moralė** – kai tėvai, pedagogai vaikus moko antisocialaus elgesio, vaikai neperima normalios visuomenės patirties ir elgesio modelių;
- **priekabiavimas, įžeidinėjimas** – reiškiasi panašiais efektais kaip ir vaiko menkinimas, tačiau ji išsiskiria vaiko reakcija į stresą. Priekabiavimas ir įžeidinėjimas gąsdina vaiką. Pasikartojančios, baimę sukeliančios situacijos keičia

vaiko atsparumą stresui ir tai gali atsiskleisti nesugebėjimu toleruoti tam tikro laipsnio stresą kitose situacijose;

- **ignoravimas** – atkerta vaiką nuo stimuliacijos ir sąveikų, būtinų emocinei, intelektualiai ir socialiai raidai;
- **izoliacija** – atima iš vaiko galimybę užmegzti draugystės ryšius su jam emociškai svarbiais asmenimis ir tai veda prie depresijos. Izoliacija rimtai sutrikdo intelektualinę, emocinę ir socialinę vaiko raidą;
- **terorizavimas** – sukelia streso reakcijas. Nuolatinį terorą išgyvenantis vaikas įgyja nesveikų, antisocialių su išgyvenimu susijusių įgūdžių.

Emocinė prievarta yra visų prievartos formų šerdis. Situaciją komplikuoja tai, jog šią smurto prieš vaikus formą sunku diagnozuoti ar net apibrėžti. Kai kuriais atvejais, emocinę prievartą patyrę vaikai neparodys jokių prievartos ženklų. Dėl šios priežasties, emocinė prievarta – viena sunkiausių blogo elgesio su vaikais formų, kurią sunku nustatyti ir užkirsti jai kelią. Emocinė prievarta palieka paslėptus „randus“, kurie praneša apie save įvairiais būdais: žema savigarba, pykčio protrūkiai, destruktivus elgesys, užsisklendimas savyje, psichotropinių medžiagų vartojimas, savižudybės (Markevičienė, Blažys 2000).

Emocinė prievarta tarp vaikų mokykloje dažniausiai pasireiškia priekabiavimu, tyčiojimuisi ir kitais įvairiais būdais. R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2006) sako, jog literatūroje galima rasti įvairių žodžių, skirtų šiam reiškiniui įvardyti: priekabiavimas, priekabės, užgauliojimas, ujimas, kabinėjimasis, skriaudimas, pažeminimas, erzinimas ir kt. Kartais patyčios yra painiojamos su humoru ir sakoma, kad vaikai taip tik juokauja. Tačiau esminis skirtumas nuo pajuokavimų yra tas, kad patyčių tikslas – įskaudinti, pažeminti kitą. Vaikų linijos psichologai teigia: „nebūna normalių patyčių – patyčios - tai ne humoras. Juokaujama norit pralinksinti, tyčiojamas - norint įskaudinti“ (Povilaitis, Valiukevičiūtė 2006, p.7).

Pasaulinė Sveikatos Organizacija 2001 – 2002 m. atliko tarptautinį tyrimą, kurio duomenimis Lietuva tarp 35 šalių užėmė pirmą vietą pagal vaikų, iš kurių tyčiojamas, skaičių. Tai reiškia, kad net du trečdaliai mūsų šalies vaikų patiria patyčias, kai tuo tarpu Švedijoje bendraamžių agresyvų elgesį patiria tik vienas iš šešių vaikų. D. Valeckienės (2004) tyrimu nustatyta, jog 7% 4-8 klasių mokinių yra nuolatinės patyčių aukos, 9% patyčias patiria kartą per savaitę, bent kartą patyčių yra patyrę 77% respondentų. Tyrime nustatyta, jog dominuoja verbalinės patyčių formos, fizinės patyčių formos pagal darymo dažnumą yra trečioje vietoje. Mokiniai taip pat kenčia nuo, grasinimų, gąsdinimų bei netiesioginių patyčių formų – bendraamžių ignoravimo ir atstūmimo (Valeckienė, 2004).

Patyčios pasireiškia įvairiomis formomis, nuo žodinių užgauliojimų, ignoravimo ar atstūmimo iki fizinių išpuolių, reketo ar daiktų atiminėjimo ir laužymo (Zaborskis, Vareikienė, 2008). Patyčių iniciatoriai skriaudžia auką ir stiprina savo pozicijas tarp bendraamžių įvairiomis formomis, todėl labai sudėtinga yra jas klasifikuoti. Pagal tai, kaip iš asmens yra tyčiojamosi išskiriamos tiesioginės ir netiesioginės patyčių formos (Girdvainis, Pocevičienė, 2009, p. 127):

- **Tiesioginės patyčios** pasireiškia atviromis, į vaiką nukreiptomis atakomis. Jis yra stumdomas, pravardžiuojamas, jam grasinama, ant jo rėkiama, rodomi nepadorūs gestai, jis erzinamas bei mušamas;
- **Netiesioginės patyčios** – vaikas yra skaudinamas nevartojant tiesioginės agresijos. Tai vaiko atstūmimas nuo grupės, ignoravimas, nebendravimas, apkalbinėjimas ir pan.

A. D. Pellegrini, J. D. Long (2002) pagal dominuojančias patyčių formas išskyrė *verbalines* ir *rašytines patyčias*, apimančias pravardžiavimą, neigiamus komentarus, gąsdinimą, bauginančius telefono skambučius ar elektroninio pašto žinutes bei fizines patyčias: mušimą, stumdymą, spardymą, svetimų daiktų gadinimą (Pellegrini, Long, 2002). Nepaisant šių smurto formų, kiekvienas dalyvis atlieka savitą vaidmenį patyčių situacijoje, netgi ir tuo atveju, kai asmuo tiesiogiai nesmurtauja. Vaikų *vaidmenys patyčių* situacijoje gali būti skirtingi. Tie patys vaikai įvairiose patyčių situacijose gali užimti skirtingus vaidmenis. R. Povilaitis, J. S. Jasulionienė, A. Kurienė (2007) nurodo šiuos vaikų vaidmenis patyčių situacijose:

- *Auka* – vaikas, kuris patiria kitų vaikų patyčias.
- *Skriaudėjas* – tai tam tikras lyderis, kuris dažniau pradeda, inicijuoja patyčias ir ieško palaikymo, stengiasi įtraukti kitus.
- *Aktyvus šalininkas* – vaikas, kuris palaiko patyčias, prisijungia prie skriaudėjo, tačiau nėra linkęs pirmas pradėti tyčiotis.
- *Šalininkas* – palaiko tyčiojimąsi, pritaria jam ir jame dalyvauja (tačiau ne taip aktyviai kaip skriaudėjas ar šalininkas).
- *Pasyvus šalininkas* – pritaria patyčioms, tačiau aktyviai neįsitraukia.
- *Neutralus stebėtojas* – tiktai stebi kas vyksta, stengiasi išlikti nuošalyje, jeigu jo asmeniškai tai neliečia.
- *Galimas gynėjas* – nepritariantis patyčioms vaikas, kuris norėtų padėti aukai, bet nieko nedaro, bijodamas pats tapti patyčios auka.
- *Aukos gynėjas* – vaikas, kuriam nepatinka patyčios ir jis stengiasi padėti aukai apsiginti arba bando sustabdyti priekabiautoją.

Vaidmenys nėra fiksuoti ir jie gali keistis. Tai priklauso nuo situacijos. Vaikas, buvęs skriaudėju vienoje situacijoje, kitoje gali tapti šalininku, o kartais net ir auka. Auka taip pat gali tapti skriaudėju ar užimti kitą vaidmenį. Patyčių situacijoje yra daugiau nei du dalyviai: ne tik skriaudėjas ir auka, bet ir stebėtojai, žiūrovai. Net ir aktyvus nedalyvavimas patyčių situacijose ir stengimasis išlikti nuošalyje taip pat yra tam tikras dalyvavimas patyčiose. Jeigu yra daug vaikų, kurie stengiasi išlikti neutralūs, tuomet atsiranda palankios sąlygos vykti ir plėstis patyčioms (Povilaitis, Jasulionienė, Kurienė, 2007).

Siekiant mažinti patyčių raišką ugdymo institucijoje, ypatingas dėmesys turi būti skiriamas prevencinės programos tikslams formuluoti. Svarbu, kad prevencinės programos turėtų aiškias ir konkrečias priemones bei pageidaujamus rezultatus (Girdvainis, Pocevičienė, 2009). Tikslai turėtų būti ilgalaikiai, orientuoti į vaikų tarpusavio bendradarbiavimą, bendravimą bei pagalbą vienas kitam. Tik nenutrūkstamas, ilgalaikis prevencijos procesas gali laiduoti mažesnę patyčių raišką ugdymo įstaigoje.

Kita prievartos prieš vaikus forma, ypatingai žalojanti jauną asmenybę – **seksualinis smurtas (prievarta)**. Apie šią prievartos formą, pastaruoju metu, itin daug diskutuojama. Tai, susirūpinimą kelianti problema, kadangi apie šio pobūdžio smurtą vaikai (aukos) nedrįsta pasakoti, gėdijasi prisipažinti, jaučiasi pažeminti, jaučia kaltę. Juolab, kad dažniausia seksualinį smurtą patiria iš pačių artimiausių jiems žmonių. Anot N. Grigutytės (2004), seksualinis smurtas apima daugelį veiksnių, tokių kaip: vaiko skatinimas žiūrėti sekso filmus; pornografinius žurnalus; atviras kalbėjimas apie seksą siekiant sužadinti vaiko susidomėjimą; lytinių organų lietimasis, dirginimas ar vaiko vertimas liesti suaugusiojo ar kito bendraamžio lytinius organus; vaiko įtraukimas į prostituciją ar išnaudojimą pornografijos tikslais. G. Kvieskienės (2000) teigimu, seksualinė prievarta ne tik žaloja kūną, bet ir stipriai pakenkia vaiko psichikai, neigiamai atsiliepia asmenybės raidai. Seksualiai prievartaujamas ir išnaudojamas vaikas kartu patiria ir emocinę prievartą. Autorės teigimu, šitoks smurto derinys yra žymiai pavojingesnis, negu vien tik fizinis smurtas, kadangi paveikiama vaiko psichika.

Dar viena, vaikų patiriamo smurto forma yra **nepriežiūra, apleistumas**. Tai ilgalaikis fizinių ir psichinių vaiko poreikių netenkinimas, kai kyla grėsmė visaverčiam vaiko vystymuisi. R. V. Pivorienė, ir N. Sturlienė (2005) akcentuoja, jog apleistumas gali būti *fizinis* (kai netenkinami vaiko biologiniai poreikiai: nesirūpinama jo maitinimu, sveikata, apranga), *emocinis* (kai netenkinami vaiko psichologiniai poreikiai: nesidomima vaiko gyvenimu, mažai bendraujama, ignoruojami vaiko jausmai), *socialinis* (nesirūpinimas vaiko socializacija, išsilavinimu, ignoruojami jo gabumai, specialieji poreikiai).

Išanalizavus mokslinėje literatūroje įvairių autorių pateikiamus smurtavimo prieš vaikus sampratos apibrėžimus, galima teigti, jog sąvoka „smurtas“ apima įvairias neigiamo elgesio rūšis bei raiškos būdus. Smurtavimo prieš vaikus formų yra daug ir įvairių. Jos tarpusavyje glaudžiai susijusios ir susipynusios, ne visada tiksliai įvardijamos, kadangi ilgainiui įgauna vis naujas formas. Galima teigti, jog labiausiai paplitęs smurtavimo prieš vaikus būdas – emocinė, psichologinė prievarta. Ji – visų kitų smurtavimo formų ašis, pereinanti į fizinę ar net seksualinę prievartą. Emocinio smurto užuomazgos sunkiai pastebimos, identifikuojamos, o nukentėjusiam vaikui – pasekmės skaudžios, neprognozuojamos.

1.4. Vaikų smurtavimo priežastys ir pasekmės

Sudėtinga šalies ekonominė ir socialinė padėtis, šeimų psichosocialinis klimatas, bendros vaikų nusikalstamumo tendencijos sąlygoja smurto prieš vaikus mokyklose bei jų teritorijoje apraiškas. Šalies teritorinių policijos įstaigų duomenimis, 2001 m. buvo įregistruoti 89 prievartos prieš vaikus mokyklose ir šalia jų esančiose teritorijose atvejai. Vis dažniau užfiksuojami fizinės ir psichologinės prievartos tarp vaikų atvejai mokyklose ir šalia jų esančiose teritorijose. Pagal Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaitoje pateiktą statistiką, 2005 metais tirti 46 smurto prieš vaikus atvejai, 2006 metais – 42, 2007 metais – 91, 2008 metais – 142, 2009 metais – 195.

Smurtas ugdymo įstaigose – šiuo metu viena didžiausių problemų Lietuvoje ir pasaulyje. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose per mažai dėmesio kreipiama į smurtines situacijas, nes daugeliui pedagogų ir vaikų tai tapo natūralus, savaime suprantamas reiškinys. Nepaisant to, užsienio šalys (Švedija, Norvegija, Suomija, Didžioji Britanija) smurtą mokykloje traktuoja, kaip problemą, kurią reikia nedelsiant spręsti, kadangi jo mąstai vis auga, o padaryta žala asmeniui gali būti nebeįtaisyti. Smurtas, kaip ir bet kuris trauminis įvykis, sukelia vaiko elgesio, minčių, jausmų pakitimus. L. Bukšnytė ir A. Kitrys (2008) akcentuoja, jog smurto padariniai gali būti *situaciniai arba ilgo poveikio*. Ilgalaikiai padariniai yra nerimo požymiai, uždelstas ar lėtinis potrauminis stresas, depresija, savižudiškas elgesys. Taip pat dažnai minimas ilgalaikio poveikio efektas – alkoholio ir narkotikų vartojimas. Kaip teigia G. Valickas (1997), R. Koffemanas (2000), smurtas vaikystėje, paauglystėje turi tiesioginį priežastinį ryšį su asmens vėliau padaromais nusikaltimais. L. Bukšnytė, A. Kitrys (2008) analizuodami mokinių patiriamo smurto bei savijautos ypatumus skirtingo tipo mokyklose, nustatė, jog būtent vidurinėje mokykloje dažnesni smurto atvejai, negu jaunimo mokykloje.

Dažniausiai smurtą mokykloje mokiniai patiria iš bendraklasių arba tos pačios mokyklos moksleivių, kartais ir iš nepažįstamų asmenų. Smurtaujama pačioje mokykloje ar jos prieigose.

Klasėje ar mokykloje pasireiškiančio smurto mastas labiausiai priklauso nuo *aplinkos veiksnių*: mokyklos klimato, tvarkymosi su agresyviu elgesiu būdų. Palankias sąlygas priekabiujamam elgesiui formuoti sudaro šie veiksniai (www.bepatyciu.lt):

- didesnis dėmesys neigiamam vaikų elgesiui negu teigiamam;
- suaugusiųjų priežiūros stoka;
- mokytojų tyčiojimas, gėdinimas, grasinimai siekiant suvaldyti klasę;
- mokytojų nuostatai, kad patyčios – tai nieko bloga;
- vyraujantys klaidingi įsitikinimai apie patyčias – ir tarp suaugusiųjų, ir tarp vaikų.

Analizuojant patyčių raišką mokykloje tikslinga būtų atkreipti dėmesį į asmens individualias šio reiškinio kilimo priežastis, motyvus. Skandinavijos mokslininkas D. Olweus (1993) analizuodamas patyčių raišką mokykloje, išskiria šias pagrindines priekabiavimo tarp bendraamžių priežastis:

- noras pelnyti kitų pagarbą;
- noras parodyti, kad yra stiprus;
- noras atkeršyti;
- noras pažeminti.

Smurtas gali kilti dėl *gėdos ir pažeminimo jausmo*, kai žmogus neturi tokių jausmų, kaip užuojauta, baimė dėl pasekmių, kai žmogus nežino kaip atstatyti savo garbę nesmurtiniais būdais. Smurto atsiradimą gali sąlygoti *skurdas* bei *patirtos patyčios*. Pastebima, kad dažnai patyčias, ignoravimą dėl savo socialinės padėties (prastesnių rūbų) patiria vaikų globos namų auklėtiniai, socialinės rizikos šeimų vaikai (Šalaševičiūtė, 2007). Kaip didelę įtaką smurto atsiradimui darančia yra nurodoma šeimos aplinka, kurioje vaikai sulaukia per mažai meilės, šilumos ir dėmesio, visuomenės požiūris, kad vaiką galima bausti fizinėmis bausmėmis. Be to, R. Šalaševičiūtės nuomone, „smurto ir patyčių plitimui įtakos daro filmuose, laidose bei reklamose rodomi smurtiniai, patyčias skatinantys epizodai, internete platinama informacija apie patrauklius savižudybės būdus, rodomi pornografiniai vaizdai“ (2007, p. 15).

Žmonės, kurie vaikystėje daug kartų patyrė pažeminimą iš tėvų, bendraamžių, tampa labai jautrūs *gėdai*. Tačiau, ne visi patyrę pažeminimą griebiasi smurto. J. Gilligan (2005) nustatė, jog smurtui pasireikšti gėda yra būtina, bet tik ji viena nėra pakankama priežastis smurtui kilti. Tam būtinos dvi sąlygos:

- *žmogus neturi tokių jausmų, kaip užuojauta, kaltė, baimė dėl pasekmių, kurie ir nesulaiko jo nuo smurto;*
- *žmogus nemoka ir net nežino kitų, priimtinių būdų, kaip būtų galima atgauti savigarbą.*

K. Hurrelmann, G. Unverzagt (2001) akcentuoja, jog dar viena iš svarbių vaikų agresyvumo bei smurto naudojimo priežasčių yra ta, kad jie jaučiasi laikomi *nepilnaverčiai šeimoje ar bendraamžių tarpe*. Vaikai nerimauja dėl menkiausios klaidelės, nes bijo pasirodyti esantys visiškai nevykėliai.

Prievarta prieš kitus, yra tarsi pagalbos šauksmas, vienas iš būdų susidoroti su neišspręstais konfliktais. Smurtauojantys mokiniai dažniausiai yra *patys patyrę daug prievartos* ir smurto savo artimiausioje aplinkoje. Vaikai, nesulaukę, arba per mažai patyrę šilumos, patyčias, prievartą naudoja kaip būdą įrodyti sau ir kitiems, kad jie yra kažko verti (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Nustatyta, kad šeimos įtaka vaiko polinkiui į prievartą, patyčias yra labai didelė. Autoriai nurodo dar keletą veiksnių, didinančių šeimos įtaką vaiko agresyviai elgesiui:

- per pirmuosius tris vaiko gyvenimo metus nėra saugaus prisirišimo prie jam svarbių asmenų;
- vaiko poreikiai ignoruojami, trūksta suaugusiųjų priežiūros;
- šeimoje palankiai vertinamas toks elgesys (smurtas, agresija, prievarta ir pan.).

Prievartą patyrusiems asmenims neretai jau vaikystėje kyla konfliktų dėl įstatymų pažeidimo, o represinių priemonių taikymas siekiant pakeisti tokį elgesį duoda atvirkštinį rezultatą – prievarta suvokiama kaip vienintelis žmonių santykių reguliavimo būdas (Sruoga, Jakubkaitė, 2002). Socialinių įgūdžių neturėjimas, dažniausiai aiškinamas artimiausios vaikui aplinkos (šeimos) daroma neigiama įtaka (Bullying and emotions, 1999). Vaikas, kuris nuolat patiria smurtą, grubų elgesį iš savo artimųjų, palaipsniui įsisavina tokį elgesio ir bendravimo modelį, kuris jam atrodo natūralus, normalus iškilus konfliktinei situacijai. Asmuo nesugeba ieškoti kompromiso, bendradarbiauti su aplinkiniais, todėl smurtavimas yra suvokiamas, kaip vienintelis santykių reguliavimo ir kontrolės būdas.

Smurtas palieka tiek ilgalaikes, tiek trumpalaikes psichologines, elgesio ir socialines pasekmes, įtakoja vaiko santykius su bendraamžiais, pedagogais, socialinį, psichologinį prisitaikymą mokykloje, pasiekimus, požiūrį į save. Aišku viena, jog bet koks smurtinis įvykis, incidentas palieka žymes (psichologines, fizines) tiek smurto aukai, tiek ir smurtautojui. Mokslinėje literatūroje dažniausiai nurodomos šios, **patirtos prievartos pasekmės**:

1. *Elgesio problemos, pasireiškiančios bėgimais iš namų, vagystėmis, piktnaudžiavimu kvaišalais bei pamokų praleidimu.*
2. *Generalizuotas nerimas, pasireiškiantis pasitikėjimo stoka, išsiblaškimu, menku savo tapatumo suvokimu bei nesėkmėmis moksle.*
3. *Depresija, pasireiškianti apatija, socialine izoliacija, svorio kritimu, nuovargiu bei žemu savęs vertinimu.*

4. *Sutrikęs prisitaikymas, kuriam būdingas kraštutinis ir amžiui nebūdingas piktnaudžiavimas alkoholiu, blogas elgesys mokykloje, jausmų nesuvokimas, valgyto sutrikimai.*
5. *Bejėgiškumas, kurį atspindi mintys apie savižudybę ar žmogžudystę, nuolatiniai konfliktai su artimaisiais, sunkumų ir problemų neigimas.*
6. *Toksinių ar psichoaktyvių medžiagų vartojimas.*

Kaip teigia D. Olweus (1993) agresyviai besielgiantys paaugliai gali smurtauti ne tik tam tikrą periodą, bet ilgai ir pastoviai, net jiems ir suaugus. Smurtaujantys jaunuoliai neretai turi ir kitokių elgesio problemų: įsitraukia į kriminalinę veiklą, vartoja alkoholį bei narkotikus, nuolat apgaudinėja ir meluoja. Daugėja tyrimų rodančių, kad smurtaujantys vaikai patys turi psichologinių problemų. Jie taip pat gali patirti depresiją, polinkį į savižudybę. D. Olweus (1993) įrodė tiesioginį ryšį tarp smurtinio elgesio vaikystėje ir kriminalinių veiksmų suaugus. Tai rodo, kad smurtaujantis vaikas paauglystėje lengvai gali įsitraukti į nusikalstamą veiklą jam užaugus ar net sukūrus šeimą.

Išanalizavus įvairių autorių mintis apie vaikų smurtavimą mokykloje, galime išskirti šias smurto priežastis ir pasekmes (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. **Vaikų smurtavimo mokykloje priežastys ir pasekmės**

Vaikų smurtavimo priežastys	Vaikų smurtavimo pasekmės
<ul style="list-style-type: none"> • Nebuvimas grupės dalimi. • Išoriniai ypatumai (kitokia išvaizda, apranga). • Statusas grupėje (lyderis, atstumtasis). • Akademiniai ar socialiniai trūkumai. • Asmeniniai skirtumai (religija, rasė). • Siekis dominuoti, konkuruoti tarpusavyje. • Socialinių įgūdžių stoka (agresyvus elgesys, priešiškus). • Tėvų tolerancija agresyvaus elgesio atžvilgiu. • Auklėjimo stilius. • Vaiko temperamentas. • Agresyvaus elgesio stebėjimas. • Šeimos veiksniai (skurdas, tėvų kriminalinis elgesys, skyrybos, konfliktai). • Neformalių grupių įtaka. • Vaikystėje patirta fizinė, psichologinė, seksualinė prievarta. • Smurtinis elgesys žiniasklaidoje, kompiuteriniuose žaidimuose. 	<ul style="list-style-type: none"> • Psichologiniai bei psichosomatiniai sutrikimai (pyktis, kaltės jausmas, bejėgiškumas, liūdesys, vienišumo jausmas, bendravimo kliūtys, nerimas, depresija, suicidinės mintys, menkas savęs vertinimas). • Sutrikusi adaptacija mokykloje. • Menka mokymosi motyvacija. • Neigiamas požiūris į mokyklą. • Pamokų praleidinėjimas. • Sutrikusios fiziologinės žmogaus funkcijos. • Padidėjęs jautrumas infekcinėms ligoms. • Silpnas imunitetas. • Elgesio sutrikimai (nusikalstamas, kriminalinis elgesys; narkotinių bei toksinių medžiagų vartojimas).

Taigi, apibendrinus galima teigti, jog vaikų smurtavimo priežastys gali būti labai įvairios, jos priklauso ne tik nuo artimiausios aplinkos, kurioje vaikas auga, bet ir nuo daugelio kitų ypatumų (vyraujančio kultūrinio identiteto, materialinės padėties, religinių įsitikinimų, mikroklimato, visuomenės požiūrio į smurtą). Aišku viena, jog bet kuri smurto forma iššaukia tam tikras pasekmes ne tik aukai, bet ir smurtautojui. Asmuo, smurtaujantis prieš silpnesnį, tarytum kompensuoja savo paties patirtą nesėkmę, žalą, norėdamas atkreipti dėmesį į save. Tokiu būdu, netiesiogine bendravimo forma yra prašoma pagalbos. Svarbu, kiekvienu atveju yra įvertinti riziką, kad laiku būtų imtasi prevencinių veiksmų.

2. VAIKŲ SMURTO MOKYKLOJE SOCIOEDUKACINĖS PREVENCIJOS TEORINĖS PRIELAIIDOS

Šiame magistro darbo skyriuje išsamiai analizuojamas vaikų smurto mokykloje socioedukacinės prevencijos klausimas – pateikiamos įvairios šio reiškinio sampratos, aptariami prevencijos principai bei lygiai, t. y. pirminė, antrinė bei tretinė prevencija.

2.1. Prevencijos samprata, principai ir lygiai

Smurtavimas mokykloje yra itin dažnas reiškinys, kuris reikalauja tam tikrų veiklos priemonių, būdų iš visų ugdymo įstaigos bendruomenės narių – pedagogų, tėvų bei pačių mokinių. Metodiniame leidinyje „Smurto prevencija mokykloje“ (2005) akcentuojama, kad „kasdienis smurtas yra įvairialypė problema, kurią sukelią psichologinės, socialinės, kultūrinės, ekonominės priežastys ir padariniai, todėl jai spręsti būtini bendri ir koordinuoti daugelio partnerių veiksmai“ (2005, p. 5). Mokyklos bendruomenė, siekdama formuoti saugią ugdymo įstaigos aplinką, turi bendradarbiauti bei dalintis atsakomybe kartu su mokinių tėvais, globėjais, seniūnijų socialiniais darbuotojais, policijos pareigūnais, Vaiko teisių apsaugos tarnybomis (skyriais), pedagoginėmis psichologinėmis tarnybomis bei kitais mokinių saugumu suinteresuotais asmenimis. Mokyklos lygmuo vaikų smurto prevencijos kontekste yra itin svarbus ir reikšmingas, kadangi didžiąją dali savo vaikystės ir paauglystės žmogus praleidžia mokykloje.

Psichologijoje **prevencija** suprantama „kaip galimo trukdžio pažinimas ir pašalinimas profilaktiškai kovojant, užkertant kelią ir stiprinant atsparumą neigiamiems veiksams“ (Psichologijos atlasas 2002, p. 403).

LR Vyriausybės nutarime „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 programos patvirtinimo“ **prevencija** apibrėžiama, kaip veikla, skirta nusikalstamo elgesio rizikai mažinti, imantis visuomenės švietimo, informavimo priemonių, neleidžiančių atsirasti smurtui prieš vaikus. Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programoje teigiama, kad **prevencija** – tai veikla, skirta mažinti nusikalstamo elgesio riziką, siekiant užkirsti kelią bet kokiai prievartai.

Smurto prevencija mokykloje – tai ne tik siekimas sumažinti nepageidaujamo elgesio ir smurto atvejus mokykloje. **Prevencija** yra darbas su vaiku, kuris nederamai elgiasi ar dar tik kelią nerimą pedagogams, mokyklos administracijai. Anot L. Jovaišos (2007), smurto prevencija

reikalinga tiems vaikams, kurie linkę nusikalsti, nepasirenka tinkamų draugų, patys negeba kontroliuoti situacijos, priimti sprendimų.

Smurto prevencija nėra tik vieno darbuotojo (dažniausiai socialinio pedagogo) atsakomybė. E. Karmaza, N. Grigutytė ir kt. (2007) teigia, kad už smurtą atsakinga visa mokyklos bendruomenė: mokiniai, pedagogai, mokyklos administracija, tėvai ir kitas mokyklos personalas. Dirbant komandoje ir remiantis bendradarbiavimo principais galima tikėtis pozityvių poslinkių mažinant smurtinio elgesio apraiškas mokykloje. Smurto prevencija, tai siekimas, kad visi mokyklos bendruomenės nariai dalyvautų prevencinėje veikloje ir žinotų, kur kreiptis pagalbos, ko tikėtis iš mokyklos personalo ir kitų tarnybų (Karmaza, Grigutytė ir kt., 2007).

Prevencinė veikla – ilgalaikis procesas, kurio rezultatus sunku pamatuoti, nes jie daro įtaką visoms gyvenimo sritims. Prevencija suprantama, kaip plati veiklos sritis, apimanti švietimą, neformalų ugdymą, paramą ir konsultacijas tėvams ir globėjams, padedančia sukurti tvirtą bendruomenę (www.mentorfoundation.org). Sėkminga prevencija turi apimti:

- šeimos santykius;
- bendraamžių santykius (socialinės kompetencijos įgūdžiai);
- mokyklos aplinką (efektyvi parama vaiko akademiniam, socialiniam ir emociniam tobulėjimui, mokyklos bendravimas su tėvais);
- bendruomenės aplinką (sudaroma aiškūs elgesio lūkesčiai jaunam žmogui bendruomenėje; mažas nusikalstamumo lygis; ribojama prekyba alkoholiu, tabaku bei narkotinėmis medžiagomis; netoleruotinas asocialus elgesys; teigiamas policijos santykis su jaunais žmonėmis).

Efektyviai smurto prevencijai reikalingos aiškios ir apibrėžtos *vertybės*. Tik vadovaujantis nuostata, kad bet koks agresyvus elgesys yra nepriimtinas, galima sukurti pakankamą pagrindą efektyviai smurto prevencijai, teigia R. Povilaitis ir J. Valiukevičiūtė (2005). Tik visai mokyklos bendruomenei teisingai supratus, kad smurtas, patyčios nėra normalus reiškinys, įmanoma sumažinti smurto mastą, pradėti įgyvendinti prevencines priemones mokykloje. Deja, tenka pripažinti, jog kartais patys pedagogai nėra pajėgūs ar nežino kaip išspręsti smurto mokykloje problemą. Tam reikalingas visos mokyklos bendruomenės švietimas. Šiuo tikslu kuriamos prevencinės programos. J. Adair (2006) tyrinėjusi seksualinį smurtą, apibendrindama teigia, jog būtina atsakingai parinkti smurto prevencijos programas. Reikia atsižvelgti į mokyklos kultūrą, mikroklimato ypatumus, mokinių amžių, rasę, lytį. Autorė mano, kad būtina susitelkti ties darnių santykių propagavimu, vengti konfrontacijos tarp skirtingų lyčių, neaštrinti situacijos. Taip pat, tikslinga smurto prevencines programas suderinti su mokymo programomis, jas integruoti į ugdymo procesą. Panašiai smurto prevencinės veiklos

efektyvumą nusako ir R. Gajda (2006). Autorė pažymi, jog kūrybiškai bendradarbiaujant įmanoma efektyviai įgyvendinti ilgalaikius ir trumpalaikius smurto prevencinės veiklos tikslus. Smurto prevencinėse programose žmogus yra pati didžiausia vertybė, todėl prioritetai teikiami tarpasmeniniams santykiams (Gajda, 2006). Taigi, labai svarbu, kokios vertybės bus deklaruojamos mokykloje, jas suvokus ir įsisavinus galima kryptingai taikyti smurto prevencines priemones.

E. Karmaza, N. Grigutytė ir kt. (2007) išskiria svarbiausius smurto prevencijos *principus*:

- kiekvienas yra atsakingas už smurto grėsmės mažinimą ir saugumo užtikrinimą;
- kiekvienas turi mokėti atpažinti smurto požymius ir žinoti, kaip užkirsti kelią smurtui kilti;
- kiekvienas turi mokėti tinkamai reaguoti kritinėje situacijoje.

Siekiant gerinti smurto prevencijos procesą ugdymo institucijoje, pirmiausia reikia identifikuoti problemą, o tada, atitinkamai planuoti ir struktūruoti veiklą. To pasekoje, G. Kvieskienė (2000) išskiria tris *smurto prevencijos lygius*:

1. **Pirminė prevencija** – veiksmai, skirti visai populiacijai, siekiant užkirsti kelią atsirasti prievartai, išvengti bet kokių prievartos atvejų.
2. **Antrinė prevencija** – veiksmai, skirti didesnės rizikos grupei, siekiant išvengti tolesnio smurto plitimo ar sumažinti bet kurios prievartos riziką.
3. **Tretinė prevencija** – veiksmai, skirti žinomiems smurtautojams arba aukoms, siekiant išvengti naujų incidentų.

Pirminė prevencija dar vadinama *ankstyvąją prevencija*. G. Kvieskienė (2000) nurodo, kad pirminės prevencijos sėkmė priklauso nuo: *vaiko reikšmingo užimtumo; pozityvių socialinių įgūdžių ugdymo; vaikų nuomonės ir lūkesčių pripažinimo ir palaikymo; tikslų neprievartinio elgesio taisyklių priėmimo ir apibrėžimo bei jų laikymosi*. Autorės teigimu, būtina, kad kiekviena mokykla rengtų socialinės pagalbos, socializacijos programas, akcentuotų pagalbos ir ankstyvosios prevencijos priemones. Tai gali būti smurto mokykloje prevencinės programos, skirtos sukurti saugią mokyklos aplinką, lavinti socialinius mokinių įgūdžius, ugdyti mokinių elgesio valdymo ir nesmurtinių konfliktų sprendimo įgūdžius, orientuotos į drausmę, deramą mokinio elgesį. Mokykloje turi būti teikiama informacija apie pagalbos vaikams telefonu linijas, nepriklausomas vaikų teises ginančias organizacijas, vaiko teisių apsaugos tarnybų ar skyrių teikiamą pagalbą.

Antrinė arba *tiesioginė prevencija ir intervencija* – tai yra pagalbos prevencija, specializuotos programos ir strategijos, padedančios rizikos grupės asmenims. Antrinės prevencijos tikslas, pasak G. Kvieskienės (2005) paveikti rizikos grupės asmenis taip, kad jie

nesmurtautų arba netaptų smurto aukomis. Tai specializuotos programos ar strategijos, padedančios rizikos grupės vaikams. Ypatingas dėmesys skiriamas vaikams, patiriantiems fizinę ir seksualinę prievartą, kurių gyvybei ir sveikatai gresia pavojus bei vaikams, turintiems tam tikrų raidos ar elgesio sutrikimų. Šios programos paprastai taikomos specializuotose ugdymo arba specializuotuose socialinėse institucijose.

Tretinė prevencija, arba *socialinė pedagoginė rehabilitacija* – tai specialiosios programos arba strategijos, padedančios nusikaltusį, patyrusį prievartą asmenį grąžinti į normalią socialinę aplinką, atgauti prarastus socialinius gebėjimus (Kvieskienė, 2005).

Apibendrinus galima teigti, jog prevencija – tai tam tikra, kryptinga veikla, kuria siekiama mažinti bet kokias smurtinio ar nusikalstamo elgesio apraiškas įvairiais lygmenimis: valstybiniu lygmeniu, instituciniu lygmeniu bei asmeniniu, individualiu lygmeniu. Prevencinė veikla - pozityvus vaiko elgesio ugdymas, skatinimas, socialinių įgūdžių formavimas. Tokia veikla reikalinga asmenims, negebantiems kontroliuoti situacijos, priimti sprendimų, negebantiems palaikyti teigiamų žmogiškųjų santykių. Prevencija mokykloje – nuoseklus, ilgalaikis ir kryptingas darbas į kurį turi būti įtraukiami visi, pedagoginio proceso dalyviai. Pirmiausia įvardinant esamą problemą, tuomet atitinkamai planuojant ir struktūruojant veiklą. Efektyvūs rezultatai bus tik tuomet, kai kiekvienas narys jaus atsakomybę, aktyviai dalyvaus ir padės bet kokioje smurtinėje situacijoje.

2.2. Vaikų smurto mokykloje socioedukacinės prevencijos kryptys

Negatyvūs socialiniai reiškiniai – agresyvumas ir konfliktai mokykloje yra neišvengiami. Socioedukacinės smurto prevencijos mokykloje esmė – užkirsti kelią plintančiam vaikų smurtavimui, mokyti juos konstruktyviai spręsti kilusius nesutarimus. Tam, kad agresyvus mokinių elgesys būtų išeliminuotas, pedagogai turi gerai organizuoti mokinių veiklą (Palujanskienė, Uzdila, 2004). Tam, kad organizuojama veikla būtų tikslinga ir efektyvi – būtina numatyti tam tikras smurto prevencijos kryptis, strategijas.

R. Civinskas, V. Levickaitė, ir kt. (2006) skiria keturias grupes, į kurias turėtų būti nukreiptos socioedukacinės smurto prevencijos kryptys mokykloje.

1. Mokytojus, kad jie išmokytų spręsti konfliktus nenaudodami prievartos ir palaikyti discipliną pamokų metu.
2. Vaikus, kad jie nesiburtų į prievartinio elgesio grupes ir išmokytų taikiai spręsti konfliktus.

3. Vaikus aukas, kad jie gebėtų pranešti apie galimą smurtą ir sulauktų tinkamos pagalbos.
4. Tėvus, kad jie nevirtotų fizinės prievartos kaip vaikų auklėjimo priemonės.

Mokyklos iniciatyva į smurto prevencinės veiklos modelį turi būti įtraukiami ir socialiniai partneriai. Bendradarbiavimas su socialinio partneriavimo institucijomis efektyviausiai gali pasireikšti per projektinę veiklą, kai mokykla ir smurto prevencijos srityje dirbančios institucijos kartu siekia bendro tikslo. Tai gali būti: Vaiko teisių apsaugos tarnyba, Policijos įstaiga, Seniūnijos, NVO ir kt. Mokykla, užmezgusi ryšius su socialinio partneriavimo institucijomis, gali tikėtis sėkmingo bendradarbiavimo, įdomios ir naudingos veiklos smurto prevencijos srityje bei kvalifikuotos pagalbos. 1995 metais VšĮ „Paramos vaikams centras“ pradėjo savo veiklą Lietuvoje. 1996 – 2007 metais buvo vykdomi tokie projektai kaip: „Mokykla be prievartos“; „Saugus vaikas – psichologinio atsparumo ugdymas“; „Big Brothers Big Sisters programa mokykloje“; „Pirmoji psichologinė pagalba mokykloje“; „Second Step“ (Antras žingsnis); „Vaikystė be smurto“; „Kuriamo mokyklą be patyčių Lietuvoje ir Latvijoje“.

Projektinė veikla – efektyvus būdas numatyti socioeducacines prevencijos kryptis mokykloje. A. Kurienė (2007) smurto prevencinių programų įgyvendinimo kontekste numato šias **socioeducacines smurto prevencijos kryptis:**

1. Ugdyti visuomenės žinias ir formuoti nuostatas apie smurto prieš vaikus ir tarp vaikų problemą ir būdus ją spręsti.
2. Įgyvendinti efektyvias ankstyvosios prevencijos, identifikacijos ir intervencijos strategijas smurto prieš vaikus atvejais.
3. Diegti ir skatinti ne agresyvaus elgesio nuostatas ir būdus vaikų atžvilgiu ir vaikams.
4. Ugdyti praktinius profesionalų, dirbančių su vaikais, įgūdžius ir skatinti tarpdisciplininį bendradarbiavimą.
5. Įgalinti mokyklų bendruomenes (įstaigos personalą, mokinius, tėvus) įgyvendinti efektyvias prevencines programas ir konstruktyviai reaguoti į smurto apraiškas mokykloje.

Minėtas socioeducacines smurto prevencijos kryptis aptarsime detaliau. Remiantis R. Braslauskienės, I. Jonutytės (2005), A. Kurienės (2007), G. Girdvainio, R. Pocevičienės (2009) bei kt. autorių atliktais tyrimais galima teigti, jog visuomenė neturi pakankamai žinių ir adekvataus supratimo apie vaikų smurtavimą. Todėl būtina imtis *visuomenės švietimo* bei *informavimo priemonių* apie vaikų smurtavimo raišką, formas bei pasekmes. Tai gali būti

įvairios paskaitos, seminarai, diskusijos, įvairios akcijos, svarbiausia, kad bendruomenės nariai, būtų ne pasyvūs stebėtojai, o aktyvūs dalyviai (Karmaza, Grigutyte ir kt., 2007).

Nemažiau reikšmingos ir įvairių ugdymo sričių *specialistams organizuojamos konsultacijos*, seminarai susiję su vaikų smurtavimu. „Paramos vaikams centras“ organizuoja konsultacijas ir mokymus įvairių sričių specialistams (psichologams, socialiniams darbuotojams, vaikų teisių apsaugos specialistams, mokytojams), profesinės priežiūros grupėms (mokymai skirti specialistams, dirbantiems su vaikais patyrusiais smurtą). Užsiėmimų metu aptariamos iškilusios problemos ir sunkumai, užmezgamas tarpusavio bendradarbiavimas bei dalinamasi patirtimi (www.pvc.lt). A. Kuriene (2007) skatina domėtis, kodėl vaikas keistai elgiasi mokykloje, informuoti tėvus ir pedagogus, jog prievarta turi įvairias formas ir kad ją galima atpažinti. Seminarai turi būti užbaigiami mokyklų bandymais planuoti, ką jos galėtų daryti, kad gebėtų atpažinti smurtą patiriančius vaikus ir kad tokių reiškinų mokykloje būtų kuo mažiau.

Tačiau, įvykus smurtiniam incidentui mokykloje, būtinos tam tikros intervencinės strategijos, kurios nutrauktų smurtavimą. E. Karmaza, N. Grigutyte ir kt. (2007) skatina vadovautis šiais *smurto intervencijos principais*: įvykis turi būti nutrauktas; būtina apsaugoti vaikų sveikatą ir gyvybę; nukentėjusiesiems reikia suteikti būtinąją pagalbą; neprovokuoti dar didesnės užpuoliko agresijos; ramiai elgtis ir teikti aiškias instrukcijas.

Teigiama vaikų elgesio modeliavimo kryptis itin reikšmingos socialinių įgūdžių ugdymo programos, kuriose mokoma konstruktyviai spręsti konfliktą, išsakyti išgyvenamus jausmus, mokyti suprasti smurtavimo padarinius. R. Braslauskienė, I. Jonutyte (2005) teigia, jei vaikas stokoja socialinių įgūdžių, didelė tikimybė, kad savo vidinę įtampą, pyktį ir diskomfortą išreikš elgdamasis netinkamai, pavyzdžiui, tyčiodamasis iš kitų. Arba, atvirksčiai – nusistovės pasyvus, vengiantis elgesys: apatiškumas, baikštumas, labai didelis jautrumas, nepasitikėjimas savimi, žemas savęs vertinimas. Socialinių įgūdžių ugdymas ypač reikalingas rizikos grupių vaikams, teigia E. Karmaza, N. Grigutyte ir kt. (2007). Kaip alternatyva – JAV sukurta asmenybės formavimo ir gyvenimiškų įgūdžių formavimo programa **LIONS QUEST** (liet. „Liūtų klubas“). Šios programos ugdo mokyklos bendruomenę, puoselėjančią gerus tarpusavio santykius; kuria tinkamo elgesio modelį visoje mokykloje; ugdo tokias savybes, kaip patikimumas, atsakomybės jausmas, geranoriškumas; lavina kritinį mąstymą, moko išreikšti pozityvius jausmus bei ugdo pozityvų socialinį elgesį. LIONS QUEST programos ugdo penkias esmines mokinių emocines ir socialines kompetencijas: *savimonė*; *socialinis sąmoningumas* (empatija, ateities tikslų nusistatymas ir jų siekimas); *savitvarda* (impulsyvumo kontrolė ir sugebėjimas tinkamai valdyti savo emocijas, nereikalauti skubaus asmeninių poreikių tenkinimo); *tarpusavio santykių įgūdžiai*; *atsakomybės jausmas*.

Dar viena smurto prevencijos kryptis – profesionalų, dirbančių su vaikais praktinių įgūdžių ugdymas bei tarpdisciplininis bendradarbiavimas. Specialistų tarpusavio bendradarbiavimas, dalijimasis patirtimi – būdas tikslingai spręsti konfliktines situacijas tam tikroje ugdymo įstaigoje. Šiuo tikslu kuriamos ir formuojamos prevencinio darbo koordinavimo grupės ugdymo įstaigoje. Mokykla turi suformuoti prevencinio darbo koordinavimo grupę, kurią sudarytų asmenys iš skirtingų bendruomenės grupių. Tokios komandos pagrindinė funkcija – koordinuoti veiksmų planą ir vertinti vykdomos smurto prevencijos rezultatus (Feinberg 2003, Povilaitis, Valiukevičiūtė 2006, Olweus 2008). Kaip teigia T. Feinberg (2003), gerų rezultatų galima tikėtis tik dirbant komandoje ir vadovaujantis bendradarbiavimo principais. Tokią komandą turėtų sudaryti patys mokiniai, jų tėvai, mokytojai, mokyklų psichologai, socialiniai pedagogai ir kiti specialistai.

Prevencinių smurto programų įgyvendinimas ir konstruktyvus reagavimas į smurtavimą. Mokytojai, mokiniai ir jų tėvai gali prisidėti prie smurto mažinimo pirmiausia jo neignoruodami. Net menkiausias smurto atvejis turi būti viešinamas ir analizuojamas klasės ir net mokyklos lygiu. Svarbu, kad smurto ir patyčių aukos žinotų, kad incidentų aptarimas su suaugusiais jiems gali būti labai naudingas, turėti didelės įtakos tolimesniame jų gyvenime (Whitted, Dupper 2005).

Smurto mažinimui, ugdymo įstaigoje, taikomos įvairios prevencinės programos (Karmaza, Grigutyte ir kt., 2007): mokyklos valdymo programos (orientuotos į drausmę ir deramą mokinių elgesį, alternatyvias mokyklas ir bendradarbiavimą su policija bei teisėsaugos institucija); aplinkos keitimo programos (tikslas – keisti mokinių elgesį, keičiant socialinę ir fizinę jų aplinką); mokomosios – lavinamosios programos (tikslas – ugdyti mokinių elgesio valdymo ir nesmurtinio konfliktų sprendimo įgūdžius).

E. Karmazos, N. Grigutytes ir kt. (2007) teigimu, prie socioeducacinių smurto prevencijos krypčių mokykloje numatymo bei realizavimo turi prisidėti ir ugdymo įstaigos administracija. Autoriai pateikia keletą smurto prevencinės veiklos krypčių mokyklos administracijai:

- direktorius paveda mokyklos personalui įvertinti smurto paplitimą, formas, aplinkos saugumą;
- tolygus finansinių išteklių paskirstymas smurto problemai spręsti (metodinėms priemonėms įsigyti, pedagogų kvalifikacijai tobulinti);
- inicijuoti susitikimus su smurto prevencijos srityje dirbančiomis institucijomis;
- mokyklos veiksmus smurto atveju turi apibrėžti direktoriaus įsakymai, vidaus tvarkos taisyklės, mokymo sutartys ir kt.;

- paskatinti pedagogus, kurie savo iniciatyva imasi smurto prevencijos ar smurto atvejų sprendimo, ir reaguoti į netinkamą pedagogų elgesį smurto situacijoje ar pykčio, agresijos proveržius;
- mokyklos vadovybė turi nevengti spręsti konfliktus, kylančius tarp pačių pedagogų

LR Ministerija taip pat numato tam tikras vaikų socioedukacines smurto prevencinės veiklos kryptis orientuotas į pagalbos teikimą socialiniams pedagogams:

- konsultavimas (mokinio, mokinių grupės, mokytojų, tėvų (globėjų, rūpintojų)) siekiant padėti išsiaiškinti ir suprasti tai, kas vyksta jų gyvenimo ir mokymosi aplinkoje;
- tyrimų organizavimas – aplinkos poveikio mokiniui ar mokinių ugdymosi problemų analizė;
- socialinių ir gyvenimo įgūdžių formavimas – gebėjimas priimti sprendimus ir spręsti problemas, mokymas kūrybiškai ir kritiškai mąstyti, bendrauti, pažinti save, elgtis visuomenėje priimtinais būdais, valdyti emocijas, sveikos gyvensenos įgūdžių ugdymas bei kt.;
- elgesio korekcija, socialiai priimtino elgesio modeliavimas;
- nusikalstamumo, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, savižudybių ar kitų neigiamų socialinių reiškinių prevencija;
- išteklių telkimas socialinių partnerių paieškai: pagalbos tinklo vaikui ir jo šeimai kūrimas; projektų inicijavimas, kūrimas bei įgyvendinimas; mokyklos savivaldos aktyvinimas; tėvų (globėjų, rūpintojų) švietimas; pagalbos komandos formavimas mokykloje, siekiant efektyviai spręsti smurtavimo problemas.

Apibendrinus analizuotą mokslinę literatūrą, galima daryti išvadas, jog socioedukacines smurto prevencijos kryptis turi numatyti pati ugdymo įstaiga ir jos bendruomenės nariai, atsižvelgdami į vyraujančios problemos pobūdį. Efektyviausiai prevencinė veikla realizuojama smurto prevencinių programų įgyvendinimo kontekste, kurios orientuojamos į tokias sritis: visuomenės švietimą, ugdymą vaikų smurtavimo klausimais; ankstyvųjų prevencinių bei intervencinių strategijų numatymą; teigiamo vaikų elgesio, nuostatų kūrimą, formavimą; specialistų bendradarbiavimo skatinimą, bei praktinių įgūdžių ugdymą; konstruktyvų reagavimą į smurtą. Taigi, socioedukacinė smurto prevencija mokykloje turi būti kompleksinė, t.y. apimanti tiek prevencines programas, tiek intervencines strategijas.

2.3. Vaikų smurto socioedukacinės prevencijos priemonės mokykloje

Smurto prevencinis darbas pirmiausia turi prasidėti nuo problemų identifikavimo (pvz. nuolatinės mokinių patyčios, įvairaus pobūdžio teroras tarp bendraamžių, pamokų praleidinėjimas, menka mokymosi motyvacija, adaptacijos sunkumai ir pan.) ir tik tuomet, galima pereiti prie tam tikrų priemonių ieškojimo, iškeliai problemai spręsti. Pavyzdžiui, vykdant vaikų smurto socioedukacinę prevenciją mokykloje, galima organizuoti ugdymo įstaigos bendruomenės *komandinį darbą* kovoje su smurtu, įtraukiant mokinius. A. Magomedovas, E. Kasperavičiūtė, E. Karmaza (2004) pastebi, jog patys mokiniai nori mokytis tokioje mokykloje, kurioje jaučiasi saugūs. Todėl mokyklos bendruomenė turi įtraukti ir padėti mokiniams patiems gerinti savo mokymosi aplinką. *Saugios vaikui ugdymo(si) aplinkos* kūrimo svarbą akcentuoja ir R. Braslauskienė bei I. Jonutytė (2005). Saugios aplinkos valdymo strategija turi būti nukreipta ne tik į saugumo užtikrinimą pamokų metu, ji turi apimti visą ugdytinių buvimo institucijoje ir už jos ribų laikotarpį. Autorės teigia, jog vaikų agresyvumo prevencija turi apimti pirmiausia institucinį lygmenį, tačiau ši problema nebus išspręsta, jei nebus sukurta strategija, kaip ją spręsti *grupės, klasės* ir *individualiu* lygmeniu. Todėl smurto problemą siūloma spręsti koordinuotai ir visais lygmenimis, kiekviename jų realizuojant atitinkamas vaikų smurto socioedukacines prevencijos priemones mokykloje.

Sprendžiant smurto prevencijos klausimą **instituciniu lygmeniu** siūloma realizuoti tokias socioedukacinės prevencijos priemones (Braslauskienė, Jonutytė 2005):

- įvertinti problemos mastą;
- mokiniams, tėvams, pedagogams bei aptarnaujančiam personalui organizuoti seminarą išsiaiškinant esmines smurto ir priekabiavimo formas, numatant veiklos strategijas, įvertinant turimus resursus;
- padidinti priežiūrą dažniausiose smurto pasireiškimo vietose: koridoriuose, valgyklose, tualetuose, žaidimo aikštelėse ir pan.;
- suburti koordinacinę grupę, susidedančią iš mokyklos administracijos atstovo, pedagogo, konsultanto, psichologo, socialinio darbuotojo, tėvų atstovo ir moksleivių kuri prižiūrėtų ir vertintų saugumo programos įgyvendinimą;
- organizuoti nuolatinis susitikimus su tėvais; jų informavimas apie neigiamus reiškinius institucijoje;
- laisvalaikio kambarių įrengimas ugdymo institucijoje.

Vaikas, kaip ir kiekvienas žmogus, grupėje tenkina labai svarbias emocines ir socialines reikmes: bendravimo, saugumo, įvertinimo, teigia R. V. Pivorienė ir N. Sturlienė (2005). Šias

reikmes, žmogus, gali patenkinti trijose svarbiausiose jo gyvenimo grupėse – darbe, šeimoje, tarp draugų. R. V. Pivorienė, N. Sturlienė (2005) bei R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005) **grupės lygmeniu** siūlo realizuoti šias socioedukacinės prevencijos priemones:

- nustatyti grupės taisykles bei sukurti jų kontrolės mechanizmą (elgesio grupėje taisyklės, užduočių atlikimas ir vertinimas, tarpusavio santykiai; taisykles turi kurti patys vaikai kartu su pedagogu);
- bendradarbiavimo atmosferos grupėje sukūrimas, kad vaikai nebūtų diskriminuojami dėl savo socialinės, religinės padėties, amžiaus, mokymosi pasiekimų ir pan. Harmoningoje atmosferoje visi grupės nariai patiria mažiau streso;
- sukurti grupėje teigiamo skatinimo sistemą ir ją sistemingai įgyvendinti;
- reguliarių grupės narių susitikimų organizavimas, kur būtų aptariamose grupėje kylančios problemos, atskirų narių elgesys, peržiūrimos taisyklės ir kt.;
- stiprinti grupės vaikų, pedagogų ir tėvų santykius. Ypatingai tai svarbu daryti neformalioje aplinkoje, organizuojant įvairias šventes, ekskursijas, konkursus;
- aptardami su grupe neigiamus reiškinius, vykstančius grupėje, pirmiausia pedagogai turėtų pažymėti tiek grupės, tiek pavienio vaiko teigiamus bruožus ir pozityvų elgesį;
- socialinių gebėjimų ugdymo pratybų organizavimas.

Minėtųjų autorių teigimu, **individualus darbas** turėtų apimti tokias socioedukacinės prevencijos priemones:

- individualias konsultacijas tiek su agresyviai besielgiančiu vaiku, tiek su agresoriaus auka (psichologo, socialinio pedagogo konsultacijos);
- individualias specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijas tėvams, kurių vaikai agresyviai elgiasi arba prieš kurių vaikus vykdoma agresija;
- pedagogo skatinimą praktikuoti netradicinius ugdymo metodus, dirbant individualiai su agresyviu vaiku;
- tarpininku parengimas operatyviai spręsti konfliktus ugdymo institucijoje.

Taigi, identifikavus problemą ar bet kokią kitą smurtinį atvejį, būtina jį atitinkamai įvertinti koku lygmeniu reikia imtis prevencinės veiklos, tik tuomet pasirinktos smurto socioedukacinės prevencijos priemonės bus veiksmingos. Daugelis autorių, P. K. Smith, P. Galvin (2003), E. Karmaza (2004), K. S. Whitted, D. R. Dupper (2005), L. Gilbert (2007) analizuodami vaikų smurto prevenciją mokykloje pastebi, jog mokinių dalyvavimas prevencinėse priemonėse būtinas, siekiant sukurti saugias ugdymosi, lavinimosi sąlygas

mokykloje. Kiekvienas mokinys bus saugus mokykloje tik tuomet, kai jaus savo vertę, supras esąs reikalingas ir svarbus. Kaip teigia R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2005), padėti vieni kitiems gali patys mokiniai. Autoriai rekomenduoja suburti prevencines grupes, kuriose mokiniai gebėtų patarti savo bendraamžiams. Taip pat, mokiniai turi būti apmokomi kaip teikti pagalbą nukentėjusiems nuo smurto. Rimtesnes problemas spręsti padėtų socialinis pedagogas, psichologas.

Saugi mokymosi aplinka – pagrindas visapusiškai asmenybės brandai. A. Magmedovas, E. Kasperavičiūtė ir E. Karmaza (2004) pateikia keturis saugios mokyklos modelius, kuriuos parengė keturios vaikų darbo grupės (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. SAUGI MOKYKLA

<p>SAUGI MOKYKLA (I)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Socialinė pedagogė joje. • Pokalbiai klasėje apie smurtą ir prievartą. • Apsaugos pareigūnai mokykloje ir jos teritorijoje. • Įvesti saugos pamoką 5 – 8 klasėms. • Bendraamžių pagalba. • Mokytojų apmokymas. • Identifikacijos kortelių įvedimas mokykloje. 	<p>SAUGI MOKYKLA (II)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Drašūs žingsniai mokyklos koridoriu. • Jauki, patraukli mokyklos aplinka. • Kvalifikuoti specialistai. • Draugiška, nekonfliktuojanti mokyklos bendruomenė. • Tvarkinga, higieniška aplinka. • Didesnės saviraiškos galimybės (moksleivių užimtumas).
<p>SAUGI MOKYKLA (III)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mokykla, kurioje turi tikrų draugų. • Mokykla, kurioje tave priima su visais tavo privalumais ir trūkumais. • Mokykla, kurioje prie tavęs niekas nepriekabiauja. • Mokykla, į kurią tau norisi eiti ir kurioje malonu būti. • Mokykla, kurioje gali laisvai reikšti savo nuomonę. • Mokykla, kurioje gali pasitikėti mokytojais. • Mokykla, kurioje yra psichologas ir gydytojas. 	<p>SAUGI MOKYKLA (IV)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jaunasis policijos rėmėjas (apsauginis). • Vaikas jaučiasi saugus. • Vaikas yra informuotas, kad gali kreiptis pagalbos į tam tikrą žmogų (psichologą, socialinį darbuotoją). • Gali sulaukti pagalbos iš savo bendraamžių. • Vykdyti socialinius projektus, į kuriuos būtų galima įtraukti ir vaikus. • Tolerancija. • Identifikacijos kortelės, kurios nustato, ar mokinys mokosi mūsų mokykloje. • Vaidybinių filmų peržiūra ir po jų diskusija. • Įvairūs debatai (smurto temomis). • Renginiai, tarptautinis bendradarbiavimas.

Šaltinis: A. Magmedovas, E. Kasperavičiūtė ir kt. (2004). *Mokyklos saugumo politikos formavimas įtraukiant moksleivius*. Metodinės rekomendacijos

Vadinasi, saugi mokykla yra ta, kurioje neegzistuoja smurtas, kurioje dirba savo srities specialistai, bei vyrauja draugiški tarpusavio santykiai, tolerancija ir pakantumas vienas kitam.

„Svarbu atkreipti dėmesį, kad mokykloje būtų siekiama ne tik mažinti reiškinius, kurie mažina saugumo jausmą, bet kartu siekti skatinti tuos reiškinius, kurie didintų saugumo jausmą“ (Magmedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004, p. 5). Mokiniai, kurie nesijaučia saugūs mokykloje, mokytojai galėtų įtraukti į neformaliojo ugdymo užsiėmimus (sportas, vaidyba ir pan.). Kaip teigia R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2005), vaidindami mokiniai įsijaučia į kito vaiko vaidmenį, suvokia kaip blogai jis jaučiasi patirdamas patyčias ar kitokį smurtą.

Taigi, realizuojant vaikų smurto socioedukacines prevencines priemones, svarbu įvertinti problemos mastą įvairiais lygmenimis – *instituciniu*, *grupės* lygmenimis, bei *individualiu*. Kiekviena, iš anksčiau minėtųjų prevencijos priemonių veiksmingos tuomet, kai jos kryptingai ir nuosekliai taikomos. Pagrindinis darbas kovoje su smurtu, tenka ugdymo įstaigai ir joje dirbančiam personalui, pirmiausia pastebinti smurtą ir tinkamai į jį reaguojant. Kaip vieną iš veiksmingiausių smurto socioedukacinių prevencijos priemonių galėtume įvardinti norvegų autoriaus Dan Olweus patyčių prevencijos programa „*Olweus*“, kadangi orientuojamasi į visus mokyklos lygmenis ir į visą bendruomenės personalą. Patyčių prevencijos programa „*Olweus*“, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose pradėta įgyvendinti 2008 m. Tikslas – išmokyti visą mokyklos personalą atpažinti, pastebėti patyčias ir tinkamai į jas reaguoti. Programos įvertinimai rodo, kad po metų laiko programoje dalyvaujančiose mokyklose Norvegijoje patyčių mastas sumažėjo 30 – 70%; sumažėjo mokinių muštynės, chuliganiškas elgesys, vogimas; pagerėjo tvarka klasėje ir atsirado pozityvios nuotaikos mokyklos atžvilgiu. Panašūs teigiami rezultatai pastebimi ir kitose pasaulio šalyse (Švedijoje, Anglijoje, Olandijoje, Australijoje, Japonijoje). JAV smurto tyrimų ir prevencijos centras pripažino Olweus programą kaip vieną iš pačių efektyviausių smurto prevencinių programų pasaulyje (www.sppc.lt).

Apibendrinus galima teigti, jog ugdymo institucija, kuri siekia sumažinti agresyvaus elgesio ir smurto apraiškas, pirmiausia turi įvertinti problemos mastą bei pristatyti aiškia veiksmų strategiją t.y. priemones, kuriomis bus vykdoma prevencija. Socioedukacinių prevencijos priemonių taikymas turi vykti kryptingai, pradedant nuo individualaus lygmens ir baigiant visa ugdymo institucija. Kiekvienam, iš anksčiau minėtųjų lygmenų (instituciniame, grupiniame, individualiajame), galima numatyti universalias socioedukacines smurto prevencines priemones, t.y. *smurto prevencinės veiklos koordinavimo grupės kūrimas*, kuri organizuotų narių susitikimus, konsultacijas bei spręstų įvairias konfliktines situacijas; *neformalios veiklos organizavimas* įtraukiant visą mokyklos bendruomenę (mokiniai, tėvus, pedagogus); *bendražmogiškųjų santykių stiprinimas*; *socialinių gebėjimų ugdymas, stiprinimas*. Šios pagrindinės prevencijos priemonės gali būti orientuojamos ne tik į asmenį, bet ir į visą ugdymo įstaigos bendruomenę.

2.4. Vaikų smurto socioeducacinių prevencijos priemonių veiksmingumo užtikrinimas: Lietuvos ir užsienio šalių patirtis

Kuriant bei realizuojant socioeducacines smurto prevencijos priemones mokykloje, būtina atkreipti dėmesį į daugelį aspektų: problemos paplitimo įvertinimas, prevencinio darbo strategijos numatymas bei prevencinių priemonių veiksmingumo užtikrinimas. Prevencinė veikla, turi apimti visos ugdymo įstaigos lygmenis bei asmenis, turėti aiškius bei realiai pasiekiamus tikslus, kokybiškus ir kryptingus veiksmų planus bei remtis žmogiškųjų santykių puoselėjimu ir bendradarbiavimu. Todėl, socioeducacinių prevencijos priemonių veiksmingumas – pagrindas sėkmingos prevencinės veiklos plėtotei mokykloje.

R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005) teigia, kad efektyviausia pagalba agresyviai besielgiantiems vaikams ir jų aukoms yra socialinių gebėjimų ugdymas. R. Povilaitis, J. Valiūkevičiūtė (2006) siūlo, pirmiausia įvertinti vaikų smurtavimo mokykloje paplitimo mastą. Tuomet suformuoti prevencinio darbo koordinavimo grupę, kurią sudarytų asmenys iš skirtingų bendruomenės grupių (administracijos, mokytojų, mokinių, tėvų, kitų specialistų). Tokios komandos pagrindinė funkcija – koordinuoti veiksmų planą ir vertinti vykdomos smurto prevencijos rezultatus. E. Karmaza, N. Grigutytė, E. Karmazė (2007) kaip vieną iš smurto prevencinių priemonių veiksmingumo užtikrinimo būdų išskiria mokyklos bendruomenės aktyvų bendradarbiavimą su kitomis institucijomis tokiomis kaip: policija, pedagogine psichologine tarnyba, psichikos sveikatos centru, vaikų teisių apsaugos tarnyba, bažnyčia, NVO. Taip pat ir užsienio mokslinių darbų autoriai analizuoja smurto prevencinių priemonių veiksmingumo užtikrinimo būdus (Olweus (1993), Heinrich (2003), Feinberg (2003), Rigby, Smith, Pepler (2004) ir kt.) pabrėždami prevencinių strategijų, kurios apimtų visus ugdymo įstaigos lygmenis, įgyvendinimo svarbą. Atsižvelgiant į minėtų autorių smurto prevencinės veiklos realizavimo mokykloje idėjas, galima išskirti šiuos prevencinių priemonių veiksmingumo užtikrinimo būdus (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Socioedukacinių prevencijos priemonių veiksmingumo užtikrinimo būdai

Lygmenys	Socioedukacinių prevencijos priemonių veiksmingumo užtikrinimo būdai
Institucinis lygmuo	<ul style="list-style-type: none"> • Mokyklos strategijos parengimas. • Smurto prevencinės koordinavimo grupės suformavimas. • Smurto masto mokykloje įvertinimas. • Mokyklos konferencija. • Vietų, kuriose dažniausiai smurtaujama stebėjimas. • Galimybių informuoti suaugusiuosius apie vykstantį smurtavimą sukūrimas. • Veiksmingas reagavimas į smurtą. • Mokinių įtraukimas padedant skriaudžiamiems vaikams.
Grupės lygmuo	<ul style="list-style-type: none"> • Klasės taisyklių sukūrimas. • Klasės valandėlės. • Pageidaujamo, draugiško mokinių elgesio pastebėjimas ir skatinimas. • Mokytojo elgesio pavyzdys. • Mokinių skatinimas bendradarbiauti. • Smurto situacijų aptarimas, laikantis nekaltinančio požiūrio.
Individualus lygmuo	<ul style="list-style-type: none"> • Pagalba skriaudžiamam vaikui. • Pagalba skriaudėjui. • Individualūs pokalbiai su vaikų tėvais. • Konfidencialumo laikymasis.

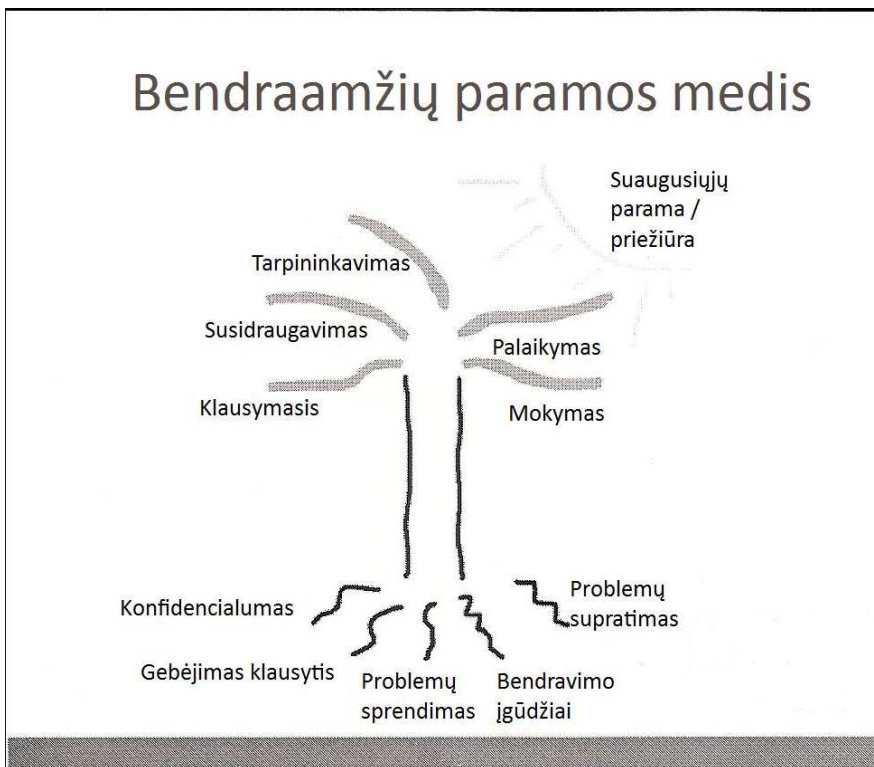
Instituciniu lygiu, socioedukacinėje smurto prevencijoje, itin reikšmingos prevencinės programos. Svarbu, kad prevencinės programos turėtų aiškius tikslus, konkrečias priemones, pageidaujamus rezultatus ir programos įvertinimo būdus. Lietuvių ir užsienio šalių mokslininkai (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007; Stephen, Williams, 2008) išskiria bendrus smurto prevencinių programų bruožus, kurie reikalingi bet kuriai iniciatyvai, nukreiptai prieš vaikų smurtavimą:

1. Prevencinės ir intervencinės vaikų smurto programos turi siekti paremti visas susijusias aplinkas: namus, mokyklos bendruomenę – tolimą ir artimą.
2. Reikia sukurti ir peržiūrėti vaikų smurtavimo apibrėžimus, juos periodiškai tobulinti ir atnaujinti.
3. Prevencijos ir intervencijos metodai turi būti nuoseklūs, tarpusavyje susiję ir dažnai įvertinami tarp visų susijusių populiacijų ir aplinkų.
4. Vaikai turi būti įtraukiami į smurto prevencines programas kuo ankstesniame amžiuje.
5. Turi būti suteikiami realūs paskatinimai visiems asmenims, įsitraukusiems į smurto prevenciją mokykloje.
6. Smurto prevencinių programų tikslai turi būti bendrai priimami (visos ugdymo įstaigos bendruomenės) ir tvarkomi.

7. Labai tiksliai apibrėžti pageidaujama ir nepageidaujama elgesį, vieningai ir griežtai laikytis iškeltų reikalavimų.

Mokyklai pasirenkant tinkamiausią prevencinę programą, reikia įvertinti mokyklos geografinę įvairovę, kultūrinius bei etinius papročius, visuomenės reakciją į smurtą, prevencinės programos palaikymo galimybes mokyklos bendruomenėje, numatyti, kaip turėtų plėtotis prevencinė programa (Elliot, Grady, Shaw ir kt., 2000). Tuomet mokykla atsižvelgdama į savo poreikius, gali pasirinkti sau tinkamiausią prevencinę programą. A. Kurienė (2007) išvelgia ir neigiamus aspektus, kurie trukdo pasiekti prevencinių programų efektyvumą, t. y. bendruomenė neturi pakankamai žinių ir adekvataus supratimo apie smurto prieš vaikus priežastis ir pasekmes, visuomenėje dar menkas supratimas apie vaiko emocinio gyvenimo svarbą ir įtaką jo kasdieniniam funkcionavimui ir elgesiui, nėra vieningo požiūrio dėl smurto, dažnai specialistai nežino, ką daro kitų profesijų atstovai ir kokios yra jų prevencinio darbo galimybės (stinga bendradarbiavimo).

Vaikų smurtavimo prevencinėse iniciatyvos reikšmingos ne tik parengtos kokybiškos programos, bet ir tarptautinių organizacijų bendradarbiavimas su ugdymo įstaigomis, užtikrinant socioedukacinių prevencijos priemonių veiksmingumą. Viena iš jų, tarptautinė organizacija **CHIPS** (angl. Childline in partnership with schools – liet. Vaikų linijos bendradarbiavimas su mokyklomis) – bendras veiksnys, t.y. pagalba, kurią vieni kitiems teikia jauni žmonės. Bendraamžių parama (angl. peer support) traktuojama, kaip „medis“: kiekvienos rūšies bendraamžių parama pasižymi tapatumu ir forma, taip kaip medžio šakos – jos skirtingos, tačiau auga ant vieno medžio, teigia L. Gilbert (2008). Autorė akcentuoja, jog bendraamžių parama apima labai praktiškas pagalbos rūšis, pavyzdžiui, *bendraamžių švietimas* (kai bendraamžiai perteikia įgūdžius ir žinias), o *bendraamžių palaikymas* – kai jauni žmonės atstovauja bendraamžiams (žr. 1 paveikslą).

1 pav. **Bendraamžių paramos medis.** Šaltinis: L. Gilbert (2008). *Vaikų linija, CHIPS ir kitos draugiškos organizacijos; veiksmingas bendraamžių paramos sistemų įgyvendinimo būdas.* Tarptautinės konferencijos medžiaga

Ši, bendraamžių paramos sistema apima ir mokinių susidraugavimo schemas, kurios padeda mokiniams adaptuotis atėjus į naują mokyklą. Šios schemas veiksmingos ten, kur asmenims teikiama ilgalaikė parama, patarimai ir pamokymai. Vyresnieji mokiniai gali būti priskiriami auklėtojų (kuratorių) grupėms ar atskiriems asmenims, kurie yra patarėjai, auklėtojai ar bičiuliai. Anot L. Gilbert (2008) pagalba susidraugaujant yra ne tik praktiška, bet ir aukšto lygio emocinė parama. Kiekviena mokykla, kuri dirba su CHIPS, sukuria skirtingų tipų bendraamžių paramą, pagrįstą tos mokyklos specifiniais poreikiais. Bendraamžių paramos formos: išklausymo kambariai; draugystės suoleliai; auklėtojų patarimai „akis į akį“; ryšių palaikymas elektroniniu paštu. 2004 m. profesoriaus P. Smitho iš Goldsmito koledžo (Londonas) atlikto tyrimo rezultatai rodo, jog „bendraamžių parama tikrai veiksminga, jos dėka mokyklos tampa saugesnės, jose retesni patyčių atvejai, padidėja jaunų žmonių užimtumas, taip pat, mažėja ir pamokų praleidinėjimas“ (Gilbert 2008, p. 43 – 44).

Lyginant Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų patirtį, galima daryti bendras išvadas, jog socioedukacinių prevencijos priemonių veiksmingumą lemia: kryptinga ugdymo įstaigos bendruomenės veikla, apimanti tiek pačią instituciją, tiek ir kiekvieną jos narį; bendradarbiavimas su kitomis institucijomis; mokinių socialinių įgūdžių stiprinimas; prevencinių programų tikslų formulavimas bei rezultatų įvertinimas; prevencinės veiklos iniciatyvų

skatinimas; nuoseklus metodų taikymas; tikslus pageidaujamo ir nepageidaujamo elgesio įvardijimas; bendraamžių tarpusavio palaikymas ir švietimas.

2.5. Vaikų vaidmenys socioedukacinėje smurto prevencijoje mokykloje

Kiekvienas asmuo, dalyvaujantis visuomeniniame gyvenime vaidina tam tikrus socialinius vaidmenis. Pomėgiai, interesai, socialinė padėtis, amžius, asmeninės savybės – tie rodikliai, kurie nurodo, kokį socialinį vaidmenį mes vaidiname, arba bent jau kokio socialinio vaidmens iš mūsų tikisi kiti visuomenės nariai (tėvas ar motina, sūnus ar dukra, mokinys ar mokytojas). Vieninga ir darni visuomenė – tai tokia visuomenė, kurioje šie socialiniai vaidmenys atliekami kryptingai ir tinkamai, kurioje vyrauja tarpusavio bendradarbiavimas bei parama vienas kitam. Todėl, įgyvendinant socioedukacinę smurto prevenciją mokykloje – būtinos tam tikros, kovoje su smurtu, veiksmų strategijos bei jose dalyvaujančių vaikų vaidmenys.

Metodiniame leidinyje „Smurto prevencija mokyklose“ (2005) išskiriamos šios *smurtą mažinančios mokykloje strategijos*:

- **sąmoningumo didinimas ir konsultavimasis.** Pirmiausia yra būtinas bendras mokyklos kaip mokymosi bendruomenės tikslų ir uždavinių suvokimas, kuris susijęs su pačios ugdymo įstaigos identitetu bei mokinių tikslų puoselėjimu. Sąmoningumas prasideda nuo mokyklos dvasios suvokimo ir požiūrio, jog reikia plėtoti darnius tarpusavio santykius. Konsultuotis dėl smurtinio elgesio mokykloje apibrėžimo, privalo visa ugdymo įstaigos bendruomenė.
- **įgyvendinimas.** Mokyklos vadovybė turi bendradarbiauti su įstaigos personalu, įgyvendinant smurto prevencijos veiksmų planą: aiškiai įvardinti strateginius veiklos principus; išsakyti lūkesčius.
- **stebėseną.** Ši strategija apima visos mokyklos bendruomenės požiūrį ir leidžia spręsti, ar taikomi veiksmai yra veiksmingi. Svarbiausia, jog stebėseną leistų nustatyti ne tik trūkumus, bet ir pasiektą pažangą smurto prevencijos kontekste.
- **nuolatinis tobulinimas.** Tikslas – ne tik pastebėti smurto prevencinės veiklos pažangą, bet ir nuolat skatinti mokinius tobulėti.
- **visų mokyklos bendruomenės narių įtraukimas į socioedukacinę smurto prevenciją mokykloje.**

Taigi, galima teigti, jog įgyvendinant socioedukacinę smurto prevenciją mokykloje, itin svarbu, kad visa bendruomenė veiktų tikslingai ir kryptingai. R. Braslauskienė, I. Jonutytė (2005), I. Norgėlienė, B. Grigaitė (2007) akcentuoja, bendruomenės narių indėlį, sprendžiant

vaikų smurtavimo problemą. Suaugusieji turi pasiskirstyti tam tikromis funkcijomis, vaidmenimis bei atsakomybe, siekdami užkirsti kelią smurtiniam vaikų elgesiui. Ypatingas vaidmuo smurto prevencijos kontekste tenka patiems mokiniams, teigia E. Karmaza, N. Grigutytė ir kt. (2007). Mokykla yra ta vieta, kurioje vaikai praleidžia daugiausiai laiko su savo bendraamžiais, atlikdami savo socialinius vaidmenis, priklausomai nuo statuso klasėje (lyderis ar atstumtasis). Dažniausiai, atstumtieji mokiniai patiria emocinį smurtą iš savo bendraamžių (patyčias), kuris neigiamai įtakoja asmens vystymąsi. Būtent dėl to, visa mokyklos bendruomenė turi orientuotis į darnios ir harmoningos aplinkos kūrimą, o ypatingai prie to turi prisidėti ir patys mokiniai.

Mokinių įtraukimas į smurto prevenciją yra labai svarbus ir būtinas. Neužtenka mokinius pakviesti į organizuotą renginį ar jiems dalyvauti paskaitose, jie turi tapti aktyviais smurto prevencijos organizatoriais. Mokiniai turi dalyvauti mokyklos, klasės taisyklių kūrime, o ne vykdyti pedagogų tarybos suformuluotas taisykles. R. V. Pivorienė ir N. Sturlienė (2003) teigia, kad kartu priimtos taisyklės įpareigoja kiekvieną mokinį laikytis jų, nes atsakomybė už taisyklių laikymąsi tuomet tenka kiekvienam. Mokiniai, būdami pilnateisiais mokyklos bendruomenės nariais, taip pat yra atsakingi už tai, kas vyksta mokykloje.

H. Cowie (2005) tyrusi mokinių dalyvavimą smurto prevencinėje veikloje, išskiria bendraamžių tarpusavio paramą, kaip vieną iš strategijų, kovojant su smurtavimu mokykloje. Bendraamžių tarpusavio parama padeda mokiniams tinkamai įvertinti smurto atvejus, įgyti patirties, propaguoti žmogiškąsias vertybes mokykloje. Tai veiksmingas intervencijos prieš smurtą tarp mokinių mokykloje būdas ir smurto prevencijos priemonė. Parama mažina agresijos poveikį, o smurto aukoms ar liudininkams lengviau pranešti apie smurto atvejus. Kiekvienas bendraamžių paramos būdas, numato tam tikrus *mokinių vaidmenis*, kurie pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė. **Bendraamžių tarpusavio paramos būdai ir vaikų atliekami vaidmenys**

Bendraamžių tarpusavio paramos būdai	Vaikų atliekami vaidmenys
Bendras grupės darbas	Įsitraukimas į smurto mokykloje prevencijos projektų rengimą bei įgyvendinimą.
Bičiulystė	Mokinys ar mokiniai priskiriami būti bendraamžio bičiuliu.
Tarpininkavimas ir konfliktų sprendimas	Tarpininkavimas sprendžiant konfliktus, kilusius tarp bendraamžių.
Aktyvus klausymasis	Aktyvus dalyvavimas sprendžiant bendraamžių tarpusavio konfliktus, ginčus; Tiesioginė pagalba smurto aukoms ir socialiai atskirtiems padėti, sutramdyti agresyviai besielgiančius bendraamžius.

R. Povilaitis, J. S. Jasiulionė (2008) akcentuoja, jog bendraamžių palaikymo programose, vaikai nėra mokomi psichologinio konsultavimo. Veikla yra orientuojama į pagalbos teikimą kitiems vaikams, juos išklausant, palaikant bei nukreipiant į suaugusius asmenis ar atitinkamas organizacijas. Taip pat, minėti autoriai, išskiria pagrindinius bendraamžių palaikymo programų bruožus:

- programos pagrįstos savanoriškumo principu;
- yra taikomos tarp panašaus amžiaus vaikų;
- yra pagrįstos tuo, kad vaikai lengviau pasakoja apie kylančius sunkumus bendraamžiams nei suaugusiems žmonėms;
- mokiniai yra specialiai mokomi ar parengiami dalyvauti programoje;
- mokiniai atlieka ne draugų, o „klausytojų“, „patikėtinių“ vaidmenį.

Taigi, galima teigti, jog vaikų vaidmenys socioedukacinėje smurto prevencijoje mokykloje, gali būti įvairūs, priklausomai nuo ugdymo įstaigoje egzistuojančių problemų bei jų sprendimo pobūdžio, t.y. kokiomis smurtavimą mažinančiomis strategijomis bus vadovojamasi.

E. Karmaza, N. Grigutytė ir kt. (2007) socioedukacinėje smurto prevencijoje mokykloje išskiria šiuos *vaikų vaidmenis*;

- **konsultanto vaidmuo** - jaunesnių mokinių konsultavimas, sprendžiant nesudėtingas smurto problemas. Iš anksto parengtų mokinių grupė gali spręsti tokius konfliktus kaip: stumtelėjimai, pravardžiavimai, timptelėjimai, užrėkimai ir pan.;
- **numatytų bausmių ar sprendimo įgyvendinimo stebėjimas**. Mokiniai gali stebėti, kaip atliekamos tam tikros užduotys, paskirtos už tam tikrą padarytą smurtinį nusikaltimą. Svarbu tai, kad iniciatyvinės grupės mokinys nėra prižiūrėtojas ar bausmių skirstytojas, jis tik stebi, kaip vyksta procesas;

- **informanto vaidmuo** – informacijos suteikimas mokiniams ar specialistų informavimas apie įvykius. Vyresni ar bendraamžiai mokiniai gali teikti informaciją nukentėjusiems ar smurtaujantiems mokiniams apie taisykles, pagalbos šaltinius;
- **leidėjo vaidmuo.** Mokinių grupė gali rengti lankstinukus ar kitus leidinius apie savo veiklą, pagalbos teikimą ar kt. ir padalinti juos mokyklos bendruomenei;
- **mokyklos žemėlapių sudarytojo vaidmuo.** Mokiniai gali sudaryti žemėlapi, kuriame būtų žymimos saugiausios ir nesaugiausios mokyklos vietos. Toks žemėlapis gali būti demonstruojamas viešai;
- **tyrėjo vaidmuo** (mokyklos „detektyvai“). Mokiniai gali spręsti smurto problemas žaidimo forma, pvz. smurto atveju sudaroma mokinių komanda, kuri tiria bylą ir aiškinasi aplinkybes;
- **tarpininko vaidmuo.** Konsultavimasis su policijos pareigūnais ir vaiko teisių apsaugos darbuotojais sprendžiant smurtavimo problemą mokykloje.

Mokiniai gali organizuoti įvairius konkursus, viktorinas, kuriose dalyvaujantys mokiniai sprendžia įvairias socialines, psichologines užduotis, vaidina ir analizuoja smurtines situacijas, kylančias mokykloje. Tik per vaikui, aktualią veiklą, galima pasiekti teigiamų rezultatų, šiuo atveju, vykdyti smurto prevenciją. Taip pat, mokiniai gali patys atlikti apklausas apie padėtį mokykloje. Svarbu žinoti, kad mokiniams turi būti taikomi kai kurie apribojimai. E. Karmaza ir kt. (2007) akcentuoja, kad vykdydami anketavimą, jie negali klausti kitų mokinių apie jų asmeninę patirtį. Mokiniai gali atlikti apklausas, kuriomis siekiama sužinoti mokinių nuomonę, nuostatos (pvz.: ar mokykloje saugu; kurios mokyklos vietos nesaugiausios ir pan.)

Taip pat, patys mokiniai, arba jų grupė gali inicijuoti ir organizuoti susitikimus su žmonėmis, kurie dirba pagalbos vaikui srityje. Tai gali būti susitikimai, mokymai, diskusijos su pedagoginės psichologinės tarnybos psichologais, teritorinės policijos nuovados specialistais, vaiko teisių apsaugos darbuotojais, nevyriausybinių organizacijų atstovais. Tokių susitikimų dėka, vaikai daugiau sužino informacijos, kaip galima padėti nukentėjusiam. Mokiniai mokyklose gali tapti dirbančių specialistų pagalbininkais, organizuojant įvairius prevencinius renginius tiek mokiniams, tiek tėvams bei pedagogams. Svarbiausia, sugebėti įkvėpti mokinius veiklai. Metodiniame leidinyje „Smurto prevencija mokyklose“ (2005) pabrėžiama, jog patys mokiniai gali lemti pokyčius mokykloje, tačiau „dažnai jais nepakankamai pasitikima ir leidžiama veikti mokyklose, siekiančiose įgyvendinti santarvės idėją“ (Smurto prevencija mokyklose 2005, p. 96). Taip pat ypatingai svarbu, kad bendraamžių vadovaujamos strategijos nekeltų reikalavimų, kurių mokiniai neįstengia įvykdyti, ir neteiktų neįgyvendinamų vilčių.

Pasirinkta, ugdymo įstaigos, socioedukacinė smurto prevencijos strategija, nurodo kokios veiklos bus imtasi, siekiant mažinti vaikų smurtavimą. Kiekvienai strategijai (*sąmoningumo plėtra; stebėseną; nuolatinis tobulinimasis; visų mokyklos bendruomenės narių įtraukimas į smurto prevenciją*) numatomi ypatingi vaidmenys patiems mokiniams. Svarbu, jog mokiniai įsitrauktų į nuolatinę ir ilgalaikę socioedukacinę smurto prevenciją mokykloje, tuomet jų pačių iniciatyvos bus veiksmingos, motyvuotos.

Apibendrinant analizuotą mokslinę literatūrą apie vaikų smurtavimą mokykloje bei jų įtraukimą į socioedukacinę prevenciją, galima teigti, kad:

- Smurtas – jėga, kuri priverčia vieną asmenį paklusti kito valiai. Tai gali būti bet koks fizinis ar emocinis įskaudinimas, seksualinė prievarta, nesirūpinimas vaiku, skaudūs bendraamžių įžeidinėjimai. Vartojant smurto apibrėžimą, reikia įvardinti, kada tam tikri veiksmai tampa smurtu. Į smurto sąvoką reikėtų įtraukti šurkštų, grubų elgesį, tam tikrų taisyklių nesilaikymą, turto gadinimą, prievartavimą.
- Smurtavimas mokykloje apima įvairias neigiamo elgesio rūšis bei raiškos būdus. Agresyvaus vaikų elgesio formų yra labai daug ir įvairių. Jos tarpusavyje glaudžiai susijusios ir susipynusios, ne visada tiksliai įvardijamos, kadangi ilgainiui įgauna vis naujus raiškos būdus. Galima teigti, jog labiausiai paplitęs smurtavimo prieš vaikus būdas – emocinė, psichologinė prievarta. Ji – visų kitų smurtavimo formų ašis, pereinanti į fizinę ar net seksualinę prievartą.
- Prevencinė veikla - pozityvus vaiko elgesio ugdymas, skatinimas, socialinių įgūdžių formavimas. Tokia veikla reikalinga asmenims, negebantiems kontroliuoti situacijos, priimti sprendimų, negebantiems palaikyti teigiamų žmogiškųjų santykių. Prevencija mokykloje – nuoseklus, ilgalaikis ir kryptingas darbas į kurį turi būti įtraukiami visi, pedagoginio proceso dalyviai. Pirmiausia įvardinant esamą problemą, tuomet atitinkamai planuojant ir struktūruojant veiklą.
- Ugdymo institucija, kuri siekia sumažinti agresyvaus elgesio ir smurto apraiškas, pirmiausia turi įvertinti problemos mastą bei pristatyti aiškia veiksmų strategiją t.y. priemones, kuriomis bus vykdoma prevencija. Socioedukacinių prevencijos priemonių taikymas turi vykti kryptingai, pradedant nuo individualaus lygmens ir baigiant visa ugdymo institucija.
- Smurto prevencinės strategijos, mažinančios smurtavimą mokykloje, efektyvios tada, kai jos apima mokyklos lygmens intervencijos strategijas, nukreiptas į visos mokyklos kultūros ir atmosferos keitimą; klasės lygmens strategijas, kuriose aktyviai dalyvauja

mokytojai ir personalas; individualų lygmenį, nukreiptą į smurtautoją ir smurtą patyrusį asmenį.

- Socioedukacinėje smurto prevencijoje mokykloje, ypatingas vaidmuo tenka patiems vaikams, kadangi jie anksčiau nei suaugusieji gali pastebėti smurtą; jais pasitiki bendraamžiai. Tarpininkaudami ir padėdami vienas kitam, jie įgyja vertingų tarpasmeninio bendravimo įgūdžių.

3. VAIKŲ ĮTRAUKIMO Į SMURTO PREVENČINES PROGRAMAS EMPIRINIS TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodologija

Metodologija (gr. *methodos* – tyrimo kelias; *logos* – mokslas) – tikrovės pažinimo teorija, tirianti mokslinio mąstymo būdą bei principus. Siauresne prasme – mokslas, aiškinantis mokslinio tyrimo metodus, bendrų mokslo metodų teoriją (Tidikis, 2003).

Mokslinis tyrimas – sistemingas ir kryptingas tikrovės objektų nagrinėjimas, taikant mokslo priemones ir metodus (Bitinas, 2006). B. Bitino (2006) teigimu, mokslinio tyrimo rezultatas – naujos žinios apie tiriamuosius objektus, bei šių objektų pertvarkymo naujos technologijos. Mokslinio tyrimo metu siekta nustatyti vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje strategijas. Todėl, rengiantis tyrimui, buvo suformuluota problema, kurios pagrindu iškelta tyrimo hipotezė, apibrėžtas darbo objektas, tikslas, uždaviniai.

Empirinio tyrimo tikslas – ištirti vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje situaciją.

Empirinio tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti mokytojų ir socialinių pedagogų požiūrį į vaikų įtraukimą į smurto prevenciją mokykloje ir nustatyti kokių praktinių veiksmų imasi pedagogai aktyvindami vaikų dalyvavimą smurto prevencijoje.
2. Išsiaiškinti kokios egzistuoja vaikų iniciatyvos įsitraukiant į smurto prevenciją mokykloje.

Tyrimo metodologinis pagrindimas. Remiantis A. Bandūros (1997) *socialinio išmokimo teorija* – agresyvus elgesys yra išmokimo rezultatas. Vaikas stebėdamas aplinkinių elgesį, nesąmoningai perima deklaruojamą elgesio modelį. Agresija yra specifinė socialinio elgesio forma, kuri išmokstama bei naudojama taip pat, kaip ir kitos elgesio formos, modeliai. Kokia reakcija bus sukelta, priklauso nuo to, kaip bus įvertintas emocinio sužadavimo šaltinis, kokios yra išmoktos reakcijos susidorojant su agresija. Socialinės išmokimo teorijos idėja yra ta, kad žmonės išmoksta elgtis agresyviai iš savo artimiausios aplinkos. Vaikai, dažniausiai perima tėvų elgesio modelius: mergaitės – mamos pozicijas, berniukai – tėvų (Eliasson, 2002).

Išmokimo teorijos požiūriu tinkamos socialinės elgsenos modeliai įsitvirtina asmenybės lygmeniu, kai asmuo patiria savo elgesio pasekmes, stebi kitų elgesio pasekmes, pajunta kitų asmenų teigiamas ir neigiamas emocijas (Bitinas, 2000). Remiantis minėtos teorijos pagrindine

idėja apie asmens socialiai išmokstamą elgesį, galime daryti prielaidą, kad vaikai dalyvaudami smurto prevencinėje veikloje, bei realiai matydami kitokius elgesio pavyzdžius ir patys išmoks tinkamų, visuomenei priimtinių elgesio būdų.

Socialinė kognityvinė smurto teorija (informacijos apdorojimo teorija). Informacijos apdorojimo teorijos ryškiausi atstovai yra L. Huesmannas ir L. Eronas, kurių manymu, agresija – giliai įsišaknijęs būdingas asmenybės bruožas. Agresija yra susijusi su genetiniais ir fiziologiniais veiksniais, pasireiškia pirmaisiais gyvenimo metais, bet ją veikia ir keičia vaiko kasdieninė patirtis. Pagal šią teoriją asmenybės pozicija formuojasi dėl poreikio derinti asmeninį požiūrį į tikrovės reiškinius su kitų asmenų požiūriu (Bitinas, 2000).

Kognityvinės pažinimo koncepcijos atstovai pagrindinį dėmesį skiria atliekamos užduoties turiniui, jos sąlygojamo informacijos pertvarkymo pobūdžiui. Vadinasi, tam tikra vaiko pažinimo schema, susiformuoja skirtingai, priklausomai nuo jo sukauptos patirties. B. Bitinas (2000) akcentuoja, jog kognityvinės koncepcijos požiūriu, pažinimo schemos yra ne tiek biologinės raidos, kiek išmokimo rezultatas; to paties amžiaus vaikai gali būti pasiekę skirtingą pažinimo schemų susiformavimo lygį, ir atvirkščiai. Taigi, remiantis socialine kognityvine smurto teorija, galime teigti, jog vaikų įtraukimas į smurto prevenciją turi vykti nuosekliai ir kryptingai, pradedant kuo jaunesniame mokykliniame amžiuje, kad tolimesnis vaiko elgesys su aplinkiniais būtų kuo pozityvesnis.

Socialinio konstruktyvizmo teorijos (Reich, 1996; Berger, Luckman, 1999) atstovai pasaulio pažinimą sieja su socialine aplinka, kuriančia tikrovės konstrukcijas, ypač bendradarbiavimą su kitais. Svarbiausiu laikoma ne tikrovės įsivaizdavimas, o metodų, kuriant tikrovės konstrukcijas taikymas. Todėl, mokinių „pažinimas, kalba ir mąstymo formos priklauso nuo mokinių kultūros ir socialinės istorijos, taip pat ir nuo bet kokio konkretaus mokymo ar aiškinimo kiekvienu metu” (Pollard, 2006, p.151). Taigi, žinių konstravimas yra pagrindinis metodinis pažinimo principas, leidžiantis pačiam vaikui nuolat konstruoti realybę ją įprasminti remiantis asmeniniais interesais bei motyvacijomis.

Konstruktyvizmas remiasi pragmatiniu asmenybės ugdymu, t.y. asmenuo pažysta pasaulį eksperimentuodamas ir tokiu būdu jis gali tikrinti ar įgyjamos žinios yra naudingos. Individualiuoju pažinimu įgytos žinios – tai individualios sąmonės fenomenai, asmeninės patirties pagrindu susidariusios psichinės struktūros (Bitinas, 2000). Remiantis šiuo požiūriu, galima teigti, jog vaikas įsitraukdamas į smurto prevenciją mokykloje, būdamas subjektu įvairiose situacijose, atitinkamai konstruos ir savąją patirtį.

3.2. Tyrimo metodai

Empirinis tyrimas grindžiamas skirtingo dominavimo dizainu – kokybinio ir kiekybinio tyrimų derinimo strategija. Kokybinio (interviu) metodu siekiama pažvelgti į analizuojamos problemos gylį, o kiekybinio (anketa) – į plotį (Kardelis, 2002). Kokybiniai ir kiekybiniai tyrimo metodai laikosi bendrų principų – loginio paaiškinimo ir objektyvumo. Kaip teigia K. Kardelis (2002), šių metodų dermė yra tikslinga tuomet, kai tyrimo ontologinės ir epistemologinės prielaidos, kuriomis remiasi kiekybiniai ir kokybiniai metodai, vieni kitus papildo, kompensuoja. Todėl minėtų metodų tarpusavio derinimo strategija yra priimtina bei pagrįsta, tačiau svarbu yra išskirti kiekybinę ir kokybinę duomenų analizę. Nes kiekybinė duomenų analizė remiasi skaičiais ir sisteminiais, statistiniais ryšiais tarp jų, o tyrimo duomenys dažniausiai pateikiami lentelėse ir iliustruoti duomenys atspindi esamą situaciją tik tam tikroje žmonių grupėje ar populiacijoje. Tuo tarpu, kokybinėje analizėje duomenys yra laikomi visuma, kuri suteikia informaciją apie kokio nors loginio vieneto struktūrą (Kardelis, 2002). „Net ir tais atvejais, kai duomenys yra gaunami iš keleto stebėtų vienetų, juos argumentuojant negalima remtis skirtumais tarp individų” (2002, p. 294). Kokybinių ir kiekybinių tyrimų derinimo šalininkai siūlo kokybinius tyrimus naudoti atradimams, o kiekybinius tyrimus – atrastiems dėsniams, modeliams, teorijoms patvirtinti. Analizuojant vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje problematiką buvo pasirinktas kokybinio (interviu) ir kiekybinio (anketa) metodų derinimo būdas, tam, kad gauti duomenys būtų išsamesni, kad būtų apklaustos skirtingos tiriamųjų grupės, bei gautos kuo objektyvesnės išvados apie vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje situaciją.

Vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje tyrimui atlikti buvo naudoti **teoriniai**, **empiriniai** ir **statistiniai** tyrimo metodai.

Teorinės literatūros analizės ir dokumentų analizės metodai buvo naudojami apibūdinant bendrąją vaikų tarpusavio smurtavimo sampratą, raišką, formas; įvardinant bei atskleidžiant analizuojamos problemos pobūdį bei prevencinės veiklos galimybes.

Interviu, kaip kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas

Interviu, vienas iš efektyvių kokybinio tyrimo metodų. R. Tidikio (2003) teigimu, tai labai geras priartėjimas prie žmonių suvokimo, reikšmių, situacijų apibrėžimo ir realybės konstravimo (aiškinimo) būdas. Jo paskirtis – gauti žodinę, su tyrimo uždaviniais susijusią informaciją apie analizuojamos problemos objektą. Tyrimui atlikti, buvo naudojamas autorės parengtas struktūrizuotas (klausimai ir visa procedūra numatomi iš anksto, ir interviu eigoje

mažai kas keičiama) interviu socialiniams pedagogams. Klausimai sudaryti taip, kad tiriamieji galėtų laisvai formuluoti savo atsakymus (neribojamas turinys ir forma). Šios rūšies klausimai priskiriami „piltuvėlio“ tipo klausimams: iš pradžių pateikiamas platesnis temos klausimas, o po to eina temą siaurinantys, detalizuojantys klausimai (Kardelis, 2002). Interviu klausimynas sudarytas iš 7 diagnostinių blokų:

- Vaikų smurto raiška mokykloje.
- Vaikų dalyvavimas/įtraukimas į smurto prevencijos programas.
- Vaikų inicijuotos prevencinės programos.
- Pasitikėjimas mokiniais smurto prevencijos kontekste.
- Vaikų ir suaugusiųjų vaidmenys/funkcijos prevencijos programose.
- Vaikų atrankos principai prevencinių programų įgyvendinimo kontekste.
- Vaikų skatinimo/paramos būdai.

Įvadinėje kokybinio metodo dalyje pateikiami klausimai susiję su bendrąja vaikų smurto raiškos situacija mokykloje. Pagrindinėje metodo dalyje, analizuojamas socioedukacinės smurto prevencijos įgyvendinimas, realizavimas.

Anketinė apklausa, kaip kiekybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas

Anketa – klausimų lapas tam tikroms žinioms surinkti. Jį pagal nurodytas taisykles užpildo klausiamasis (Tidikis, 2003). Papildant empirinį tyrimą, buvo pasirinktas *kiekybinis metodas - anketavimas*. Šis metodas leido nustatyti praktines vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje galimybes, apklausiant vaikus ir mokykloje dirbančius mokytojus.

Anketos sudarytos darbo autorės. Jos yra anoniminės, uždaro tipo. Anketų struktūrą sudaro įvadinė ir pagrindinė dalys. Įvadinėje dalyje įvardijamas apklausos tikslas, akcentuojama tyrimo problema, nurodoma pildymo instrukcija, akcentuojamas tyrimo anonimiškumas. Pagrindinėje dalyje pateikiami su tyrimo problema susiję klausimai. Klausimų formuluotės pateiktos taip, kad būtų galima išsiaiškinti praktines vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje strategijas. *Mokiniam skirta anketa* sudaryta iš 5 diagnostinių blokų:

- Smurtas mokykloje.
- Smurto prevencija mokykloje.
- Vaikų dalyvavimas kovoje su tarpusavio smurtavimu mokykloje.
- Vaikų vaidmenys kovoje su smurtavimu mokykloje.
- Vaikų kovos su smurtu mokykloje efektyvumas.

Mokytojams skirta anketa sudaryta iš 5 diagnostinių blokų:

- Smurtas mokykloje.

- Smurto prevencinės veiklos organizavimas mokykloje.
- Vaikų įtraukimas į smurto prevenciją mokykloje.
- Vaikų vaidmenys smurto prevencinėje veikloje.
- Vaikų inicijuotos smurto prevencinės veiklos efektyvumo kriterijai.

Kiekybinė empirinių duomenų analizė pagrįsta statistiniu dažnumu, procentų apskaičiavimu (Kardelis, 2002). Analizei atlikti buvo naudojamas statistinis duomenų apdorojimo paketas SPSS 13.0

3.3. Tyrimo etika ir eiga

Siekiant nepažeisti socialinių tyrimų etikos, ruošiantis atlikti anketines vaikų ir mokytojų apklausas, gautas išankstinis jų sutikimas, tartasi su mokytojais pertraukų metu ir individualių pokalbių metu kreiptasi į vaikus klasėse. Mokytojams ir vaikams buvo aiškiai bei suprantamai paaiškinti tyrimo tikslai, uždaviniai bei prašoma jų sitikimo dalyvauti tyrime. Akcentuojami dalyvavimo savanoriškumo bei anonimiškumo principai, laisvo apsisprendimo galimybė atsisakyti dalyvauti tyrime. Anketos mokytojams buvo pristatomos į mokyklas ir sutariama, kada jas bus galima atsiimti. Vaikams anketos buvo pateikiamos prieš pamoką ar pamokos pabaigoje. Buvo derinamas patogus laikas tyrimo dalyviams, kad jie neskubėdami galėtų atsakyti į kiekvieną pateiktą klausimą.

Empirinis tyrimas atliktas šiais etapais:

I etapas 2010 m. balandžio – 2011 sausio mėn. Tyrimo instrumentų parengimas, t.y. anketos ir interviu tyrimui sudarymas.

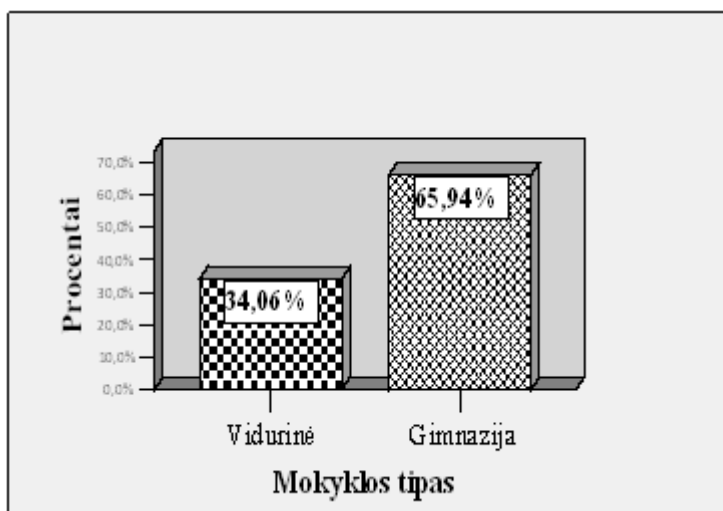
II etapas 2011 m. vasario mėn. Atliktas interviu ir respondentų anketinė apklausa.

III etapas 2011 m. kovo – balandžio mėn. Tyrimo duomenų analizė ir interpretacija.

Tyrimo geografija ir imtis. Tyrimui realizuoti pasirinktas Joniškio rajonas (vidurinės ir gimnazijų tipo mokyklos). Tiriamųjų imčiai sudaryti, buvo pasirinktas *atsitiktinis imties sudarymo būdas*. Tyrimui parenkami asmenys, kuriuos lengva rasti, kurie yra greta (Kardelis, 2002).

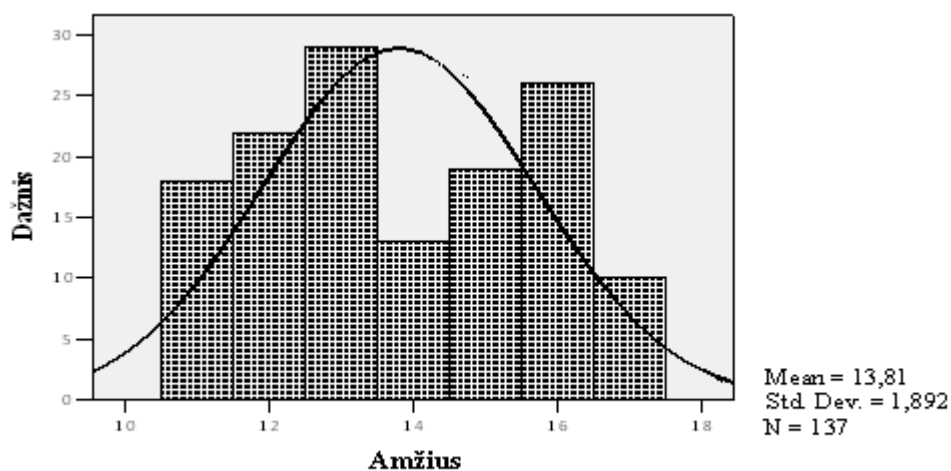
Tyrimo dalyvių sociodemografinės charakteristikos.

Interviu dalyvavo 4 socialiniai pedagogai (ekspertai), kurių darbo stažas svyruoja nuo 15 iki 30 metų. Anketinėje apklausoje dalyvavo 138 vaikai iš Joniškio rajono vidurinių ir gimnazijos tipo mokyklų (žr. 2 paveikslą).

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal mokyklos tipą (N=138)

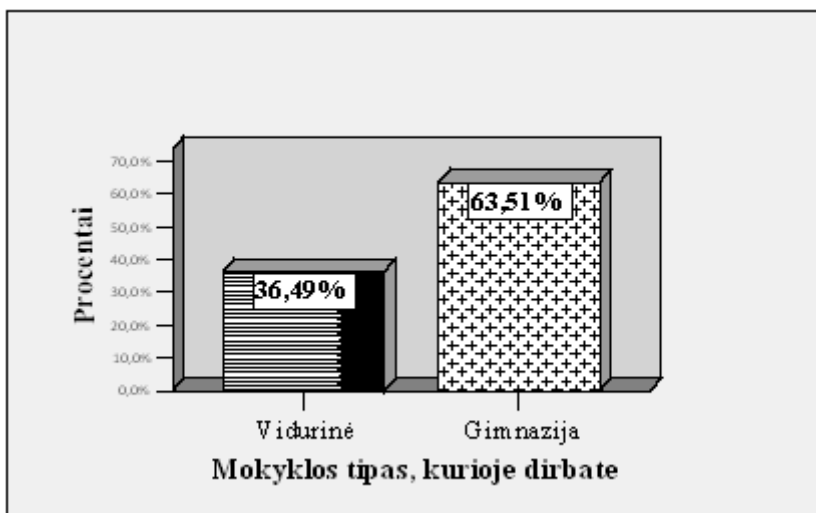
Didžiąją apklaustųjų dalį sudarė vaikai iš gimnazijos tipo mokyklų. Jų amžius svyruoja nuo 11 iki 17 metų (žr. 3 paveikslą).

3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių (N=138)

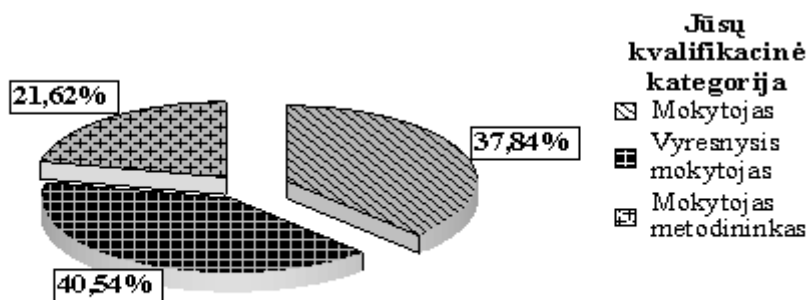
Apklaustųjų amžiaus vidurkis – 13,81 metų. Mažiausią, tyrime dalyvavusių respondentų dalį sudarė vaikai nuo 14 ir 17 metų.

Taip pat, anketinėje apklausoje dalyvavo 74 mokytojai (89,19% moterų, 10,81% vyrų) iš Joniškio rajono vidurinių ir gimnazijos tipo mokyklų. Respondentų pasiskirstymas pagal mokyklos tipą, pateiktas 4 paveiksle.

4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal mokyklos tipą (N=74)

Didžioji dalis (40,54%), apklausoje dalyvavusių mokytojų turi vyresniojo mokytojo pedagoginę kvalifikaciją, 37,84% - vyresniojo mokytojo kvalifikaciją ir mažiausia dalis (21,62%), tyrime dalyvavusių pedagogų turi metodininko kvalifikacinę kategoriją (žr. 5 paveikslą)

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal kvalifikacinę kategoriją (N=74)

Kokybinio tyrimo duomenų analizės modelis

Kokybinio tyrimo su socialiniais pedagogais metu gauti duomenys buvo analizuojami pagal sudarytus struktūrinius blokus, konstruktus, išskiriant labiausiai išryškintus teiginius apie vaikų tarpusavio smurtavimo raišką mokykloje, vykdomas smurto prevencines programas, vaikų inicijuotas prevencines programas, atliekamus vaikų ir suaugusiųjų vaidmenis prevencinių programų įgyvendinimo kontekste, taikomus vaikų atrankos principus į prevencinės veiklos realizavimą mokykloje bei egzistuojančius vaikų skatinimo/paramos būdus. Atlikta turinio (content) analizė (išskirtos kategorijos ir subkategorijos), suskaičiuoti labiausiai išryškinti

teiginiai, pateikiami pavyzdžiai. Turinio analizės esmė yra žinių bei informacijos grupavimas į kategorijas. Kiekviena iš jų turi atstovauti atskirus kintamuosius, kurie yra numatyti tyrimo uždaviniuose (Kardelis, 2002). Atliekant turinio analizę, skaičiuotas kategorijų ir subkategorijų pasikartojimo dažnis.

Kiekybinio tyrimo duomenų analizės modelis.

Kiekybinio tyrimo su vaikais ir mokytojais metu gauti duomenys buvo apdorojami statistiniu socialinių mokslų paketu SPSS 13.0. Vaikai išsakė savo nuomonę apie tai, kokia smurto prevencinė veikla yra vykdoma mokykloje ir kaip jie patys prisideda, įsitraukia į šią veiklą, vertino mokykloje organizuojamos smurto prevencinės veiklos efektyvumą. Analogiškai ir mokytojai pasisakė apie realias vaikų įtraukimo galimybes mokykloje, organizuojamus renginius kovai su smurtu, nurodė dažniausiai taikomus vaikų įtraukimo būdus į smurto prevencinę veiklą bei vertino šios veiklos efektyvumą. Kiekybinė analizė išreikšta statistiniu dažnumu, procentų apskaičiavimu. Tokia analizė dažniausiai apima specialios informacijos klasifikavimą arba lentelių sudarymą (Kardelis, 2002). Atlikto tyrimo duomenys pateikti lentelėse, kuriose nurodytas *dažnis* (dažniausiai pasikartojanti reiškinio reikšmė), *procentai* (dažniai išreikšti procentais nuo bendro kintamojo reikšmių skaičiaus, įskaitant ir trūkstamas reikšmes), *reikšmingumo procentas* (dažniai išreiškiami procentais nuo prasminių kintamojo reikšmių skaičiaus, atmetus trūkstamas reikšmes), *sukauptieji procentai* (tam tikros eilutės kaupiamasis procentas yra procentų suma visų reikšmių nuo pirmosios iki tos reikšmės, kuri yra to kaupiamąjo procento eilutėje). Porinės dažnių lentelės vaizduoja dviejų kintamųjų reikšmių porų dažnių skirstinį. Tokio tipo lentelės gaunamos tuomet, kai abu kintamieji yra dvireikšmiai – turi tik po dvi galimas reikšmes (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006)

3.4. Smurtavimo raiška ir smurto prevencijos (vaikų įtraukimo aspektu) plėtotė mokykloje (vaikų nuomonė)

Viena iš aktualiausių problemų mokyklose yra įvairių formų prievarta, smurtavimas. Paprastai pagalbą nuo prievartos nukentėjusiems mokiniams teikia suaugusieji, tačiau dėl didelio darbo krūvio ne visada tokia pagalba yra pati efektyviausia. Todėl, yra būtina į saugios ugdymo aplinkos formavimą ir kūrimą įtraukti pačius vaikus, nes, kaip teigia A. Magomedovas, E. Kasperavičiūtė, E. Karmaza (2004) tik patys mokiniai geriausiai gali pasakyti, kokioje mokykloje jie norėtų mokytis ir kada jie jausis saugūs.

Kiekybinio tyrimo metu siekta išsiaiškinti vaikų požiūrį į smurto prevencinių programų plėtojimo galimybes mokykloje. Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad vaikai į smurto prevenciją mokykloje įsitraukia savo noru, dalyvaudami įvairiose akcijose prieš smurtą, susitikimuose, organizuodami tyrimus ir apklausas, analizuodami realius smurtavimo atvejus su pedagogais ir kitais vaikais.

Vaikų smurto raiška mokykloje

Smurtavimo raišką mokykloje, vaikų nuomone, įtakoja socialinių įgūdžių stoka, psichologinės problemos bei šeimoje patiriamas smurtas. Svarbiausiais veiksniais, lemiančiais vaikų tarpusavio smurtavimą išskiriami *nemokėjimas valdyti emocijas* (84,1%), *noras lyderiauti grupėje/mokykloje* (73,9%), *pavydas, pyktis* (70,3%). Duomenys pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė. **Vaikų smurtavimo mokykloje priežastys** (N=138)

		Dažnis	Procentai	Reikšmingumo procentas	Sukauptieji procentai
Nemokėjimas valdyti emocijas					
Reikšmės	Nesutinku	22	15,9	15,9	15,9
	Sutinku	116	84,1	84,1	100
	Iš viso	138	100	100	
Noras būti geriausiu, stipriausiu grupėje/mokykloje					
Reikšmės	Nesutinku	36	26,1	26,1	26,1
	Sutinku	102	73,9	73,9	100
	Iš viso	138	100	100	
Pavydas, pyktis					
Reikšmės	Nesutinku	41	29,7	29,7	29,7
	Sutinku	97	70,3	70,3	100
	Iš viso	138	100	100	
Smurtas šeimoje					
Reikšmės	Nesutinku	45	32,6	32,6	32,6
	Sutinku	93	67,4	67,4	100
	Iš viso	138	100	100	

Negebėjimas taikiai spręsti konfliktų					
Reikšmės	Nesutinku	48	34,8	34,8	34,8
	Sutinku	90	65,2	65,2	100
	Iš viso	138	100	100	

Tyrimo duomenys rodo, kad siekiant mažinti vaikų tarpusavio smurtavimo raišką mokykloje, pedagogų pastangos turi būti orientuotos į vaikų socialinių įgūdžių ugdymą bei individualų darbą su šeima. Pirmiausia šeimoje susiformuoja tam tikri elgesio modeliai, kuriuos vaikas įsisavina ir „atsineša“ į mokyklą. Todėl, efektyviausia pagalba agresyviai besielgiantiems vaikams ir jų aukoms yra socialinių gebėjimų ugdymas (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Smurtas palieka tiek ilgalaikes, tiek trumpalaikes psichologines, elgesio ir socialines pasekmes, įtakoja vaiko santykius su bendraamžiais, pedagogais, socialinį, psichologinį prisitaikymą mokykloje, pasiekimus, požiūrį į save. Apklaustieji išskiria smurtavimo mokykloje pasekmes (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. **Vaikų smurtavimo mokykloje pasekmės (N=138)**

		Dažnis	Procentai	Reikšmingumo procentas	Sukauptieji procentai
Nenoras eiti į mokyklą					
Reikšmės	Nesutinku	38	27,5	27,5	27,5
	Sutinku	100	72,5	72,5	100
	Iš viso	138	100	100	
Pyktis					
Reikšmės	Nesutinku	50	36,2	36,2	36,2
	Sutinku	88	63,8	63,8	100
	Iš viso	138	100	100	
Liūdesys					
Reikšmės	Nesutinku	58	42,0	42,0	42,0
	Sutinku	80	58,0	58,0	100
	Iš viso	138	100	100	
Bejėgiškumo jausmas					
Reikšmės	Nesutinku	70	50,7	50,7	50,7
	Sutinku	68	49,3	49,3	100
	Iš viso	138	100	100	
Mintys apie savižudybę					
Reikšmės	Nesutinku	70	50,7	50,7	50,7
	Sutinku	68	49,3	49,3	100
	Iš viso	138	100	100	
Vieniškumo jausmas					
Reikšmės	Nesutinku	76	55,1	55,1	55,1
	Sutinku	62	44,9	44,9	100
	Iš viso	138	100	100	

Narkotikų, alkoholio bei tabako vartojimas					
Reikšmės	Nesutinku	78	56,5	56,5	56,5
	Sutinku	60	43,5	43,5	100
	Iš viso	138	100	100	

Lentelėje pateikti duomenys iliustruoja, kad smurtavimas labiausiai įtakoja psichologinę vaiko sveikatą bei požiūrį į mokyklą. L. Bukšnytė (1999) akcentuoja, kad mokinio savijauta mokykloje yra vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių motyvaciją mokytis, adaptacijos mokykloje lygmenį, požiūrį į mokymąsi, mokyklą kaip organizaciją. Nepaisant to, smurtavimas sukelia įvairias psichologines problemas (pyktis, liūdesys, bejėgiškumo jausmas, mintys apie savižudybę) bei elgesio sutrikimus – pradedamos vartoti narkotinės ir toksinės medžiagos.

Analizuojant vaikų tarpusavio smurtavimo formas mokykloje labiausiai išryškėjo psichologinis smurtas. Paaugliai ir jaunuoliai labiau linkę naudoti emocinę (spaudimo) ir verbalinę agresiją. Individualų smurtą (asmens prieš asmenį) lydi grupinis smurtas – vienos vaikų grupės prieš kitą (Palujanskienė, Uzdila, 2004). Vaikų tarpusavio smurtavimo formas pagal mokyklos tipą pateiktos 7 lentelėje.

7 lentelė. **Vaikų smurtavimo mokykloje formos/būdai (N=138)**

		Mokyklos tipas		Iš viso
		Vidurinė	Gimnazija	
Žeminama	Visada	0	4	4
	Dažnai	22	27	49
	Kartais	0	14	14
	Retai	16	26	42
	Niekada	9	20	29
Iš viso		47	91	138
Užgauliojama	Visada	3	8	11
	Dažnai	15	23	38
	Kartais	8	28	36
	Retai	21	27	48
	Niekada	0	5	5
Iš viso		47	91	138
Mušamas kitas vaikas	Visada	-	-	-
	Dažnai	4	8	12
	Kartais	11	27	38
	Retai	25	26	51
	Niekada	7	29	36
Iš viso		47	90	137
Erzinama	Visada	4	6	10
	Dažnai	3	28	31
	Kartais	15	38	53
	Retai	25	13	38
	Niekada	0	5	5
Iš viso		47	90	137

Gimnazijose dažniausiai pasireiškia įvairaus pobūdžio *žeminimai, užgauliojimai, erzinimai*, kiek rečiau fizinis smurtas – *mušamas kitas vaikas*. Vidurinėse mokyklose dažniausiai pasireiškia *žeminimai* ir *užgauliojimai*, kiek rečiau *erzinimai* ir *kito vaiko mušimas*.

Bendra situacija rodo, jog nepriklausomai nuo mokyklos tipo, vaikų tarpusavio smurtavimas yra itin aktuali problema, kurią spręsti reikia nedelsiant. A. Palujanskienė, V. J. Uzdila (2004) pabrėžia, jog tam, kad agresyvus mokinių elgesys būtų pašalintas, pedagogai pirmiausia turi gerai organizuoti mokinių veiklą, išspręsti jų užimtumo problemas, išmokyti konfliktus spręsti konstruktyviai.

Smurto prevencija mokykloje

L. Jovaišos (2007) teigimu, smurto prevencija reikalinga tiems vaikams, kurie linkę nusikalsti, nepasirenka tinkamų draugų, patys negeba kontroliuoti situacijos, priimti sprendimų. Mokykla, kaip visapusiška vaiko asmenybės ugdymo institucija privalo imtis visų įmanomų priemonių, kad mokiniai joje jaustųsi saugūs. Dažniausiai numatomos bei realizuojamos smurto prevencijos priemonės mokykloje – renginiai, skirti mažinti smurtavimą. R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2006) rekomenduoja nuo smurto ir patyčių nukentėjusį vaiką įtraukti į įvairias veiklas, užsiėmimus, kur jis turėtų daugiau progų bendrauti su bendraamžiais. Neformali veikla yra vienas iš pagrindinių būdų įtraukti vaikus, kad ir jie prisidėtų prie saugios aplinkos kūrimo. Respondentų nurodyti mokykloje organizuojami renginiai kovai su smurtu (žr. 4 lentelę).

8 lentelė. **Mokykloje organizuojami renginiai kovai su vaikų tarpusavio smurtavimu** (N=138)

	Mokyklos tipas		Iš viso
	Vidurinė	Gimnazija	
Organizuojamos akcijos kovai su smurtu			
Visada	3	4	7
Dažnai	24	22	46
Kartais	7	25	32
Retai	0	24	24
Niekada	8	13	21
Iš viso	42	88	130
Psichologas organizuoja paskaitas vaikų smurtavimo problemoms spręsti			
Visada	5	1	6
Dažnai	7	12	19
Kartais	7	21	28
Retai	17	36	53
Niekada	11	20	31
Iš viso	47	90	137

Socialinis pedagogas organizuoja paskaitas vaikų smurtavimo problemoms spręsti				
	Visada	3	2	5
	Dažnai	7	11	18
	Kartais	12	26	38
	Retai	13	41	54
	Niekada	12	10	22
Iš viso		47	90	137

Lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, kad visada mokykloje yra organizuojamos *akcijos kovai su smurtu* bei *psichologo* ir *socialinio pedagogo paskaitos*, skirtos smurtavimo problemoms spręsti. Pabrėžtina yra tai, kad vaikai pirmenybę teikia psichologo, o ne socialinio pedagogo teikiamoms konsultacijoms. Kadangi mokykloje dominuoja psichologinio pobūdžio smurtas, vaikai išskiria būtent psichologo teikiamą pagalbą įgyvendinant prevencines programas.

Kiekviena smurto prevencinė veikla, vykdoma mokykloje yra efektyvi, jeigu ji orientuota į vaiko poreikius, interesus. Prevencinių veiklų efektyvumo vertinimas iliustruojamas 9 lentelėje.

9 lentelė. **Veiklos, skirtos mažinti vaikų tarpusavio smurtavimą (N=138)**

	Amžius							Iš viso
	11	12	13	14	15	16	17	
Konsultavimasis su policijos pareigūnais								
Labai efektyvi	9	12	3	8	4	4	0	40
Efektyvi	2	1	11	0	4	9	6	33
Iš dalies efektyvi	0	0	5	2	3	7	3	20
Neefektyvi	5	9	1	3	4	3	0	25
Visiškai neefektyvi	2	0	9	0	4	3	1	19
Iš viso	18	22	29	13	19	26	10	137
Bausmių, nuobaudų (klasės tvarkymas, budėjimas pertraukų metu ir pan.) taikymas smurtaujantiems vaikams								
Labai efektyvi	9	0	11	5	7	6	0	38
Efektyvi	3	7	1	2	4	11	1	29
Iš dalies efektyvi	4	14	13	2	4	3	0	40
Neefektyvi	0	0	0	2	2	3	9	16
Visiškai neefektyvi	2	1	4	2	2	3	0	14
Iš viso	18	22	29	13	19	26	10	137
Saugios mokyklos taisyklių kūrimas								
Labai efektyvi	4	6	12	6	4	2	0	34
Efektyvi	5	1	4	3	3	4	6	26
Iš dalies efektyvi	2	8	0	1	2	11	3	27
Neefektyvi	3	7	3	0	6	1	1	21
Visiškai neefektyvi	4	0	4	3	4	7	0	22
Iš viso	18	22	23	13	19	25	10	130

Pokalbiai su smurtautoju								
Labai efektyvi	9	7	9	1	4	3	0	33
Efektyvi	3	0	0	1	2	10	1	17
Iš dalies efektyvi	4	3	9	3	9	5	8	41
Neefektyvi	0	0	2	2	2	8	1	15
Visiškai neefektyvi	2	6	9	6	2	0	0	25
Iš viso	18	16	29	13	19	26	10	131
Mokykloje organizuojamos paskaitos, seminarai, skirtos vaikų tarpusavio problemoms analizuoti								
Labai efektyvi	8	7	8	6	2	1	0	32
Efektyvi	3	0	3	1	8	7	1	23
Iš dalies efektyvi	2	13	15	3	4	12	9	58
Neefektyvi	5	2	2	3	3	6	0	21
Visiškai neefektyvi	0	0	1	0	2	0	0	3
Iš viso	18	22	29	13	19	26	10	137
Konsultavimasis su vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistais								
Labai efektyvi	7	6	3	6	4	5	0	31
Efektyvi	0	0	9	0	6	7	1	23
Iš dalies efektyvi	4	7	9	3	1	3	6	33
Neefektyvi	7	9	2	3	3	4	2	30
Visiškai neefektyvi	0	0	6	1	4	7	1	19
Iš viso	18	22	29	13	18	26	10	136

Lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, jog **labai efektyvios** ir **efektyvios** smurto prevencinės veiklos yra konsultavimasis su policijos pareigūnais; bausmių, nuobaudų (klasės tvarkymas, budėjimas pertraukų metu ir pan.) taikymas smurtaujantiems vaikams; saugios mokyklos taisyklių kūrimas; mokykloje organizuojamos paskaitos, seminarai, skirtos vaikų tarpusavio problemoms analizuoti. Gauti tyrimo duomenys rodo, jog **neefektyvi** smurto prevencinė veikla yra konsultavimasis su vaiko teisių apsaugos specialistais (30) ir **visiškai neefektyvūs** yra pokalbiai su smurtautoju (25). Įdomu yra tai, jog 11 – 14 metų vaikai mano, jog policijos pareigūnų teikiamos konsultacijos yra efektyviausias būdas mažinti tarpusavio smurtavimą, o 15 – 17 metų paaugliai efektyviausia veikla išskiria bausmių, nuobaudų taikymą smurtaujantiems vaikams. Galima daryti prielaidą, jog jaunesniems vaikams pakanka, jų manymų, įtakingų asmenų (policijos pareigūnų) teikiamų konsultacijų apie tai, kokia gali būti baudžiamoji atsakomybė smurtaujantiems asmenims, kokios yra smurto sukeltos pasekmės, kadangi policija, kaip institucija asocijuojasi su tvarkos palaikymu ir užtikrinimu. Vyresnio amžiaus vaikai (15 – 17 metų) mano, jog už smurtavimą reikia taikyti mokykloje priimtinas bausmes, nes tik tokiu būdu įmanoma užtikrinti saugesnę aplinką. Tai rodo, kad prevencinė

veikla turi būti vykdoma iš karto, įvykus smurtiniam incidentui, kad vėliau smurtiniai veiksmai nepasikartotų.

Įgyvendinant smurto prevenciją mokykloje svarbios ne tik numatytos prevencinės priemonės, bet ir suaugę asmenys, kurie labiausiai prisideda, kad šios priemonės būtų realizuotos. Smurto prevencijoje itin reikšmingas visos mokyklos bendruomenės aktyvus tarpusavio bendradarbiavimas (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007). Vaikų klausėme, kokie jų manymų asmenys labiausiai prisideda prie smurto mažinimo (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. **Asmenys, prisidedantys prie smurto mokykloje mažinimo** (N=138)

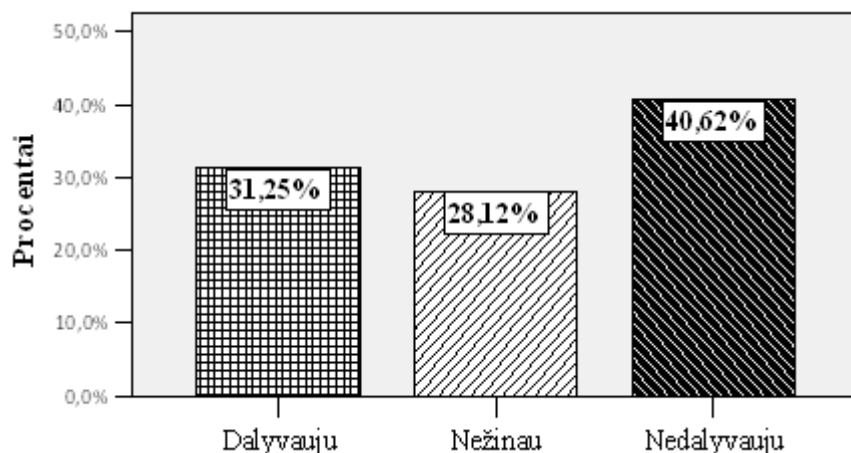
		Dažnis	Procentai	Reikšmingumo procentas	Sukauptieji procentai
Klasės auklėtojas					
Reikšmės	Nesutinku	25	18,1	18,1	18,1
	Sutinku	113	81,9	81,9	100
	Iš viso	138	100	100	
Mokykloje dirbantis socialinis pedagogas					
Reikšmės	Nesutinku	63	45,7	45,7	45,7
	Sutinku	75	54,3	54,3	100
	Iš viso	138	100	100	
Mokykloje dirbantis psichologas					
Reikšmės	Nesutinku	79	57,2	57,2	57,2
	Sutinku	59	42,8	42,8	100
	Iš viso	138	100	100	
Tėvai					
Reikšmės	Nesutinku	81	58,7	58,7	58,7
	Sutinku	57	41,3	41,3	100
	Iš viso	138	100	100	

Labiausiai prie smurto mažinimo mokykloje prisideda klasės auklėtojas, teigia 81,9% respondentų, mažiausiai – tėvai (41,3%). Klasės auklėtojui tenka didžioji atsakomybės dalis, kad mokykloje vaikai jaustųsi saugūs. Bendradarbiaudamas su kitais, mokykloje dirbančiais specialistais (socialiniu pedagogu ir psichologu) įgyvendina smurto prevencinę veiklą. Tačiau pasigendama tėvų aktyvaus dalyvavimo sprendžiant vaikų tarpusavio smurtavimo problemas, nes jie yra pagrindiniai vaikais suinteresuoti asmenys.

Vaikų dalyvavimas kovoje su tarpusavio smurtavimu mokykloje

Kuriant smurto prevencijos programą mokykloje, būtina atkreipti dėmesį į daugelį aspektų. Kaip jau buvo minėta, labai svarbu, kad į mokyklos prevencinę veiklą būtų įtraukti patys mokiniai. Jų dalyvavimas savivaldos institucijų veikloje skatina mokinių aktyvumą, demokratišką bendravimą, kuriant mokyklos teigiamą mikroklimatą. Mokinių įtraukimas į prevencinių programų įgyvendinimą, ypač agresyviai besielgiančių – efektyvi priemonė smurtui

mokykloje sumažinti. Todėl, klausėme vaikų ar jie prisideda prie smurto prevencinės veiklos mokykloje (žr. 6 paveikslą).

6 pav. **Vaikų dalyvavimas smurto prevencijoje** (N=138)

Iš viso, tyrime dalyvavusių vaikų tik 31,25% atsakė, kad prisideda prie smurto prevencinės veiklos įgyvendinimo, 40,62% teigia nedalyvaujantys. Galime daryti prielaidą, kad prevencinė veikla mokykloje yra vykdoma nenuosekliai, t.y. trūksta organizuotumo ir tęstinumo. Siekiant ilgalaikių prevencinės veiklos rezultatų, būtina kryptingai planuoti ir įgyvendinti prevencines programas, o svarbiausia į jas įtraukti vaikus. Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad į smurto prevenciją mokykloje yra įtraukiami ne tik patys geriausi ar blogiausi mokyklos mokiniai, bet tie, kurie yra iniciatyvūs ir mėgiami bendraamžių. Respondentų atsakymai pateikti 11 lentelėje.

11 lentelė. **Vaikai dalyvaujantys kovoje su smurtu mokykloje** (N=138)

	Mokyklos tipas		Iš viso
	Vidurinė	Gimnazija	
Gerai besimokantys vaikai			
Visada	30	19	49
Dažnai	9	29	38
Kartais	0	18	18
Retai	8	20	28
Niekada	0	3	3
Iš viso	47	89	136
Veiklūs, iniciatyvūs vaikai			
Visada	11	29	40
Dažnai	23	23	46
Kartais	5	23	28
Retai	0	8	8
Niekada	8	5	13
Iš viso	47	88	135

Vaikai, kurie patys patyrė smurtą				
	Visada	4	16	20
	Dažnai	11	23	34
	Kartais	7	24	31
	Retai	12	17	29
	Niekada	13	9	22
Iš viso		47	89	136
Vaikai, kuriais pasitiki bendraamžiai				
	Visada	8	5	13
	Dažnai	12	25	37
	Kartais	8	24	32
	Retai	11	17	28
	Niekada	8	8	16
Iš viso		47	79	126

Vaikų nuomone, kovoje su smurtu mokykloje dalyvauja *gerai besimokantys vaikai, veiklūs, iniciatyvūs vaikai, vaikai, kurie patys patyrė smurtą, vaikai, kuriais pasitiki bendraamžiai*. Vidurinėje mokykloje besimokantys vaikai teigia, jog **visada** į smurto prevenciją yra įtraukiami gerai besimokantys vaikai ir **dažnai** veiklūs, iniciatyvūs vaikai. Gimnazijos tipo mokyklose **visada** įtraukiami veiklūs, iniciatyvūs vaikai ir **dažnai** gerai besimokantys bei vaikai, kuriais pasitiki bendraamžiai. Nepriklausomai nuo mokyklos tipo, respondentai išsako panašią nuomonę apie tai, kokie mokiniai dalyvauja prevencinėje veikloje. Galime daryti prielaidą, jog mokinių iniciatyvumas – pagrindinis stimulus įtakojantis jų dalyvavimą kuriant saugesnę mokyklą.

Siekiant bendro tikslo, t.y. sukurti mokyklą be smurto, itin reikšmingi motyvai, kurie skatina vaikus dalyvauti smurto prevencijoje. A. Magomedovas, E. Kasperavičiūtė, E. Karmaza (2004) pabrėžia, jog patys mokiniai nori mokytis mokykloje, kurioje yra saugu, tiesiog mokyklos personalas turi įtraukti ir padėti moksleiviams patiems gerinti savo aplinką. Apklaustieji teigia, kad labiausiai dalyvavimą smurto prevencijoje skatina *noras padėti nukentėjusiam nuo smurto, noras kurti saugesnę mokyklą bei noras susirasti naujų draugų* (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. **Motyvai, kurie skatina vaikus dalyvauti smurto prevencijoje mokykloje** (N=138)

	Lytis		Iš viso	
	Moteris	Vyras		
Noras padėti nukentėjusiam nuo smurto				
	Visiškai sutinku	49	3	52
	Sutinku	24	21	45
	Nesu tikras	5	22	27
	Nesutinku	0	1	1
	Visiškai nesutinku	3	10	13
Iš viso		81	57	138

Noras kurti saugesnę mokyklą				
	Visiškai sutinku	38	11	49
	Sutinku	35	17	52
	Nesu tikras	6	18	24
	Nesutinku	0	2	2
	Visiškai nesutinku	2	9	11
Iš viso		81	57	138
Noras susirasti naujų draugų				
	Visiškai sutinku	9	11	20
	Sutinku	37	9	46
	Nesu tikras	21	21	42
	Nesutinku	9	4	13
	Visiškai nesutinku	4	6	10
Iš viso		80	51	131

Merginos labiau pasisako už motyvus, kurie nukreipti į tarpusavio pagalbą, empatiją. Respondentės teigia **visiškai sutinkančios** su teiginiais: noras padėti nukentėjusiam nuo smurto - 49; noras kurti saugesnę mokyklą – 38. Vaikinių išryškėję motyvai nukreipti į saugios ugdymo aplinkos kūrimą (11) bei poreikio bendrauti, draugauti tenkinimą (11).

Analizuojant vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje problematiką, klausėme tyrimo dalyvių, kokiais būdais jie dalyvauja formuojant saugesnę mokyklą. Atlikus tyrimą paaiškėjo šie vaikų dalyvavimo kovoje su smurtu mokykloje būdai: *dalyvavimas mokyklos renginiuose, skirtuose mažinti vaikų tarpusavio smurtavimą; apklausų ir tyrimų organizavimas arba dalyvavimas mokykloje; dalyvavimas išvykose, susitikimuose su kitų mokyklų mokiniais; reikiamos informacijos teikimas smurtą sukėlusiems vaikams apie deramo elgesio taisykles* (žr. 13 lentelę).

13 lentelė. **Vaikų dalyvavimo kovoje su smurtu mokykloje būdai** (N=138)

	Lytis		Iš viso	
	Moteris	Vyras		
Dalyvauju mokyklos renginiuose, skirtuose mažinti vaikų tarpusavio smurtavimą				
	Visada	10	7	17
	Dažnai	18	5	23
	Kartais	32	6	38
	Retai	14	20	34
	Niekada	5	12	17
Iš viso		79	50	129
Organizuoju arba dalyvauju apklausose ir tyrimuose mokykloje				
	Visada	10	5	15
	Dažnai	17	7	24
	Kartais	25	3	28
	Retai	18	13	31
	Niekada	9	22	31
Iš viso		79	50	129

Dalyvauju išvykose, susitikimuose su kitų mokyklų mokiniais				
	Visada	14	1	15
	Dažnai	1	4	5
	Kartais	18	2	20
	Retai	16	24	40
	Niekada	30	19	49
Iš viso		79	50	129
Teikiu reikiamą informaciją smurtą sukėlusiams vaikams apie deramo elgesio taisykles				
	Visada	9	6	15
	Dažnai	2	1	3
	Kartais	12	5	17
	Retai	22	10	32
	Niekada	34	28	62
Iš viso		79	50	129

Lentelėje pateikti duomenys iliustruoja, kad labai maža dalis vaikų, nepriklausomai nuo lyties dalyvauja tarpusavio smurtavimą mažinančiose veiklose mokykloje. 40 respondentų nurodė, jog **visada** arba **dažnai** dalyvauja mokyklos renginiuose, skirtuose smurto prevencijai; 39 apklaustieji teigė **visada** arba **dažnai** organizuojantys/dalyvaujantys apklausose ir tyrimuose mokykloje. Tokius tyrimo rezultatus galėjo įtakoti tai, jog dažniausiai smurto prevenciją mokykloje realizuoja nedidelė mokinių grupelė, priklausanti smurto prevencinei komandai, mokinių tarybai ar asmenys, kurie atstovauja neformalios veiklos klubui mokykloje. Kadangi smurto prevencinės veiklos komandose atstovaujantys asmenys sudaro tik mažumą visų besimokančiųjų mokykloje, natūralu, jog dalyvavimo rodikliai nėra itin aukšti, tai patvirtina ir anksčiau analizuotas paveikslas (Nr.6).

Vaikų vaidmenys kovoje su smurtavimu mokykloje

Kiekvienas vaikų dalyvavimo kovoje su smurtu mokykloje būdas, diktuoja tam tikrus atliekamus vaidmenis. Šie vaidmenys socioeducacinėje smurto prevencijoje mokykloje, gali būti įvairūs, priklausomai nuo ugdymo įstaigoje egzistuojančių problemų bei jų sprendimo pobūdžio. Gauti tyrimo duomenys atskleidė šiuos, vaikų atliekamus vaidmenis, smurtavimą mažinančiose veiklose mokykloje: *bendradarbiavimas su kitais vaikais, paskirtų bausmių vykdymą už smurtavimą stebėjimas, smurtinių situacijų analizavimas su kitais vaikais ir pedagogais, bendradarbiavimas su tėvais* (žr. 14 lentelę).

14 lentelė. **Vaikų vaidmenys kovoje su smurtavimu mokykloje (N=138)**

	Lytis		Iš viso
	Moteris	Vyras	
Bendradarbiauju su kitais vaikais			
Nesutinku	35	42	77
Sutinku	46	15	61
Iš viso	81	57	138
Stebiu paskirtų bausmių už smurtavimą vykdymą			
Nesutinku	59	33	92
Sutinku	22	24	46
Iš viso	81	57	138
Su kitais vaikais ir pedagogais analizuoju smurtines situacijas			
Nesutinku	59	38	97
Sutinku	22	19	41
Iš viso	81	57	138
Bendradarbiauju su tėvais			
Nesutinku	64	45	109
Sutinku	17	12	29
Iš viso	81	57	138

Lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, jog vaikų atliekami vaidmenys socioeducacinėje smurto prevencijoje mokykloje susiję su tarpusavio bendradarbiavimu, pagalba vienas kitam, taip pat tvarkos palaikymu mokykloje, t.y. stebėjimas, kad būtų atliekamos bausmės už smurtavimą. Berniukų dažniausiai nurodyti atliekami vaidmenys – bausmių už smurtavimą vykdymo stebėjimas (24) bei smurtinių situacijų analizavimas (19). Mergaičių dažniausiai nurodyti atliekami vaidmenys socioeducacinėje smurto prevencijoje – bendradarbiavimas su kitais vaikais (46), paskirtų bausmių vykdymo už smurtavimą stebėjimas ir smurtinių situacijų analizavimas (22). Mažiausiai vaikai bendradarbiauja su tėvais (29). Bendradarbiavimo tarp mokinių skatinimas – vienas iš būdų padedantis kovoti su smurtu mokykloje. Grupinis darbas, projektų kūrimas, smurto situacijų analizavimas skatina vaikų tarpusavio draugystę (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Todėl vaikų atliekami vaidmenys nukreipti į teigiamų tarpusavio santykių kūrimą bei palaikymą mokykloje.

Vaikų kovos su smurtu mokykloje efektyvumas

Siekdami nustatyti vykdomos smurto prevencinės veiklos mokykloje efektyvumą, klausėme vaikų nuomonės apie tai, kokia veikla labiausiai padeda mažinti tarpusavio smurtavimą. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad prevencinė veikla, vaikų teigimu, bus efektyvi tuomet, *kai mokykloje bus tinkamai reaguojama į smurtavimą; kai bus organizuojami individualūs pokalbiai su vaikų tėvais; skatinamas draugiškas vaikų elgesys; bei bus stebimos vietos, kuriose dažniausiai smurtaujama* (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. Vaikų kovos su smurtu mokykloje efektyvumas (N=138)

		Dažnis	Procentai	Reikšmingumo procentas	Sukauptieji procentai
Tinkamas reagavimas į smurtavimą					
Reikšmės	Visiškai sutinku	50	36,2	36,2	36,2
	Sutinku	65	47,1	47,1	83,3
	Nesu tikras	9	6,5	6,5	89,9
	Nesutinku	2	1,4	1,4	91,3
	Visiškai nesutinku	12	8,7	8,7	100
	Iš viso	138	100	100	
Individualūs pokalbiai su vaikų tėvais					
Reikšmės	Visiškai sutinku	26	18,8	19,0	19,0
	Sutinku	67	48,6	48,9	67,9
	Nesu tikras	9	6,5	6,6	74,5
	Nesutinku	16	11,6	11,7	86,1
	Visiškai nesutinku	19	13,8	13,9	100
	Iš viso	137	99,3	100	
Draugiško vaikų elgesio pastebėjimas ir skatinimas					
Reikšmės	Visiškai sutinku	37	26,8	26,8	26,8
	Sutinku	53	38,4	38,4	65,2
	Nesu tikras	29	21,0	21,0	86,2
	Nesutinku	5	3,6	3,6	89,9
	Visiškai nesutinku	14	10,1	10,1	100
	Iš viso	138	100	100	
Vietų, kuriose dažniausiai mokykloje smurtaujama stebėjimas					
Reikšmės	Visiškai sutinku	34	24,6	24,6	24,6
	Sutinku	54	39,1	39,1	63,8
	Nesu tikras	35	25,4	25,4	89,1
	Nesutinku	4	2,9	2,9	92,0
	Visiškai nesutinku	11	8,0	8,0	100
	Iš viso	138	100	100	

Įvykus smurtinei situacijai, konfliktui mokykloje, visa ugdymo įstaigos bendruomenė privalo į tai reaguoti nedelsiant, t.y. išsiaiškinti konflikto priežastį bei numatyti prevencines priemones (individualiai dirbti su smurtautoju; bendradarbiauti su tėvais; stebėti mokyklos vietas, kuriose dažniausiai smurtaujama). Vaikų įvertina smurto prevencinė veikla orientuota į tiesioginę intervencinę smurtinėje situacijoje.

3.5. Vaikų smurtavimas ir jų įtraukimas į smurto prevenciją mokykloje (mokytojų nuomonė)

Šiuolaikinėje mokykloje itin svarbu kurti smurto prevencijos kultūrą ir jos kūrimo procesą įtraukti mokyklos bendruomenės narius - mokinius. Pastarųjų dalyvavimas smurto prevencinėje veikloje yra itin reikšmingas formuojant mokyklos saugumo politiką ir siekiant kuo geresnių smurto prevencinės veiklos ugdymo institucijoje rezultatų. Siekiant išsiaiškinti vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje perspektyvas ir realijas, klausėme mokytojų koks yra vyraujantis vaikų smurtavimo pobūdis, kokia prevencinė veikla yra vykdoma mokykloje, bei kaip ją įtraukiami vaikai. Gauti tyrimo duomenys atskleidė, jog Joniškio rajono mokyklose (vidurinėse ir gimnazijose) smurto prevencinę veiklą įgyvendina klasių auklėtojai, socialinis pedagogas bei suburta smurto prevencinė komanda. Pačių vaikų dalyvavimas kovoje su smurtu pasireiškia per neformalią veiklą, grupinį darbą ir tarpusavio draugystę, bičiulystę.

Vaikų tarpusavio smurtavimo raiška mokykloje

Mokytojų nuomone, vaikų tarpusavio smurtavimą mokykloje lemia *psichologinės problemos* (87,8%), *smurtinis elgesys šeimoje* (86,5%), *noras dominuoti/lyderiauti* (71,6%), *socialinių įgūdžių stoka* (52,7%). Duomenys pateikti 16 lentelėje.

16 lentelė. Vaikų smurtavimo mokykloje priežastys (N=74)

		Dažnis	Procentai	Reikšmingumo procentas	Sukauptieji procentai
Psichologinės problemos					
Reikšmės	Nesutinku	9	12,2	12,2	12,2
	Sutinku	65	87,8	87,8	100
	Iš viso	74	100	100	
Smurtinis elgesys šeimoje					
Reikšmės	Nesutinku	10	13,5	13,5	13,5
	Sutinku	64	86,5	86,5	100
	Iš viso	74	100	100	
Noras dominuoti/lyderiauti					
Reikšmės	Nesutinku	21	28,4	28,4	28,4
	Sutinku	53	71,6	71,6	100
	Iš viso	74	100	100	
Socialinių įgūdžių stoka					
Reikšmės	Nesutinku	35	47,3	47,3	47,3
	Sutinku	39	52,7	52,7	100
	Iš viso	74	100	100	

Mokytojų nuomonė iš dalies sutampa su vaikų išsakyta pozicija apie smurtavimą lemiančias priežastis. Dažniausiai akcentuotinos priežastys – psichologinės problemos bei smurtinis elgesys šeimoje. Galime daryti prielaidą, jog labiausiai vaikų tarpusavio smurtavimą įtakoja socialinė, kultūrinė aplinka, kurioje asmuo gyvena, todėl kyla pačių įvairiausių psichologinių problemų, kurios lemia smurtavimo raišką. V. Kučinskas, R. Kučinskienė (2000) pabrėžia, jog vaiko agresyvumas priklauso ne tik nuo jį supančios socialinės aplinkos, bet ir nuo paveldimumo.

Kiekviena smurtavimo forma, sukelia neigiamas pasekmes vaiko asmenybei, savijautai, mokymuisi. Respondentų teigimu, smurtas mokykloje sukelia *pyktį* (66,2%), *praleidinėjamos pamokos* (66,2%), *prastėja mokymosi motyvacija* (63,5%), *iškyla bendravimo su aplinkiniais sunkumai* (62,2%), *formuojasi neigiamas požiūris į mokyklą* (52,7%), *apima bejėgiškumo jausmas* (51,4%), *didėja polinkis į nusikalstamą veiklą* (50%). Duomenys pateikti 17 lentelėje.

17 lentelė. **Vaikų smurtavimo mokykloje pasekmės** (N=74)

		Dažnis	Procentai	Reikšmingumo procentas	Sukauptieji procentai
Pyktis					
Reikšmės	Nesutinku	25	33,8	33,8	33,8
	Sutinku	49	66,2	66,2	100
	Iš viso	74	100	100	
Pamokų praleidinėjimas					
Reikšmės	Nesutinku	25	33,8	33,8	33,8
	Sutinku	49	66,2	66,2	100
	Iš viso	74	100	100	
Menka mokymosi motyvacija					
Reikšmės	Nesutinku	27	36,5	36,5	36,5
	Sutinku	47	63,5	63,5	100
	Iš viso	74	100	100	
Bendravimo su aplinkiniais sunkumai					
Reikšmės	Nesutinku	28	37,8	37,8	37,8
	Sutinku	46	62,2	62,2	100
	Iš viso	74	100	100	
Neigiamas požiūris į mokyklą					
Reikšmės	Nesutinku	35	47,3	47,3	47,3
	Sutinku	39	52,7	52,7	100
	Iš viso	74	100	100	
Bejėgiškumo jausmas					
Reikšmės	Nesutinku	36	48,6	48,6	48,6
	Sutinku	38	51,4	51,4	100
	Iš viso	74	100	100	
Polinkis į nusikalstamą veiklą					
Reikšmės	Nesutinku	37	50	50	50
	Sutinku	37	50	50	100
	Iš viso	74	100	100	

Vaikai, kurie patyrė bendraamžių smurtą, praranda saugumo jausmą, kuris yra būtinas normaliam ir pilnaverčiam vystymuisi. Tuomet vaikas jaučiasi bejėgis, blogas, nereikalingas, nemylimas. Bet kokia žiauraus elgesio forma sukelia įvairias pasekmes vaiko fizinei ar psichinei sveikatai, bei tolimesnei socializacijai (Leliūgienė, 2003).

Analizuojant vaikų tarpusavio smurtavimo formas, išryškėjo psichologinio pobūdžio smurtavimas, t.y. *užgauliojimas, erzinimas, kabinėjimasis, aplinkinių ignoravimas* (žr. 18 lentelę).

18 lentelė. **Vaikų smurtavimo mokykloje būdai (N=74)**

	Mokyklos tipas, kurioje dirbate		Iš viso
	Vidurinė	Gimnazija	
Užgauliojimas			
Visada	0	4	4
Dažnai	21	33	54
Kartais	6	10	16
Retai	-	-	-
Niekada	-	-	-
Iš viso	27	47	74
Erzinimas			
Visada	6	6	12
Dažnai	8	26	34
Kartais	13	12	25
Retai	-	1	1
Niekada	-	-	-
Iš viso	27	45	72
Kabinėjimasis			
Visada	0	3	3
Dažnai	11	25	36
Kartais	16	14	30
Retai	-	3	3
Niekada	-	-	-
Iš viso	27	45	72
Aplinkinių ignoravimas			
Visada	-	-	-
Dažnai	6	9	15
Kartais	2	20	22
Retai	19	17	36
Niekada	-	1	1
Iš viso	27	47	74

Vidurinėje mokykloje **dažniausiai** vyrauja įvairaus pobūdžio užgauliojimai, kabinėjimasis. Gimnazijos tipo mokyklose vyrauja kitų vaikų užgauliojimai, erzinimai, kabinėjimasis. Taip pat gimnazijose dažniau akcentuotas ir aplinkinių ignoravimo būdas. Tyrimo rezultatai tik patvirtina, jog emocinis, psichologinis smurtas yra viena didžiausių problemų mokyklose.

Smurto raišką sąlygoja daugybę faktorių, tokių kaip: asmeninės žmogaus savybės, polinkis į smurtinius nusikaltimus, socialinių kompetencijų stoka, netinkami ugdymo (auklėjimo) metodai, santykiai tarp ugdytojo ir ugdytojų, bendraamžių įtaka. Smurto ištakos mokykloje glūdi tarpasmeniniuose santykiuose, ne tik tarp mokytojų ir mokinių, bet ir administracijos darbuotojų, aptarnaujančiojo personalo t.y. tarp visų asmenų, kurie vienokiu ar kitokiu būdu dalyvauja ugdymo procese.

Smurto prevencinės veiklos organizavimas mokykloje

Smurto prevencija nėra tik vieno darbuotojo (dažniausiai socialinio pedagogo) atsakomybė. E. Karmaza, N. Grigutyte ir kt. (2007) teigia, kad už smurtą atsakinga visa mokyklos bendruomenė: mokiniai, pedagogai, mokyklos administracija, tėvai ir kitas mokyklos personalas. Dirbant komandoje ir remiantis bendradarbiavimo principais galima tikėtis pozityvių poslinkių mažinant smurtinio elgesio apraiškas mokykloje. Klausėme mokytojų, kokie asmenys mokykloje dažniausiai organizuoja smurto prevencinę veiklą (žr. 19 lentelę).

19 lentelė. **Asmenys, organizuojantys smurto prevencinę veiklą mokykloje (N=74)**

		Dažnis	Procentai	Reikšmingumo procentas	Sukauptieji procentai
Socialinis pedagogas					
Reikšmės	Nesutinku	16	21,6	21,6	21,6
	Sutinku	58	78,4	78,4	100
	Iš viso	74	100	100	
Klasių auklėtojai					
Reikšmės	Nesutinku	17	23	23	23
	Sutinku	57	77	77	100
	Iš viso	74	100	100	
Mokyklos smurto prevencinė grupė					
Reikšmės	Nesutinku	21	28,4	28,4	28,4
	Sutinku	53	71,6	71,6	100
	Iš viso	74	100	100	

Tyrimo dalyvavę mokytojai dažniausiai nurodė socialinį pedagogą (78,4%), klasių auklėtojus (77%), mokyklos smurto prevencinės grupės narius (71,6%) – pagrindinius asmenis, kurie organizuoja socioedukacinę smurto prevenciją mokykloje. Kadangi reikšmingumo procentas vyrauja panašus, galime teigti jog socialinis pedagogas, klasių auklėtojai bei mokykloje suburta prevencinė komanda bendradarbiaudami tarpusavyje realizuoja socioedukacines smurto prevencijos priemones.

Viena iš socioedukacinių smurto prevencijos priemonių realizavimo būdų yra mokykloje organizuojami renginiai vaikų tarpusavio smurtavimo tematika. Iš visų, tyrime dalyvavusių

mokytojų, labai maža dalis patvirtina, kad mokyklose yra realizuojamos smurto prevencijos priemonės. Joniškio rajono mokyklose **dažnai** organizuojamos akcijos kovai su smurtu (19), vyksta psichologo organizuojamos paskaitos vaikų smurtavimo problemoms spręsti (18) bei socialinio pedagogo organizuojamos paskaitos smurtavimo problemoms spręsti (15). Likusi dalis tyrimo dalyvių teigia, jog renginiai, skirti vaikų smurto prevencijai organizuojami tik kartais arba jų iš viso nėra (žr. 20 lentelę).

20 lentelė. **Mokykloje organizuojami renginiai kovai su vaikų tarpusavio smurtu** (N=74)

	Mokyklos tipas, kurioje dirbate		Iš viso
	Vidurinė	Gimnazija	
Organizuojamos akcijos kovai su smurtu			
Visada	-	1	1
Dažnai	8	11	19
Kartais	14	20	34
Retai	4	9	13
Niekada	-	2	2
Iš viso	26	43	69
Psichologas organizuoja paskaitas vaikų smurtavimo problemoms spręsti			
Visada	-	2	2
Dažnai	3	15	18
Kartais	10	20	30
Retai	5	8	13
Niekada	9	1	10
Iš viso	27	46	73
Socialinis pedagogas organizuoja paskaitas vaikų smurtavimo problemoms spręsti			
Visada	-	3	3
Dažnai	3	12	15
Kartais	8	24	32
Retai	7	6	13
Niekada	9	1	10
Iš viso	27	46	73

Lentelėje pateikti duomenys iliustruoja, kad smurto prevencinė veikla yra vykdoma nenuosekliai, nors mokyklose egzistuoja suburtos komandos ir asmenys (žr. 4 lentelę), kurių paskirtis – realizuoti prevencines priemones.

Nepaisant to, mokytojų išsakyta nuomonė apie mokykloje organizuojamus smurto prevencinius renginius sutampa su vaikų nuomone. Labiausiai išskirtos įvairios akcijos prieš smurtą ir psichologo organizuojamos paskaitos.

Siekiant išsiaiškinti pedagogų nuomone apie organizuojamą smurto prevencinę veiklą mokykloje, prašėme įvertinti minėtos veiklos efektyvumą. Mokytojų nurodyta efektyviausia smurto prevencinė veikla yra *pokalbiai su smurtautoju; konsultavimasis su vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistais; realių smurtavimo atvejų/situacijų analizavimas; bausmių taikymas*

smurtaujantiems vaikams; konsultavimasis su policijos pareigūnais; mokykloje organizuojamos paskaitos, seminarai vaikų tarpusavio smurtavimo problematikos temomis (žr. 21 lentelę).

21 lentelė. **Preveninės veiklos mokykloje efektyvumas (N=74)**

	Jūsų kvalifikacinė kategorija			Iš viso
	Mokytojas	Vyresnysis mokytojas	Mokytojas metodininkas	
Pokalbiai su smurtautoju				
Labai efektyvi	7	12	6	25
Efektyvi	8	6	4	18
Iš dalies efektyvi	7	11	3	21
Neefektyvi	2	1	3	6
Visiškai neefektyvi	4	0	0	4
Iš viso	28	30	16	74
Konsultavimasis su vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistais				
Labai efektyvi	7	9	1	17
Efektyvi	8	6	7	21
Iš dalies efektyvi	6	9	2	17
Neefektyvi	0	3	3	6
Visiškai neefektyvi	7	1	3	11
Iš viso	28	28	16	72
Realių smurtavimo atvejų/situacijų analizavimas				
Labai efektyvi	5	6	6	17
Efektyvi	6	8	6	20
Iš dalies efektyvi	6	3	3	12
Neefektyvi	6	12	1	19
Visiškai neefektyvi	4	0	0	4
Iš viso	27	29	16	72
Bausmių, nuobaudų (klasės tvarkymas, budėjimas pertraukų metu ir pan.) taikymas smurtaujantiems vaikams				
Labai efektyvi	2	5	3	10
Efektyvi	8	10	5	23
Iš dalies efektyvi	7	8	2	17
Neefektyvi	2	2	3	7
Visiškai neefektyvi	9	4	3	16
Iš viso	28	29	16	73
Konsultavimasis su policijos pareigūnais				
Labai efektyvi	1	5	2	8
Efektyvi	11	10	5	26
Iš dalies efektyvi	6	11	5	22
Neefektyvi	7	1	4	12
Visiškai neefektyvi	-	-	-	-
Iš viso	25	27	16	68
Mokykloje organizuojamos paskaitos, seminarai vaikų tarpusavio smurtavimo problematikos temomis				
Labai efektyvi	1	0	1	2
Efektyvi	8	14	7	29
Iš dalies efektyvi	9	12	5	26
Neefektyvi	5	1	3	9
Visiškai neefektyvi	4	1	0	5
Iš viso	27	28	16	71

Lentelėje pateikta informacija apie mokytojų (pagal jų įgytą kvalifikacinę kategoriją) išskirtas efektyviausias prevencines veiklas mokykloje. Mokytojo kvalifikacinę kategoriją turintys pedagogai išskiria pokalbius su smurtautoju (15) bei vaiko teisių apsaugos specialistų teikiamas konsultacijas (15) kaip **labai efektyvias** arba **efektyvias** smurto prevencines veiklas mokykloje. Vyresniojo mokytojo kvalifikacinę kategoriją turintys pedagogai išsako panašią nuomonę, ją papildydami teiginiais konsultavimasis su policijos pareigūnais (15) ir bausmių, nuobaudų taikymas smurtaujantiems vaikams (15). Mokytojo metodininko kvalifikacinę kategoriją turintys pedagogai labiausiai išskiria realių smurtavimo atvejų/situacijų analizavimą kaip vieną iš **labai efektyvių** ir **efektyvių** prevencinių veiklų mokykloje. Specialistų tarpusavo bendradarbiavimas, dalijimasis patirtimi – būdas tikslingai spręsti konfliktines situacijas tam tikroje ugdymo įstaigoje.

Mokykla turi suformuoti prevencinio darbo koordinavimo grupę, kurią sudarytų asmenys iš skirtingų bendruomenės grupių. Tokios komandos pagrindinė funkcija – koordinuoti veiksmų planą ir vertinti vykdomos smurto prevencijos rezultatus (Feinberg 2003, Povilaitis, Valiukevičiūtė 2006, Olweus 2008). Komandą turėtų sudaryti patys mokiniai, jų tėvai, mokytojai, mokyklų psichologai, socialiniai pedagogai ir kiti specialistai (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007). Todėl klausėme tyrime dalyvavusių mokytojų su kuo jie dažniausiai bendradarbiauja sprenddami vaikų tarpusavio smurtavimo problemas (žr. 22 lentelę).

22 lentelė. **Smurtavimo problemų sprendimo partneriai** (N=74)

		Dažnis	Procentai	Reikšmingumo procentas	Sukauptieji procentai
Vaikai					
Reikšmės	Visada	50	67,6	75,8	75,8
	Dažnai	11	14,9	16,7	92,4
	Kartais	1	1,4	1,5	93,9
	Retai	4	5,4	6,1	100
	Niekada	-	-	100	
Iš viso		66	89,2		
Vaikų tėvai					
Reikšmės	Visada	49	66,2	70	70
	Dažnai	16	21,6	22,9	92,9
	Kartais	3	4,1	4,3	97,1
	Retai	1	1,4	1,4	98,6
	Niekada	1	1,4	1,4	100
Iš viso		70	94,6	100	

Pedagoginė psichologinė tarnyba					
Reikšmės	Visada	1	1,4	1,4	1,4
	Dažnai	15	20,3	21,7	23,2
	Kartais	19	25,7	27,5	50,7
	Retai	23	31,7	33,3	84,1
	Niekada	11	14,9	15,9	100
Iš viso		69	93,2	100	

Dažniausiai, tyrimo dalyvių, akcentuoti partneriai – *vaikai, vaikų tėvai* bei *pedagoginė psichologinė tarnyba*. Lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, jog prevencinės veiklos įgyvendinimo procese dalyvauja ne tik mokyklos bendruomenė, bet ir vaikais suinteresuotos valstybinės institucijos. Pagal lentelėje pateiktą reikšmingumo procentą, pedagogai **visada** bendradarbiauja su vaikais (75,8%), tėvais (70%) ir tik **kartais** (27,5%) arba **retai** (33,3%) su pedagogine psichologine tarnyba.

Vaikų įtraukimas į smurto prevenciją mokykloje

Vaikų pagalba vieni kitiems gali tapti veiksmingu būdu didinti jų saugumo mokykloje jausmą. Kartais mokiniams gali būti lengviau papasakoti apie kylančias problemas kitiems mokiniams nei kreiptis į suaugusiuosius, arba vaikai gali manyti, kad padėtis nėra tokia rimta, jog reikėtų įsikišti suaugusiems. Vaikų įtraukimas, teikiant pagalbą kitiems vaikams, ne tik padeda į programą įsitraukusiems mokiniams gerinti bendravimo įgūdžius, išmokti palaikymo būdų, bet ir skatina tuos vaikus mažiau įsitraukti į smurtavimą bei gerina visą mokyklos klimatą (Povilaitis, Jasiulionienė, 2008). Siekdami išsiaiškinti vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje praktiką, klausėme mokytojų kokie vaikai dalyvauja minėtoje veikloje. Paaiškėjo, jog dažniausiai smurto prevencijoje mokykloje dalyvauja *veiklūs, iniciatyvūs vaikai, vaikai, kuriais pasitiki bendraamžiai, prastai besimokantys vaikai, gerai besimokantys vaikai* (žr. 23 lentelę).

23 lentelė. **Vaikai, dalyvaujantys smurto prevencijoje mokykloje** (N=74)

	Mokyklos tipas, kurioje dirbate		Iš viso
	Vidurinė	Gimnazija	
Veiklūs, iniciatyvūs vaikai			
Visada	6	17	23
Dažnai	15	20	35
Kartais	2	3	5
Retai	0	1	1
Niekada	4	2	6
Iš viso	27	43	70

Vaikai, kuriais pasitiki bendraamžiai				
	Visada	6	16	22
	Dažnai	12	21	33
	Kartais	6	3	9
	Retai	3	3	6
	Niekada	-	-	-
Iš viso		27	43	70
Prastai besimokantys vaikai				
	Visada	-	3	3
	Dažnai	21	17	38
	Kartais	3	9	12
	Retai	3	12	15
	Niekada	-	3	3
Iš viso		27	44	71
Gerai besimokantys vaikai				
	Visada	-	4	4
	Dažnai	17	19	36
	Kartais	1	12	13
	Retai	5	5	10
	Niekada	4	1	5
Iš viso		27	41	68

Vidurinio tipo mokyklose į smurto prevenciją **dažnai** įtraukiami prastai (21) ir gerai besimokantys vaikai (17). Gimnazijose, **visada** įtraukiami veiklūs, iniciatyvūs vaikai (17) ir vaikai, kuriais pasitiki bendraamžiai (16). Svarbu, kad vaikai, dalyvaujantys programoje, atstovautų kuo įvairesniems mokiniams, atspindėtų visą mokinių bendruomenę. Taigi labai svarbu, kad mokinių palaikymo programoje dalyvautų ne vien mergaitės ar vien berniukai, ne tik gerai besimokantys ar patys geriausi mokyklos mokiniai (Povilaitis, Jasiulionienė, 2008).

Bet kurią vaikų grupę turėtų paremti dirbantys mokyklos personalo atstovai, kurie koordinuotų jų veiklą. Todėl, klausėme mokykloje dirbančių mokytojų kokiais būdais jie įtraukia vaikus į smurto prevenciją mokykloje. Paaiškėjo šie, vaikų įtraukimo būdai: *mokyklos stendo kūrimas, vaikų organizuojamos apklausos ir tyrimai mokykloje, reikiamos informacijos teikimas smurtaujantiems vaikams apie deramo elgesio taisykles, reikiamos informacijos teikimas nukentėjusiems nuo smurto vaikams apie pagalbos šaltinius, saugios mokyklos taisyklių kūrimas* (žr. 24 lentelę).

24 lentelė. **Vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje būdai** (N=74)

	Mokyklos tipas, kurioje dirbate		Iš viso
	Vidurinė	Gimnazija	
Mokyklos stendo kūrimas			
Visada	-	-	-
Dažnai	6	11	17
Kartais	2	17	19
Retai	7	8	15
Niekada	12	4	16
Iš viso	27	40	67
Vaikų organizuojamos apklausos ir tyrimai mokykloje			
Visada	-	1	1
Dažnai	11	23	34
Kartais	16	17	33
Retai	-	2	2
Niekada	-	1	1
Iš viso	27	44	71
Reikiamos informacijos teikimas smurtaujantiems vaikams apie deramo elgesio taisykles			
Visada	7	9	16
Dažnai	3	14	17
Kartais	10	14	24
Retai	7	6	13
Niekada	-	1	1
Iš viso	27	44	71
Reikiamos informacijos teikimas nukentėjusiems nuo smurto vaikams apie pagalbos šaltinius			
Visada	5	8	13
Dažnai	2	14	16
Kartais	13	15	28
Retai	7	6	13
Niekada	-	1	1
Iš viso	27	44	71
Saugios mokyklos taisyklių kūrimas			
Visada	-	4	4
Dažnai	8	15	23
Kartais	10	15	25
Retai	-	6	6
Niekada	-	2	2
Iš viso	18	42	60

Lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, kad Joniškio rajono mokyklose (vidurinėse ir gimnazijose) **visada** teikiama reikiama informacija smurtaujantiems bei nuo smurto nukentėjusiems vaikams. **Dažnai** vaikai dalyvauja kuriant mokyklos taisykles ir **kartais** patys organizuoja apklausas, tyrimus mokykloje smurtavimo tematika. Galime daryti išvadą, kad pagrindinės vaikų įtraukimo į smurto prevencinę veiklą strategijos yra nukreiptos į mokyklos bendruomenės (vaikų) pedagoginį švietimą. Tik bendradarbiaudami tarpusavyje bei vieningai kurdami priimtino elgesio taisykles, vaikai kurs tokią mokyklą, kurioje kiekvienas jausis saugus ir reikšmingas. Smurto prevencinės strategijos, mažinančios smurtavimą mokykloje, efektyvios tada, kai jos apima mokyklos lygmens intervencijos strategijas, nukreiptas į visos mokyklos

kultūros ir atmosferos keitimą; klasės lygmens strategijas, kuriose aktyviai dalyvauja mokytojai ir personalas; individualų lygmenį, nukreiptą į smurtautoją ir smurtą patyrusį asmenį (Heinrich, 2003; Whitted, Dupper, 2005).

Taip pat vienas iš pagrindinių prevencinės veiklos realizavimo būdų yra *vaikų įtraukimas į bendraamžių tarpusavio paramos programas*. Bendraamžių palaikymo programos – tai įvairi veikla, kurios metu vaikai teikia pagalbą savo bendraamžiams: tarpininkaudami sprendžiant konfliktines situacijas, išklaUSDdami ar mokydami kitus (Povilaitis, Jasiulionienė, 2008). Tyrimo dalyvių klausėme, kokie jų mokyklose egzistuoja vaikų tarpusavio paramos būdai. Dažniausiai akcentuoti vaikų tarpusavio paramos būdai: *tarpininkavimas ir konfliktų sprendimas, bičiulystė, bendras grupės darbas* (žr. 25 lentelę).

25 lentelė. **Vaikų inicijuojami tarpusavio paramos būdai (N=74)**

	Mokyklos tipas, kurioje dirbate		Iš viso
	Vidurinė	Gimnazija	
Tarpininkavimas ir konfliktų sprendimas			
Visada	-	4	4
Dažnai	20	25	45
Kartais	-	9	9
Retai	7	8	15
Niekada	-	1	1
Iš viso	27	47	74
Bičiulystė			
Visada	-	3	3
Dažnai	20	19	39
Kartais	3	16	19
Retai	-	4	4
Niekada	4	2	6
Iš viso	27	44	71
Bendras grupės darbas			
Visada	1	3	4
Dažnai	10	19	29
Kartais	9	19	28
Retai	4	4	8
Niekada	3	1	4
Iš viso	27	46	73

Lentelės duomenis patvirtina respondentų įvardintos reikšmės – **visada** ir **dažnai** egzistuojantys vaikų tarpusavio paramos būdai mokykloje. Tiek vidurinėse, tiek gimnazijose dažniausiai įvardintas tarpininkavimas ir konfliktų sprendimas, bei bičiulystė.

Vaikų vaidmenys smurto prevencinėje veikloje

Kiekvienas vaikų įtraukimo į prevencinę veiklą būdas diktuoja ir vaidmenis, kuriuos turi atlikti prevencines programas realizuojantys asmenys. Pedagogų nurodyti, vaikų atliekami

vaidmenys smurto prevencijoje mokykloje: *bendradarbiavimas su psichologu, bendradarbiavimas su tėvais, bendradarbiavimas su socialinių pedagogu, smurto situacijų analizavimas su mokytojais ir kitais vaikais* (žr. 26 lentelę).

26 lentelė. **Vaikų atliekami vaidmenys smurto prevencijoje (N=74)**

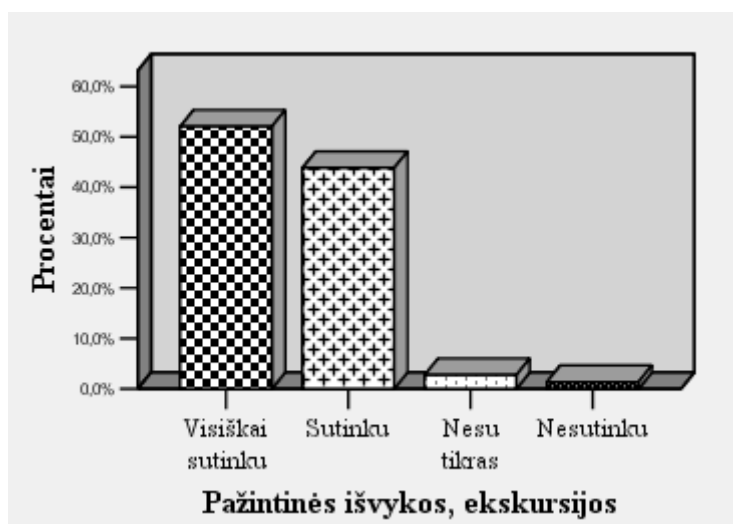
		Dažnis	Procentai	Reikšmingumo procentas	Sukauptieji procentai
Bendradarbiavimas su psichologu					
Reikšmės	Visada	27	36,5	36,5	36,5
	Dažnai	18	24,3	24,3	60,8
	Kartais	27	36,5	36,5	97,3
	Retai	2	2,7	2,7	100
	Niekada	-	-	-	
Iš viso		74	100	100	
Bendradarbiavimas su tėvais					
Reikšmės	Visada	21	28,4	28,8	28,8
	Dažnai	34	45,9	46,6	75,3
	Kartais	13	17,6	17,8	93,2
	Retai	4	5,4	5,5	98,6
	Niekada	1	1,4	1,4	100
Iš viso		73	98,6	100	
Bendradarbiavimas su socialiniu pedagogu					
Reikšmės	Visada	19	25,7	25,7	25,7
	Dažnai	22	29,7	29,7	55,4
	Kartais	27	36,5	36,5	91,9
	Retai	5	6,8	6,8	98,6
	Niekada	1	1,4	1,4	100
Iš viso		74	100	100	
Smurto situacijų analizavimas su mokytojais ir kitais vaikais					
Reikšmės	Visada	4	5,4	5,6	5,6
	Dažnai	36	48,6	50	55,6
	Kartais	22	29,7	30,6	86,1
	Retai	8	10,8	11,1	97,2
	Niekada	2	2,7	2,8	100
Iš viso		72	97,3	100	

Lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, kad įgyvendinant smurto prevenciją, vaikai **visada** bendradarbiauja su psichologu (36,5%), **dažnai** analizuoja smurtines situacijas su mokytojais ir kitais vaikais (50%), kartais bendradarbiauja su tėvais (46,6%). Įdomu yra tai, kad tyrime dalyvavę vaikai, savo atliekamus vaidmenis siejo su tarpusavio bendradarbiavimu, pagalba vienas kitam ir tvarkos mokykloje palaikymu, o mokytojai vaikų atliekamus vaidmenis siejo su specialistų (psichologo bei socialinio pedagogo), tėvų, mokytojų bendradarbiavimu. Mokytojų įvardinti vaikų atliekami vaidmenys smurto prevencijoje, orientuoti į visus mokyklos bendruomenės lygmenis, kadangi visi asmenys yra suiteresuoti, kad aplinka būtų kiek įmanoma saugesnė. Mokytojai, mokiniai ir jų tėvai gali prisidėti prie smurto mažinimo pirmiausia jo

neignorodami. Net menkiausias smurto atvejis turi būti viešinamas ir analizuojamas klasės ir net mokyklos lygiu. Svarbu, kad smurto ir patyčių aukos žinotų, kad incidentų aptarimas su suaugusiais jiems gali būti labai naudingas, turėti didelės įtakos tolimesniame jų gyvenime (Whitted, Dupper, 2005).

Vaikų inicijuotos smurto prevencinės veiklos efektyvumo kriterijai

Kiekviena vaikų iniciatyva (draugiškas elgesys su bendraamžiais ar jaunesniais vaikais; teikiamos idėjos dėl smurto mažinimo mokykloje) turi būti laiku pastebėta, pagirta ir pastiprinta tam, kad siekis kurti saugesnę ugdymo aplinką neišblėstų. Tyrime dalyvavusių mokytojų klausėme, kokie jų manymų galėtų būti smurto prevencinės veiklos iniciatorių skatinimo būdai. Dauguma mokytojų sutinka, jog labiausiai vaikų iniciatyvas skatina įvairios pažintinės išvykos, ekskursijos (žr. 7 paveikslą).

7 pav. **Smurto prevencinės veiklos skatinio/paramos būdas** (N=74)

Siekdami išsiaiškinti mokytojų nuomonę apie vaikų įgyvendinamos smurto prevencinės veiklos kokybę, prašėme įvertinti mokinių inicijuotos prevencinės veiklos efektyvumą. Išryškėjo šie, efektyviausi vaikų inicijuoti prevencinės veiklos kriterijai: *tinkamas reagavimas į smurtavimą, individualūs pokalbiai su vaikų tėvais, vietų, kuriose dažniausiai smurtaujama stebėjimas, draugiško vaikų elgesio pastebėjimas ir skatinimas* (žr. 27 lentelė).

27 lentelė. Smurto prevencinės veiklos efektyvumo kriterijai (N=74)

	Jūsų kvalifikacinė kategorija			Iš viso
	Mokytojas	Vyresnysis mokytojas	Mokytojas metodininkas	
Tinkamas reagavimas į smurtavimą				
Labai efektyvi	17	20	9	46
Efektyvi	5	2	5	12
Iš dalies efektyvi	1	-	1	2
Neefektyvi	-	1	1	2
Visiškai neefektyvi	5	6	-	11
Iš viso	28	29	16	73
Individualūs pokalbiai su vaikų tėvais				
Labai efektyvi	18	14	7	39
Efektyvi	4	6	6	16
Iš dalies efektyvi	1	1	3	5
Neefektyvi	5	6	-	11
Visiškai neefektyvi	-	1	-	1
Iš viso	28	28	16	72
Vietų, kuriose dažniausiai smurtaujama stebėjimas				
Labai efektyvi	8	11	8	27
Efektyvi	18	13	6	37
Iš dalies efektyvi	2	1	1	4
Neefektyvi	-	1	1	2
Visiškai neefektyvi	-	3	-	3
Iš viso	28	29	16	73
Draugiško vaikų elgesio pastebėjimas ir skatinimas				
Labai efektyvi	2	8	3	13
Efektyvi	15	11	6	32
Iš dalies efektyvi	5	3	7	15
Neefektyvi	-	1	-	1
Visiškai neefektyvi	5	6	-	11
Iš viso	27	29	16	72

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad mokytojai smurto prevencinės veiklos efektyvumą vertina panašiai kaip ir vaikai. Siekiant užtikrinti saugumo jausmą mokykloje, pedagogai pirmenybę teikia *vietų, kuriose dažniausiai smurtaujama stebėjimui*, o vaikai – *draugiško elgesio pastebėjimui ir skatinimui*. Tai rodo, jog vaikams yra itin svarbu, kad suaugusieji mokyklos bendruomenės nariai pastebėtų tinkamą elgesį ir įvertintų vaiko daromą pažangą.

Pagal turimą mokytojų kvalifikacinę kategoriją nuomonės iš esmės nesiskiria, tik mokytojo metodininko kvalifikacinę kategoriją turintys pedagogai išskiria, jog labai efektyvus kriterijus yra tinkamas reagavimas į smurtavimą, bei vietų, kuriose dažniausiai smurtaujama stebėjimas.

3.6. Vaikų smurtavimas ir jų įtraukimas į smurto prevenciją mokykloje (socialinių pedagogų nuomonė)

Struktūruotu interviu su socialiniais pedagogais, siekiama atskleisti socialinių pedagogų požiūrį į vaikų įtraukimo į smurto prevenciją mokykloje realijas ir galimybes. Interviu metodu buvo analizuojami tokie aspektai: *smurto raiškos pobūdis mokyklose* (organizuojant smurto prevenciją mokykloje – būtina išsiaiškinti smurto raiškos pobūdį, tik tuomet bus galima numatyti socioedukacinės prevencijos priemones minėtai problemai spręsti); *vaikų dalyvavimas smurto prevencijos programose* (svarbu išsiaiškinti kokiais būdais vaikai jau dalyvauja smurtavimą mažinančiose veiklose mokykloje, tam, kad būtų nustatyta esama situacija); *vaikų inicijuotos prevencinės programos* (šis aspektas atskleidžia, kokios yra realios vaikų iniciatyvos kovojant su tarpusavio smurtu); *pasitikėjimo mokiniais problema* (dažniausiai, mokyklose yra deklaruojama, jog vaikai turi visišką laisvę veikti, t.y. įgyvendinamos jų siūlomos idėjos, tačiau, dažniausiai praktikoje būna priešingai); *vaikų bei suaugusiųjų vaidmenys smurto prevencijos programose* (siekiant efektyvių prevencinio darbo rezultatų, kiekvienas mokyklos bendruomenės narys turi atlikti tam tikrus vaidmenis ir funkcijas, tam, kad veikla būtų koordinuota ir nuosekli); *prevencinės veiklos dalyvių atrankos principai prevencinių programų įgyvendinimo kontekste* (prevencinės veiklos dalyvių (vaikų) atranka vienas iš svarbiausių kriterijų kuriant saugesnę mokyklą); *vaikų skatinimo/paramos būdai* (tam, kad vaikų iniciatyvos, mažinti tarpusavio smurtavimą būtų ilgalaikės, mokyklos bendruomenė turi numatyti tam tikrus skatinimo, paramos būdus). Toliau darbe pateikiami tyrimo rezultatai apibūdinti kategorijomis ir subkategorijomis.

Vaikų smurto raiška mokykloje

Smurtavimas mokykloje tampa viena pagrindinių ugdymo įstaigos problemų, kurią spręsti tampa vis sudėtingiau. Šis reiškinys sparčiai plinta tarp mokinių bei sukelia įvairias pasekmes vaikui, įtakoja jo mokymosi motyvaciją. Mokyklos bendruomenė privalo laiku pastebėti bet kokį smurtinį incidentą ir tinkamai į jį reaguoti. Todėl, siekiant išsiaiškinti vaikų smurto raiškos pobūdį mokykloje, buvo analizuojamos vaikų smurtavimo formos, priežastys, pasekmės bei smurto prevencinės priemonės. Duomenys pateikti 28 lentelėje.

28 lentelė. **Vaikų smurtavimas ir prevencija mokykloje** (kategorijos ir subkategorijos)

Kategorijos	Subkategorijos	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
Smurtavimo formos	<i>Fizinis smurtas</i>	2	„<...> dažniausiai muštynės“ „<...> stumdymai“
	<i>Psichologinis smurtas</i>	3	„<...> pravardžiovimai“ „<...> įvairaus pobūdžio erzinimai“ „<...> pasitaikančios internetinės patyčios“
Smurtavimo priežastys	<i>Individualūs veiksniai</i>	2	„<...> smurtaujama, nes norima tapti grupės lyderiu“ „<...> išskirtinė mokinio išvaizda“
	<i>Mikro aplinkos veiksniai</i>	3	„<...> auklėjimas šeimoje“ „<...> vaikystėje patirtas smurtas“ „<...> smurtaujama šeimoje“
	<i>Mezo aplinkos veiksniai</i>	3	„smurtavimą įtakoja neigiama draugų įtaka“ „<...> neformalios grupuotės, kurioms priklauso vaikas“ „<...> iš visuomenės ateinantis smurtas“
	<i>Makro aplinkos veiksniai</i>	3	„<...> susiklosčiusi sunki ekonominė situacija Lietuvoje“ „<...> vaikai priversti kovoti už išlikimą“ „<...> televizijos ir žiniasklaidos propaguojami smurtiniai vaizdai“
Smurtavimo pasekmės	<i>Mokymuisi</i>	4	„<...> vaikas bijo atsakinėti prieš klasę, nekalba, nebesimoko“ „<...> kiti vaikai juokiasi, kad gerai mokosi, todėl nebelanko pamokų“ „<...> praleidinėja pamokas“ „<...> nebenori eiti į mokyklą“
	<i>Sveikatai</i>	3	„<...> pradeda vartoti alkoholį, tabako medžiagas“ „<...> prastai jaučiasi mokykloje“ „<...> formuojasi nepilnavertiškumo jausmas
Smurto prevencijos priemonės	<i>Renginiai</i>	4	„<...> organizuojamos akcijos, savaitės be patyčių“ „<...> organizuojamos diskusijos tėvams“ „<...> organizuojamos specialistų paskaitos mokyklos bendruomenei“ „<...> organizuojamos pažintinės išvykos vaikams“
	<i>Integruotos pamokos</i>	1	„<...> pokalbiai apie smurtą integruojami į kitų dalykų pamokas (etikos, tikybos, lietuvių kalbos, rusų kalbos)“
	<i>Preveninės programos</i>	2	„<...> socialinių įgūdžių ugdymo programos“ „<...> dirbama individualiai su smurtaujančiu mokiniu“

Vaikų smurtavimas ir jo prevencija mokykloje apibūdinama kategorijomis „**Smurtavimo formos**“, „**Smurtavimo priežastys**“, „**Smurtavimo pasekmės**“, „**Smurto prevencijos priemonės**“. Kategorijas detalizuoja subkategorijos. Labiausiai išreikštas kategorijų „Smurtavimo priežastys“ bei „Smurtavimo pasekmės“ turinys, kiek silpniau – „Smurtavimo formos“ bei „Smurto prevencijos priemonės“.

Kategorija „**Smurtavimo priežastys**“ konkretinama subkategorijomis „**Individualūs veiksniai**“, „**Mikro aplinkos veiksniai**“, „**Mezo aplinkos veiksniai**“, „**Makro aplinkos veiksniai**“. Labiausiai išreikštas subkategorijų „Mikro aplinkos veiksniai“, „Mezo aplinkos veiksniai“ bei „Makro aplinkos veiksniai“. Pirmoji subkategorija liudija, kad vaikų smurtavimo raišką mokykloje lemia ne tik individualios charakterio ypatybės („<...> *noras lyderiauti*“, <...> *pasirodyti prieš kitus*“), bet ir šeima, kurioje vaikas auga („<...> *vaikystėje patirtas smurtas*“, „<...> *šėimos auklėjimo stilius*“, „<...> *smurtavimas šeimoje*“, „<...> *gyvenamoji aplinka*“). Subkategorijos „**Mezo aplinkos veiksniai**“ turinys rodo, kad smurtavimą lemia draugų daroma neigiama įtaka („<...> *neigiama draugų įtaka*“, „<...> *neformalios grupuotės*“, „<...> *jų bendravimo stilius, kultūra*“), bei visuomenėje propaguojamas smurtas („<...> *kompiuteriniai žaidimai*“, „<...> *viešai smurtaujama*“, „<...> *visur smurtaujama*“). Socialiniai pedagogai, remdamiesi savo praktinio darbo patirtimi, akcentuoja visuomenės įtaką vaikų smurto raiškai. Subkategorija „**Makro aplinkos veiksniai**“ iliustruoja išsamesnes vaikų smurtavimo priežastis („<...> *šalies ekonominė situacija*“, „<...> *vaikai kovoja už būvį*“, „<...> *per televiziją rodomi smurtiniai vaizdai*“). Kiekvienas smurtavimo būdas, pasireiškiantis šeimoje, draugų rate ar visuomenėje sukelia tam tikras psichologines ar net fizines pasekmes vaikui.

Kategorija „**Smurtavimo pasekmės**“ apima subkategorijas „**Mokymuisi**“, „**Sveikatai**“. Labiausiai akcentuojamas subkategorijos „Mokymuisi“, truputį silpniau – „Sveikatai“ turinys. Subkategorija „Mokymuisi“ atskleidžia smurtavimo pasekmes, susijusias su mokymusi („<...> *pamokų nelankymas*“, „<...> *prasta mokymosi motyvacija*“, „<...> *bijo atsakinėti*“). Subkategorijos „Sveikatai“ turinys parodo, jog smurtas tiesiogiai įtakoja vaiko fizinę („<...> *pradeda vartoti alkoholį*“, „<...> *rūko*“) bei psichinę sveikatą („<...> *pablogėja savijauta*“, „<...> *formuojasi nepilnavertiškumo jausmas*“, „<...> *nepasitiki savimi*“). Prasta vaiko savijauta mokykloje, mažina jo intelektualinės veiklos galimybes, darbingumą. Vaikas yra priverstas vengti pavojų keliančių situacijų, kurios skatina nemalonius išgyvenimus bei potyrius.

Kategorija „**Smurtavimo formos**“ išreikšta subkategorijomis „**Fizinis smurtas**“, „**Psichologinis smurtas**“. Reikšmingiausias subkategorijos „Psichologinis smurtas“ turinys. Ši subkategorija atskleidžia, kad dominuojanti smurto forma mokykloje yra patyčios („<...> *erzinimai*“, „<...> *prasivardžiuojama*“, „<...> *tyčiojamosi*“, „<...> *internetinės patyčios*“). Silpniau išreikšta subkategorija „Fizinis smurtas“, ją iliustruojantys teiginiai („<...> *muštynės*“, „<...> *apsistumdymai*“).

Kategorija „**Smurto prevencijos priemonės**“ detalizuojama subkategorijomis „**Renginiai**“, „**Integruotos pamokos**“, „**Prevencinės programos**“. Stipriausiai išreikštas subkategorijos „Renginiai“ turinys. Itin svarbu ir reikšminga, jog numatant smurto prevencijos

priemonės būtų įtraukiama visa ugdymo įstaigos bendruomenė. Reikšmingiausia smurto prevencijos priemone išskiriami mokykloje organizuojami renginiai („<...> *akcijos prieš smurtą*“, „<...> *diskusijos tėvams*“, „<...> *specialistų paskaitos mokytojams*“, „<...> *pažintinės išvykos*“). Subkategorija „Preveninės programos“ atskleidžia, mokyklose dirbančių socialinių pedagogų smurto prevencinės veiklos kryptis orientuotas į vaiko socialinių įgūdžių ugdymą, lavinimą („<...> *socialinių įgūdžių ugdymo programos*“, „<...> *individualus darbas su smurtautoju*“). Subkategorija „Integruotos pamokos“ išreikšta silpniausiai. Smurto prevencinė veikla yra realizuojama per kitų dalykų pamokas („<...> *kalbama apie smurtą per etiką, tikyba*“), tačiau jai stokojama tęstinumo, nuoseklumo.

Atlikus tyrimą, išsiaiškinta, jog dominuojančios vaikų smurto formos yra psichologinės. Smurtavimo priežastis lemia mikro bei mezo aplinkos veiksniai tokie kaip: auklėjimas šeimoje, vaikystėje patirtas smurtas, neformalių grupuočių daroma neigiama įtaka. Dėl šių priežasčių, vaikai susiduria su įvairiais mokymosi sunkumais (nelanko pamokų, nesimoko) bei sveikatos sutrikimais (prastai jaučiasi mokykloje, menkėja pasitikėjimas savimi, pradedama vartoti toksines medžiagas). Pagrindine priemone, mažinančia vaikų tarpusavio smurtavimą, stipriau išskirti mokykloje vykstantys smurto prevenciniai renginiai (akcijos prieš smurtą, įvairios diskusijos, paskaitos).

Vaikų dalyvavimas/įtraukimas į smurto prevencines programas

Atlikus kokybinį tyrimą (interviu) paaiškėjo, kad Joniškio rajono mokyklos orientuojasi į vaikų smurto prevencinės veiklos modeliavimą bei organizavimą. Atsižvelgiant į egzistuojančios problemos pobūdį, kiekviena ugdymo įstaiga modeliuoja smurto prevencinės veiklos etapus (individualus darbas su mokiniais; individualus darbas su tėvais; specialistų teikiamos konsultacijos mokyklos bendruomenės nariams) bei smurto prevencines programas. Dviejuose, Joniškio rajono mokyklose yra vykdomos tokios vaikų **smurto prevencinės programos**, kaip *Olweus* – patyčių prevencijos programa bei *Second Step* (liet. antrasis žingsnis) – socialinių įgūdžių ugdymo programa. Stipriausiai išreikšti teiginiai yra apie veiksmingiausias prevencijos programas. **Efektyviausios smurto prevencinės programos** yra tos, *kuriose tiesiogiai veikia vaikai ir suaugę mokyklos bendruomenės nariai* (pvz. priimant sprendimus, kuriant elgesio taisykles); *kuriose įtraukiami smurtaujantys mokiniai*, bei tos, *kuriose realizuojamos vaikų pasiūlytos idėjos*, t.y. vaikai patys siūlo prevencinės veiklos priemones. Galima teigti, jog per vaikui aktualią veiklą galima pasiekti efektyvių rezultatų.

Analizuojant vaikų įtraukimo į smurto prevencines programas klausimą, išryškėjo tokios tendencijos:

- 1) mokyklos, kuriose vykdomos pasaulyje pripažintos ir akredituotos smurto prevencinės programos, vaikų įtraukimą/dalyvavimą prevencinėje veikloje numato bei realizuoja per konkrečius tų prevencinių programų įgyvendinimo etapus, t.y. jeigu smurto prevencinėje programoje numatomas vaikų įtraukimas, tai jie ir yra įtraukiami;
- 2) mokyklos, kuriose smurto prevencinė veikla organizuojama pagal egzistuojančios problemos pobūdį – vaikai įtraukiami į smurto prevenciją mokykloje per neformalią veiklą, t.y. vaidybą (smurto situacijų analizavimas, interpretavimas); sportą; smurto prevencinius renginius; diskusijas bei debatus, skirtus smurto problemoms analizuoti.

Taip pat, nemažiau svarbi, smurto prevencinėse programose, vaikų inicijuota prevencinė veikla, kurios pagrindu kuriamos smurto prevencinės programos ar vykdomos kitos tokio pobūdžio veiklos mokykloje (žr. 29 lentelę).

29 lentelė. **Vaikų dalyvavimo smurto prevencijoje ypatumai** (kategorijos ir subkategorijos)

Kategorijos	Subkategorijos	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
Vaikų iniciatyvos įsitraukti į smurto prevenciją mokykloje	<i>Per projektinę veiklą</i>	4	„<...> dalyvauja projektuose smurto tematika“ „<...> turi veikla būti aktuali, įdomi vaikams“ „<...> vaikai daro lankstinukus, kuria filmus“ „<...> vykdo projektus“
	<i>Klasių seniūnų teikiama pasiūlymai</i>	1	„<...> seniūnai teikia pasiūlymus, kokias temas analizuoti, kokius svečius pasikviesti“
	<i>Mokyklos renginių metu</i>	1	„<...> budėjimas renginių metu“
Vaikų nenoro dalyvauti smurto prevencijoje mokykloje trukdžiai	<i>Motivacijos stoka</i>	3	„<...> pasyvumas, abejingumas bet kokiai veiklai“ „<...> niekuo nesidomi“ „<...> tie, kurie nieko nenori“
	<i>Prastai organizuota smurto prevencinė veikla</i>	1	„<...> jei gerai organizuota veikla, taip nebūna, vaikai visada noriai dalyvauja“
	<i>Didelis mokymosi krūvis</i>	2	„<...> nuovargis, dėl didelio mokymosi krūvio“ „<...> vaikai yra pavargę, todėl niekuo nebesidomi“

Vaikų inicijuojami tarpusavio paramos būdai	<i>Empatija vienas kitam</i>	4	„<...> rašomas metraštis „klasės skauduliukai“ „<...> skatinami užjausti vienas kitą“ „<...> skatinami įvardinti gerąsias, blogąsias draugo savybes“ „<...> padėti kitam“
	<i>Tarpusavio bendradarbiavimas, pagalba</i>	3	„<...> reikia tartis ir kalbėtis su pačiais mokiniais“ „<...> jei kas atsitinka, aptariame situacijas“ „<...> skatinama lygiuotis į pažangius mokinius“
Veiksmingiausi vaikų inicijuojami tarpusavio paramos būdai	<i>Laiku pastebėtas bei praneštas smurtinis įvykis</i>	4	„<...> pranešimas suaugusiam“ „<...> įsikišimas į smurtinę situaciją“ „<...> kelio užkirtimas smurtautojui“ „<...> reikia veikti iš karto“
	<i>Pagalba silpnesniems mokiniams</i>	1	„<...> kai kuriose klasėse, prašoma lyderių užstoti silpnesnius mokinius“

Vaikų inicijuotą smurto prevencinę veiklą apibūdina kategorijos **„Vaikų iniciatyvos įsitraukti į smurto prevenciją mokykloje“**, **„Vaikų nenoro dalyvauti smurto prevencijoje mokykloje trukdžiai“**, **„Vaikų inicijuojami tarpusavio paramos būdai“**, **„Veiksmingiausi vaikų inicijuojami tarpusavio paramos būdai“**. Turinys labiausiai akcentuojamas kategorijoje „Vaikų inicijuojami tarpusavio paramos būdai“, silpniau – kategorijose „Vaikų iniciatyvos įsitraukti į smurto prevenciją mokykloje“ bei „Veiksmingiausi vaikų inicijuojami tarpusavio paramos būdai“, silpniausiai – „Vaikų nenoro dalyvauti smurto prevencijoje mokykloje trukdžiai“.

Kategorija **„Vaikų inicijuojami tarpusavio paramos būdai“** detalizuojama subkategorijomis „Empatija vienas kitam“, „Tarpusavio bendradarbiavimas, pagalba“. Stipriausiai išreikštas subkategorijos „Empatija vienas kitam“ turinys. Tai liudija, jog vaikų iniciatyvos yra nukreiptos į draugiškų tarpusavio santykių kūrimą ir palaikymą („<...> *stengiasi įsijausti į skriaudžiamo vaiko būseną*“, „<...> *nori susidraugauti*“, „<...> *užjaučia vieni kitus*“). Subkategorijos „Tarpusavio bendradarbiavimas, pagalba“ turinys rodo tiesiogines vaikų iniciatyvas, sprendžiant smurtavimo problemą („<...> *jei kas atsitinka, kalbasi*“, „<...> *diskutuoja tarpusavyje*“, „<...> *praneša suaugusiam*“).

Analizuojant vaikų iniciatyvas įsitraukti į smurto prevenciją mokykloje, stipriausiai išreikštas subkategorijos „Per projektinę veiklą“ turinys, kuris atskleidžia projektinės veiklos privalumus. Ypatinę reikšmę vaidina neformalios veiklos („<...> *mokinių klubai*“, „<...> *Sveika mokykla*“), kurias koordinuoja patys mokiniai („<...> *siūlo veiklos kryptis, temas, lankytinas vietas, įstaigas, mokyklos svečius, projektinę veiklą*“). Dažniausiai pasireiškiančios, **vaikų smurto prevencinės veiklos iniciatyvos** – projektinė, neformali veikla, kuri yra aktuali tam tikro amžiaus tarpsnio vaikams („<...> *veikla turi būti įdomi*“).

Kategorija „**Veiksmingiausi vaikų tarpusavio paramos būdai**“ konkretinama subkategorijomis „Laiku pastebėtas bei praneštas smurtinis įvykis“, „Pagalba silpnesniems mokiniams“. Reikšmingiausias subkategorijos „Laiku pastebėtas bei praneštas smurtinis įvykis“ turinys, atskleidžia mokyklos bendruomenės narių tarpusavio pasitikėjimą („<...> *skubiai pranešti suaugusiam*“, „<...> *įsikišti į situaciją*“, „<...> *skubiai sustabdyti smurtą*“). Silpniausiai išreikštas subkategorijos „Pagalba silpnesniems mokiniams“ turinys. Per klasės lyderius vykdoma smurto prevencinė veikla („<...> *lyderiai padeda silpnesniems mokiniams*“).

Kategorija „**Vaikų nenoro dalyvauti smurto prevencijoje mokykloje trukdžiai**“ apibūdinama subkategorijomis „Motyvacijos stoka“, „Prastai organizuota smurto prevencinė veikla“, „Didelis mokymosi krūvis“. *Motyvacijos stoka* – stipriausiai išreikšta priežastis, kuri lemia vaikų nenorą įsitraukti į smurto prevencinę veiklą mokykloje („<...> *vaikai abejingi bet kokiai veiklai, ypatingai tie, kurie „subrendę“ ne pagal savo amžių*“, „<...> *jiems rūpi kiti dalykai*“). Subkategorijos „Didelis mokymosi krūvis“ turinys iliustruoja itin didelį mokinių užimtumą, kuris iš dalies lemia motyvacijos stoką įsitraukti į smurto prevenciją mokykloje („<...> *dėl didelio mokymosi krūvio*“, „<...> *vaikai yra pavargę*“). Silpniausiai išreikštas subkategorijos „Prastai organizuota smurto prevencinė veikla“ turinys, kuris parodo, kad bet kokia smurto prevencinės veiklos iniciatyva yra tinkama, jeigu ji yra orientuota į vaiką, jo poreikius („<...> *jei gerai organizuota veikla, taip nebūna*“).

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindinės vaikų inicijuotos smurto prevencijos veiklos yra orientuotos į bendraamžių tarpusavio paramos būdus, t.y. empatiją vienas kitam, draugiškų tarpusavio santykių kūrimą ir palaikymą, tiesioginę intervenciją smurtinėje situacijoje. Neformalios veiklos metu, vaikai, realizuoja savo idėjas kuriant saugesnę mokymosi aplinką. Nepaisant to, socialiniams pedagogams ir kitiems mokykloje dirbantiems mokytojams, svarbus uždavinys tenka stiprinant vaikų motyvaciją dalyvauti smurto prevencijoje. Pastaroji išreikšta stipriausiai. Galima daryti prielaidą, kad vaikų motyvaciją slopina didelis mokymosi krūvis. Veiksmingiausiu vaikų tarpusavio paramos būdu išreikšta tiesioginė intervencija smurtinėje situacijoje, kiek silpniau – pagalba silpnesniems mokiniams.

Vaikų ir suaugusiųjų vaidmenys/funkcijos smurto prevencijos programose

Kiekvienoje smurto prevencinėje veikloje ar programoje yra numatomi tam tikri jose dalyvaujančiųjų asmenų vaidmenys bei pareigos. Kadangi smurto prevencinė veikla yra orientuota į vaikus, tai pagrindinis vaidmuo tenka patiems mokiniams. Suaugusieji, mokyklos bendruomenės nariai tampa prevencinės veiklos, kurią atlieka vaikai, koordinatoriais, patarėjais. Todėl, svarbiausia yra vaikus skatinti padėti vienas kitam, kad kiekvienas iš jų atrastų sau

tinkamą vaidmenį smurto prevencinių programų įgyvendinimo kontekste. Kategorijomis apibūdiname vaikų konstruojamus vaidmenis bei pareigas smurto prevencinėse programose ir suaugusiųjų, mokyklos bendruomenės narių funkcijas į šią veiklą įtraukiant vaikus.

Vaikų atliekamų vaidmenų bei pareigų smurto prevencijos programose kontekstą apibūdina kategorijos „**Situaciniai vaidmenys**“, „**Tyrėjo vaidmuo**“, „**Sprendimų priėmimo vaidmuo**“, „**Stebėtojo vaidmuo**“, „**Savo elgesio stebėjimas, analizavimas, savikontrolė**“, „**Pamokų lankomumo registravimas**“, „**Budėjimas pertraukų, mokyklos renginių metu**“. Turinys labiausiai akcentuojamas kategorijose „Situaciniai vaidmenys“, „Savo elgesio stebėjimas“, kiek silpniau „Sprendimų priėmimo“, „Budėjimas pertraukų, mokyklos renginių metu“, „Pamokų lankomumo registravimas“ - silpniausiai „Tyrėjo vaidmuo“, „Stebėtojo vaidmuo“ (žr. 30 lentelę).

30 lentelė. **Vaikų vaidmenys bei pareigos smurto prevencijoje** (kategorijos)

Kategorijos	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
<i>Situaciniai vaidmenys</i>	4	„<...> sprendžia problemas vaidindami realias situacijas“ „<...> vaidmuo priklauso nuo analizuojamos situacijos“ „<...> tie vaidmenys kinta“ „<...> kiekvieną kartą vis kitoks“
<i>Tyrėjo vaidmuo</i>	1	„<...> atlieka tyrimus mokykloje“
<i>Sprendimų priėmimo vaidmuo</i>	3	„<...> dalyvauja priimant sprendimus“ „<...> siūlo kaip spręsti elgesio problemas“ „<...> sprendžia smurtines situacijas“
<i>Stebėtojo vaidmuo</i>	1	„<...> vaikai dažniausiai būna stebėtojai“
<i>Savo elgesio stebėjimas, analizavimas, savikontrolė</i>	4	„<...> mokomasi supykus susivaldyti“ „<...> pykčiui numalšinti atliekami kvėpavimo pratimai, skaičiavimas atbulai“ „<...> atlieka savikontrolės pratimus“ „<...> užsimerkti ir giliai kvėpuoti“
<i>Pamokų lankomumo registravimas</i>	2	„<...> vaikai veda lankomumo apskaitą“ „<...> registruoja klasės lankomumą“
<i>Budėjimas pertraukų, mokyklos renginių metu</i>	3	„<...> budi per pertraukas mokyklos koridoriuose, valgykloje“ „<...> budi mokyklos renginių metu kartu su mokytoju“ „<...> budėjimas mokykloj“

Kategorijos „**Situaciniai vaidmenys**“ turinys rodo, kad priklausomai nuo esamos ar improvizuojamos smurto situacijos kinta ir vaikų atliekami vaidmenys. Išsiaiškinus tam tikrą smurtavimo atvejį, ieškoma sprendimo būdų („<...> vaikai patys siūlo kaip spręsti elgesio problemas“, „<...> vaidmuo priklauso nuo analizuojamos situacijos“). Tokiu būdu, konstruodami savo patirtį, mokosi tinkamo, priimtino elgesio modeliavimo būdų („<...> supykus mokosi susivaldyti“, „<...> atlieka savikontrolės pratimus“). Todėl, nenuostabu, jog ir vaikų yra atliekamos pareigos susijusios su drausmės užtikrinimu ir palaikymu mokykloje („<...>

kiekviena klasė registruoja pamokų lankomumą“, „<...> vaikai budi per pertraukas mokykloje“).

Silpniausiai išreikštas kategorijos „Tyrejo vaidmuo“ turinys leidžia manyti, kad pavieniais atvejais vaikai atlieka apklausas, tyrimus mokykloje, susijusias su tarpusavio smurtavimu. Galima daryti prielaidą, kad įgyvendinant smurto prevencines programas mokykloje trūksta nuoseklumo, t.y. lieka nepakankamai iširtas smurtavimo pobūdis mokykloje arba tiesiog nepasitikima vaikais, kaip lygiaverčiais partneriais kuriant saugesnę mokyklą.

Savo ruožtu, prie saugesnės mokyklos politikos formavimo prisideda ir suaugusieji mokyklos bendruomenės nariai, kurie koordinuoja smurto prevencines programas. Suaugusiųjų mokyklos bendruomenės narių atliekamus vaidmenis smurto prevencinių programų įgyvendinimo kontekste apibūdina kategorijos „**Vadovai**“, „**Patarėjai**“, „**Situacijų sprendėjai**“, „**Tarpininkai**“, „**Vyresnieji draugai**“. Turinys labiausiai akcentuojamas kategorijoje „Tarpininkai“, kiek silpniau „Patarėjai“, „Vadovai“, „Situacijų sprendėjai“, silpniausiai – „Vyresnieji draugai“ (žr. 31 lentelę).

31 lentelė. **Suaugusiųjų mokyklos bendruomenės narių vaidmenys smurto prevencijos programose** (kategorijos)

Kategorijos	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
<i>Vadovai</i>	2	„<...> formuoja smurto prevencinę komandą mokykloje“ „<...> formuoja krizių komandą“
<i>Patarėjai</i>	3	„<...> pataria vaikui kaip geriausia spręsti smurto situaciją“ „<...> pataria kaip elgtis“ „<...> pataria kaip išvengti smurto“
<i>Situacijų sprendėjai</i>	2	„<...> pirmiausia reikia pastebėti smurto situaciją ir imtis veiksmų“
<i>Tarpininkai</i>	4	„<...> bendradarbiauja su mokiniais, tėvais, specialistais“ „<...> palaikom ryšius su specialistais“ „<...> bendradarbiauja su kitom institucijom“ „<...> bendradarbiauja su visa mokyklos bendruomene“
<i>Vyresnieji draugai</i>	1	„<...> siekiamybė, jog mokytojas taptu vyresnysis draugas mokiniui“

Kategorijos „**Tarpininkai**“ turinys atskleidžia glaudų visos ugdymo įstaigos narių tarpusavio bendradarbiavimą, sprendžiant su vaikais susijusias problemas („<...> bendradarbiaujama su vaikais ir jų tėvais“, „<...> su institucijomis“, „<...> palaikom ryšius su specialistais“). Kiek silpniau išreikštas kategorijos „**Patarėjai**“ turinys iliustruoja pagrindines suaugusiųjų atliekamas funkcijas, kad būtų išvengta smurtavimo atvejų mokykloje („<...> pataria vaikui kaip elgtis smurtinėje situacijoje“, „<...> kaip išvengti smurto“). Be to,

suaugusieji atlieka ir vadovo vaidmenį, kurio pagrindu realizuojama smurto prevencinė veikla mokykloje („<...> *formuoja smurto prevencinę komandą*“, „<...> *formuoja krizių komandą*“). Pabrėžtina yra tai, kad kuriant saugesnę mokyklą, kiekvienas bendruomenės narys, nepriklausomai nuo to, ar jis atstovauja suburtai prevencinei komandai, tiesiogiai prisideda prie šios idėjos įgyvendinimo. Tai rodo kategorijos „**Situacijų sprendėjai**“ turinys. Siekiant efektyvių prevencinio darbo rezultatų yra būtina, kad kiekvienas bendruomenės narys, nepriklausomai nuo atliekamų pareigų mokykloje, prisidėtų prie smurto mažinimo („<...> *pirmiausia reikia pastebėti smurtą ir imtis veiksmų*“).

Silpniausiai išreikštas kategorijos „**Vyresnieji draugai**“ turinys. Galime daryti išvadą, kad stokojama glaudaus bendravimo, pasitikėjimo tarp mokytojų ir vaikų („<...> *siekiamybė, kad mokytojas taptu vyresnysis draugas mokiniui*“). Vaikai, labiau linkę kreiptis pagalbos į savo bendraamžius arba problemą stengiasi išspręsti patys, negu kreiptųsi pagalbos į mokytoją.

Smurto prevencija mokykloje, suaugusiųjų suvokiama, kaip savaime suprantama veikla, kurioje dalyvauja visi („<...> *įsitraukia visi mokyklos bendruomenės nariai*“). Tačiau, svarbiausias vaidmuo tenka „*socialiniam pedagogui, klasės auklėtojui ir mokykloje dirbančiam psichologui*“. Palaikant santarvės idėją, bendradarbiaujama ne tik su ugdymo įstaigos nariais, bet ir su kitomis institucijomis („<...> *bendradarbiaujam su visomis vaikais suinteresuotomis įstaigomis ir institucijomis*“). Reikšmingiausios institucijos – *Vaiko teisių apsaugos tarnyba, policija, Psichikos sveikatos centras*.

Apibendrinant galima teigti, jog stipriausiai išreikšti vaikų vaidmenys smurto prevencijos programose yra *situaciniai vaidmenys* bei *sprendimų priėmimo vaidmuo*. Remdamiesi savo turima patirtimi, vaikai konstruoja realybę tokią, kurioje neliktų vietos smurtui. Šis konstravimas pasireiškia per vaikų atliekamas pareigas. Labiausiai išreikštos vaikų atliekamos pareigos – *savo elgesio stebėjimas, analizavimas, savikontrolė* bei *budėjimas pertraukų, mokyklos renginių metu*. Pedagogai veikia kaip *tarpininkai* ir *patarėjai*, įtraukdami į smurto prevenciją ne tik visą ugdymo įstaigos personalą, bet ir kitas vaikais suinteresuotas institucijas.

Vaikų atrankos principai prevencinių programų įgyvendinimo kontekste

Siekiant efektyvių smurto prevencinės veiklos įgyvendinimo rezultatų, svarbus ne tik pats smurto intervencijos pobūdis bet ir paskirti asmenys – vaikai, kurie prisidės įgyvendinant prevencines programas. Tiksliausia, kad į smurtavimo problemų sprendimą įsitrauktų tie mokiniai, kurie yra mėgiami bendraamžių, turi autoritetą, kuriais pasitiki kiti vaikai. Tokiu būdu, bendraamžiams bus drąsiau kreiptis pagalbos vieniems į kitus. Tyrimu siekta išsiaiškinti vaikų atrankos principus bei kriterijus prevencinių programų įgyvendinimo kontekste (žr. 32 lentelę).

32 lentelė. **Vaikų, dalyvaujančių smurto prevencinių programų įgyvendinime, atrankos principai** (kategorijos)

Kategorijos	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
<i>Siūlomi administracijos</i>	1	„<...> kandidatus į smurto prevencinę veiklą siūlo mokyklos administracija“
<i>Siūlomi mokinių tarybos</i>	2	„<...> mokinių taryba renka asmenis“ „<...> iš mokinių tarybos“
<i>Siūlomi tėvų tarybos</i>	1	„<...> siūlo tėvų komitetas“
<i>Siūlomi pedagogų</i>	2	„<...> pedagogų posėdžio nutarimu“ „<...> pasiūlo pedagogai“
<i>Savanoriai mokiniai</i>	3	„<...> ir tie, kurie gali padėti ir tie, kuriems reikia pagalbos“ „<...> vaikai tiesiog noriai išitraukia“ „<...> patys pasiūlo“

Vaikų, dalyvaujančių smurto prevencinių programų įgyvendinime, atrankos principai pateikti kategorijomis „**Siūlomi administracijos**“, „**Siūlomi mokinių tarybos**“, „**Siūlomi tėvų tarybos**“, „**Siūlomi pedagogų**“, „**Savanoriai mokiniai**“. Stipriausiai išreikšta kategorija „Savanoriai mokiniai“, silpniau – „Siūlomi mokinių tarybos“, „Siūlomi pedagogų“, silpniausiai – „Siūlomi administracijos“, „Siūlomi tėvų tarybos“.

Kategorijos „**Savanoriai mokiniai**“ turinys atskleidžia, jog vaikai, kurie įgyvendina smurto prevencines programas nėra atrankami pagal tam tikrus kriterijus ar principus, o tiesiogiai išitraukia savanoriaudami („<...> noriai išitraukia“, „<...> patys pasiūlo“). Savanoriavimas – pagrindinė vaikų iniciatyva. „Jeigu mokykloje planuojamas kažkoks projektas prieš smurtą ar renginys, tuomet vaikai siūlomi mokinių tarybos.“ Be to, bendradarbiaudami su vaikais, pedagogai taip pat siūlo mokinius, kurie galėtų prisidėti prie smurto prevencinių programų įgyvendinimo („<...> siūlo pedagogai“, „<...> pedagogų posėdžio metu“).

Silpniausiai išreikštos kategorijos „**Siūlomi administracijos**“, „**Siūlomi tėvų tarybos**“. Minėtų kategorijų turinys rodo, kad ugdymo įstaigos administracijos ir tėvų tarybos vaidmuo siūlant vaikus, kurie įgyvendins smurto prevencijos programas yra mažiausias, kadangi pagrindinę veiklą koordinuoja patys vaikai ir mokytojai.

Analizuojant vaikų atrankos principus prevencinių programų įgyvendinimo kontekste, labiausiai išryškėjo *patikimumo kriterijus*, kuris ir lemia kokie mokiniai įgyvendins saugios mokyklos idėją („<...> vaikai turi pasitikėti vieni kitais, tik tuomet galės drąsiai kreiptis pagalbos“). Nepaisant vaikų iniciatyvos (savanoriavimo) itin svarbu, kad kiti mokyklos vaikai pasitikėtų, jų interesus atstovaujančiais asmenimis.

Taigi, gauti duomenys rodo, jog vaikai yra įtraukiami į smurto prevenciją mokykloje nesivadovaujant ypatingais atrankos principais ar kriterijais (pvz. pažangumas, aukšti pasiekimai ir pan.). Labiausiai akcentuojamas *savanoriavimas*, o mažiausiai - *siūlomi administracijos* bei

tėvų tarybos. Galime manyti, jog mokyklose vienu ar kitu būdu, pasireiškia vaikų iniciatyvos įsitraukti į smurto prevenciją. Tačiau, nepaisant savanoriavimo, bendraamžiams itin reikšmingas yra *patikimumo kriterijus*, kuriuo remiantis atrenkami vaikai, kurie prisidės įgyvendinant smurto prevencines programas. Pasitikėdami vieni kitais, bendradarbiaudami, vaikai kurs mokyklą be smurto.

Vaikų skatinimo/paramos būdai

Siekiant išlaikyti vaikų motyvaciją kurti saugesnę mokymosi aplinką, kiekviena ugdymo įstaiga numato tam tikrus vaikų skatinimo bei paramos būdus. Skatinimo sistema leidžia išlaikyti vaikų norą ir toliau prisidėti prie mokyklos gyvenimo, įprasmindama kiekvieno individualų indėlį palaikant santarvės idėją. Vaikų paramos/skatinimo būdus apibūdina kategorijos „Padėkos“, „Išvykos“. Kategorijas detalizuoja subkategorijos „Pagyrimo raštai“, „Viešai skelbiamos mokinių pavardės“, „Pažintinės ekskursijos“, „Išvykos“. Labiausiai išreikštas subkategorijų „Pagyrimo raštai“, „Išvykos“ turinys, kiek silpniau – „Viešai skelbiamos mokinių pavardės“, „Pažintinės ekskursijos“ (žr. 33 lentelę).

33 lentelė. **Vaikų skatinimo/ paramos būdai** (kategorijos ir subkategorijos)

Kategorijos	Subkategorijos	Teiginių skaičius	Patvirtinančių teiginių pavyzdžiai
Padėkos	<i>Pagyrimo raštai</i>	4	„<...> apdovanojami padėkos, pagyrimo raštais“ „<...> apdovanojami pagyrimo raštais“ „<...> apdovanojami padėkomis“ „<...> garbės raštais“
	<i>Viešai skelbiamos mokinių pavardės</i>	3	„<...> mokslo metų gale skelbiama šauniausia klasė“ „<...> per tėvų susirinkimą garsinamos pavardės“ „<...> padėkojama mokyklos laikraštyje“
Išvykos	<i>Pažintinės ekskursijos</i>	3	„<...> veikliausiems mokiniams – ekskursijos“ „<...> labiausiai nusipelnusiems ekskursijos“ „<...> ekskursijos“
	<i>Išvykos</i>	4	„<...> iniciatyviausiems – išvykos“ „<...> dažniausiai įvairios išvykos“ „<...> išvykos“

Kategorijų „Padėkos“, „Išvykos“ turiniai išreikšti panašiai, todėl galima teigti, jog kiekvienas, vaikus skatinantis būdas yra naudingas ir veiksmingas stiprinant jų motyvaciją, norą veikti. Kadangi smurto prevencinės veiklos rezultatai pasireiškia ne iš karto, o tik ilgą laiką kryptingai dirbant, sudėtinga tampa išlaikyti mokinių motyvaciją. Todėl, itin svarbu laiku pastebėti net menkiausią vaiko iniciatyvą, jį paskatinti, padėkoti ir pagirti („<...> mokslo metų gale skelbiama šauniausia klasė“, „<...> iniciatyviausiems – išvykos“, „<...> apdovanojami padėkos, pagyrimo raštais“).

Apibendrinant galima teigti, kad vaikų iniciatyvos turėtų būti skatinamos padėkos raštais bei įvairiomis pažintinėmis išvykomis, ekskursijomis. Labiausiai socialiniai pedagogai akcentuoja pagyrimo raštų bei išvykų svarbą, kiek mažiau – pažintines ekskursijas ir viešai skelbiamas mokinių pavardes. Kiekvienas vaikų paramos ir skatinimo būdas yra veiksmingas, jeigu jis atitinka mokinio interesus ir poreikius. Mokyklos bendruomenės padėka už atliktą darbą – puiki priemonė stiprinti pasitikėjimą savimi ir kitais, o svarbiausia, leidžianti pasijusti reikšmingu bendruomenės nariu.

IŠVADOS:

Teorinės dalies išvados:

1. Agresyvaus vaikų elgesio formų yra labai daug ir įvairių. Jos tarpusavyje glaudžiai susijusios ir susipynusios, ne visada tiksliai įvardijamos, kadangi ilgainiui įgauna vis naujus raiškos būdus. Labiausiai paplitęs vaikų tarpusavio smurtavimo būdas – emocinė, psichologinė prievarta. Ji – visų kitų smurtavimo formų ašis, pereinanti į fizinę ar net seksualinę prievartą.
2. Prevencinė veikla - pozityvus vaiko elgesio ugdymas, skatinimas, socialinių įgūdžių formavimas. Tokia veikla reikalinga asmenims, negebantiems kontroliuoti situacijos, priimti sprendimų, negebantiems palaikyti teigiamų žmogiškųjų santykių. Prevencija mokykloje – nuoseklus, ilgalaikis ir kryptingas darbas į kurį turi būti įtraukiami visi, pedagoginio proceso dalyviai. Pirmiausia įvardinant esamą problemą, tuomet atitinkamai planuojant ir struktūruojant veiklą. Tačiau, svarbiausia, jog patys mokiniai prisidėtų prie saugios ugdymo aplinkos kūrimo ir formavimo.
3. Smurto prevencinės strategijos mokykloje, efektyvios tada, kai jos apima mokyklos lygmens intervencijos strategijas, nukreiptas į visos mokyklos kultūros ir atmosferos keitimą; klasės lygmens strategijas, kuriose aktyviai dalyvauja mokytojai ir personalas; individualų lygmenį, nukreiptą į smurtautoją ir smurtą patyrusį asmenį. Socioedukacinė smurto prevencija bus veiksminga ir efektyvi tada, kai bus nukreipta į vaikų socialinių įgūdžių ugdymą, draugiškų tarpusavio santykių palaikymą ir formavimą, konfidencialumo garantavimą bei visos ugdymo įstaigos narių tarpusavio bendradarbiavimą.

Praktinės dalies išvados:

4. Joniškio rajono mokyklose (vidurinėse ir gimnazijose) labiausiai pasireiškia psichologinio pobūdžio vaikų tarpusavio smurtavimas, kurį įtakoja smurtinis elgesys šeimoje, psichologinės problemos, vaiko charakterio savybės ir socialinių įgūdžių stoka. Smurtavimas sukelia įvairias pasekmes vaikui, bet labiausiai neigiamai įtakoja mokymąsi ir sveikatą. Kovojant su vaikų tarpusavio smurtavimu, mokykla organizuoja renginius (akcijas kovai su smurtu; psichologas, socialinis pedagogas organizuoja paskaitas minėta tematika) į kuriuos įtraukia ir vaikus.
5. Atsižvelgiant į egzistuojančios problemos pobūdį, kiekviena ugdymo įstaiga modeliuoja smurto prevencinės veiklos etapus orientuotus į vaikus, tėvus, mokyklos bendruomenę. Labiausiai išryškintos tos prevencinės veiklos, kuriose tiesiogiai veikia vaikai ir suaugę

mokyklos bendruomenės nariai bei tos, kuriose realizuojamos vaikų pasiūlytos idėjos. Smurto prevencinę veiklą dažniausiai koordinuoja klasės auklėtojai, mokyklose dirbantys specialistai – psichologas ir socialinis pedagogas. Tėvai mažiausiai prisideda įgyvendinant saugios mokyklos idėją.

6. Pagrindinės vaikų inicijuotos smurto prevencijos veiklos yra orientuotos į bendraamžių tarpusavio paramos būdus, t.y. empatiją vienas kitam, draugiškų tarpusavio santykių kūrimą ir palaikymą, tiesioginę intervenciją smurtinėje situacijoje. Dažniausiai prevencinėse programose dalyvauja iniciatyvūs vaikai, gerai ir prastai besimokantys vaikai, bei tie, kuriais pasitiki bendraamžiai.
7. Vaikų atliekami vaidmenys smurto prevencijoje sietini su visos ugdymo įstaigos tarpusavio bendradarbiavimu, tvarkos palaikymu mokykloje. Labiausiai išryškėjo situaciniai ir sprendimų priėmimo vaidmenys, kurie lemia tam tikras pareigas. Dažniausiai akcentuotinos pareigos – savo elgesio stebėjimas, analizavimas, savikontrolė ir budėjimas pertraukų, mokyklos renginių metu. Suaugusieji, mokyklos bendruomenės nariai taip pat prisideda realizuojant smurto prevencines programas mokykloje. Jų vaidmenys – tarpininkai, patarėjai, vadovai, situacijų sprendėjai.
8. Realizuojant ir įgyvendinant smurto prevenciją mokykloje trūksta tęstinumo ir nuoseklumo. Tyrime dalyvavę mokytojai teigia, jog visada į šią veiklą įtraukia vaikus, tačiau tik trečdalis vaikų nurodė, kad dalyvauja smurto prevencinėje veikloje. Galime daryti išvadą, kad prevencinę veiklą, kuri realizuojama mokykloje, vaikai priima kaip savaimę suprantamą ugdymo turinio aspektą ir jam neteikia išskirtinės reikšmės. Tačiau, gali būti ir taip, kad prevencinė programa yra trumpalaikė ir ne visi vaikai joje dalyvauja (pvz. prevenciją įgyvendina suburta komanda), tuomet didžioji dalis apklaustųjų ir teigė nedalyvaujantys smurto prevencijoje. Nepaisant to, neformali veikla – vienas iš pagrindinių būdų, kuriuo realizuojamas vaikų dalyvavimas sprendžiant tarpusavio problemas, teikiama bendraamžių tarpusavio parama.
9. Vaikai yra įtraukiami į smurto prevenciją mokykloje nesivadovaujant ypatingais atrankos principais ar kriterijais (pažangumas, aukšti pasiekimai, pavyzdingas elgesys). Dažniausiai vadovujamasi savanoriavimo principu, kurį įtakoja vaikų noras padėti asmeniui nukentėjusiam nuo smurto, noras kurti saugesnę mokyklą ir susirasti naujų draugų. Priešingu atveju, asmenis, kurie įgyvendins prevencinę veiklą siūlo pedagogai ir mokinių taryba.
10. Prevencinė veikla mokykloje efektyvi tada, kai tinkamai reaguojama į smurtinę situaciją, bendradarbiaujama su tėvais, pastebimas ir skatinamas draugiškas elgesys, stebimos

vietos, kuriose dažniausiai smurtauojama, konsultuojamasi su vaikais suinteresuotomis institucijomis (policija, vaiko teisių apsaugos tarnyba).

Tyrimo hipotezė patvirtino iš dalies, nes vaikų dalyvavimas smurto prevencijoje mokykloje vyksta nenuosekliai, epizodiškai. Realizuojamos trumpalaikės smurto prevencinės programos, kurias įgyvendina mokinių mažuma (prevencinė komanda, mokinių taryba). Trūksta tiesioginių vaikų tų, kurie nepriklauso smurto prevencinei komandai, iniciatyvų sprendžiant tarpusavio smurtavimo problemas.

Mokyklose, kuriose įgyvendinamos pasaulyje pripažintos ir akredituotos smurto prevencinės programos, vaikų įtraukimas vyksta nuosekliai pagal konkrečių smurto prevencinių programų realizavimo etapus.

REKOMENDACIJOS

1. Mokykla, kaip asmenybės ugdymo institucija turi numatyti ir realizuoti tokias smurto mažinimo strategijas, kurios apimtų visus lygmenis: institucinį, grupės bei individualų. Pagrindinis darbas kovoje su smurtu turi būti sietinas su bendruomenės švietimu apie smurtavimo sukeltas pasekmes, galimus pasireiškimo būdus, prevencija ir pagalbos šaltinius. Nuosekliai įgyvendinant smurto prevenciją mokykloje, būtina suformuoti prevencinę grupę iš skirtingų bendruomenės narių (pedagogų, tėvų ir vaikų).
2. **Instituciniu lygmeniu** rekomenduojama realizuoti šias socioedukacines smurto prevencijos priemones: padidinti priežiūrą dažniausiose smurto pasireiškimo vietose, organizuoti nuolatinis susitikimus su tėvais ir juos informuoti apie neigiamus reiškinius mokykloje, rizikos grupės šeimoms skirti ypatingą dėmesį ir pagalbą ne tik mokyklos lygiu, bet ir asmeniniu, numatyti finansavimą socialinių įgūdžių ugdymo programoms įgyvendinti, sukurti mokyklos internetinę svetainę, kurioje vaikai galėtų drąsiai kreiptis pagalbos.
3. **Grupės lygmeniu** rekomenduojama realizuoti tokias socioedukacines smurto prevencijos priemones: nustatyti grupės taisykles bei numatyti jų kontrolės mechanizmą (elgesio grupėje taisyklės, užduočių atlikimas ir vertinimas), kuri koordinuotų patys vaikai, įvesti sistemą, skatinančią vaikus elgtis be smurto ir patyčių, mokytis konfliktus spręsti konstruktyviai, inicijuoti diskusijas, vaidybines situacijas, kurių metu vaikas įsijaustų į įvairius vaidmenis (skriaudėjo, nukentėjusio, stebėtojo, užtarėjo ir pan.).
4. **Individualiu lygmeniu** rekomenduojama realizuoti socioedukacines smurto prevencijos priemones, susijusias su pačiu smurtaujančiu vaiku ir jo šeima. Teikti individualias psichologo, socialinio pedagogo konsultacijas sprendžiant smurtavimo atvejus tiek mokykloje, tiek šeimoje. Smurtaujančią vaiką nukreipti į jam aktualią veiklą (pvz. sportą, muziką, vaidybą ir pan.), kuri sudarytų palankias sąlygas bendrauti ir bendradarbiauti su kitais vaikais.
5. Vaikų noras ir tiesioginės iniciatyvos kurti saugesnę ugdymosi aplinką yra efektyviausias prevencinės veiklos realizavimo kriterijus, todėl itin svarbu skatinti vaikus veiklai. Vyresni mokyklos mokiniai gali konsultuoti jaunesnius vaikus sprendžiant smurtavimo problemas, dalyvauti ir organizuoti susitikimus su kitų mokyklų mokiniais, mokykloje leisti laikraštį ar žurnalą, inicijuoti įvairius projektus, kurti informacinius standus, lankstinukus smurtavimo tematika.

6. Tēvams taip pat rekomenduojama prisijungti prie smurto pažinimo idėjos mokykloje, pirmiausia demonstruojant teigiamus tarpusavio santykius ir tinkamus agresijos kontrolės būdus. Bendradarbiaudami su vaikais ir pedagogais, tėvai galės efektyviau koreguoti savo vaiko užimtumą, laisvalaikį.

LITERATŪRA

1. Adair J. (2006). *The efficacy of sexual violence prevention programs: implications for schools*. Journal of school violence, Vol 5 (2), p.87-97
2. Auškelis R. (2006). *Mokinių savižudybės ir jų prevencija*. Vilnius
3. Bandūra A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. Englewood Cliffs, N.J.: USA Prentice Hall.
4. Bandūra A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
5. Barkauskaitė M. (1998). *Humanistinio ugdymo proceso įvertinimo ir paauglių saugumo šeimoje bei klasėje sąveika.* Pedagogika. Mokslo darbai, Nr. 37. Vilnius: VPU leidykla
6. Barkauskaitė M. (2001). *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika*. Monografija. Vilnius: VPU leidykla
7. Benesch H. (2002). *Psichologijos atlasas*. Vilnius: Alma litera
8. Bitinas B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija
9. Bitinas B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Kaunas: Kronta
10. Blažys V. (2001). *Metodinė medžiaga sveikatos priežiūros specialistams su seksualinę prievartą patyrusiu vaiku. Bendrojo bazinio mokymo bei specializuotos tobulinimosi programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą*. Vilnius. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
11. Braslauskienė R., Jonutytė I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijoje*. Mokomoji knyga. Klaipėda: KUL leidykla
12. Bukšnytė L. (1999). *Bendrojo lavinimo ir jaunimo mokyklos moksleivių savijautos ypatumai* / Ugdymo psichologija. Nr. 1, 1999, 2t., p. 34 – 40
13. Bulotaitė L., Pivorienė R. V., Sturlienė N. (2001). *Drauge su vaiku: psichologo patarimai mokytojams*. Vilnius: ŠMM
14. Civinskas R., Levickaitė V., Tamutienė I. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*. Monografija. Vilnius: Garnelis
15. Crick N. R., Dodge K. A. (1996). *Social information processing mechanisms in reactive and pro-active aggression*. Child Development, 67/993 – 1002.
16. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (2003). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla
17. Dapšys A., Sakalauskas G. (2005). *Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai*. Teisės institutas
18. Eliasson P. E. (2002). *Vyrai, moterys ir smurtas: smurtinio elgesio supratimas ir keitimas*. Vilnius

19. Elliott D. S., Grady J. M., Shaw T. E. ir kt. (2000). *Safe Communities – Safe Schools Planning Guide. A Tool for Community Violence Prevention Efforts*. University of Colorado
20. Feinberg T. (2003). *Bulling Prevention and Intervention*. Principal leadership, Nr. 9, p. 10 - 14
21. Gajda R. (2006). *Safe schools through strategic alliances: how assessment of collaboration enhances school violence prevention and response*. Journal of school violence, Vol 5 (1), p. 63-80
22. Gilbert L. (2008). *Vaikų linija, CHIPS ir kitos draugiškos organizacijos; veiksmingas bendraamžių paramos sistemų įgyvendinimo būdas*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga, p. 41 – 45. Vilnius: Multiplex
23. Gilligan J. (2005). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas
24. Gilligan J. (2007). *Smurtas*. Vilnius: ALF Vaga
25. Girdvainis G., Pocevičienė R. (2009). *Patyčių problema ir jos prevencijos bendrojo lavinimo mokykloje analizė*. Jaunųjų Mokslininkų Darbai. Nr. 4(25), p. 127 – 135
26. Girdvainis G., Pocevičienė R. (2009). *Patyčių raiškos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose analizė*. Jaunųjų Mokslininkų Darbai. Nr. 4(25), p. 134 – 142
27. Glinskienė A., Drazdauskienė R. (2001). *Paauglių agresyvaus ir smurtinio elgesio psichologiniai ir psichopatologiniai ypatumai*. Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija. Vilnius: Lietuvos teismo psichiatrijos asociacija.
28. Grigutytė N., Karmaza E., ir Kamerienė S. (2004). *Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija*. Metodinės rekomendacijos socialiniams darbuotojams ir socialiniams pedagogams. Vilnius
29. Heinrichs R. (2003). *A Whole – School Approach to Bulling: Special Considerations for Children with Exceptionalities*. Intervention in School and Clinic, Vol. 38, Nr. 4, p. 195 - 204.
30. Hurrelmann K. ir Unverzagt G. (2001). *Kaip išugdyti stiprius vaikus*. Vilnius: Alma litera
31. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius
32. Karalius R. (2008). *Vaikų prievartos bei smurto paplitimo problemos Šiaulių mieste*. Baigiamasis magistro darbas. Vilnius
33. Kardelis K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex

34. Karmaza E., Grigutytė N., Karmazė E. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius: Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerija, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras
35. Kitrys A., Bukšytė L. (2008). *Mokinių patiriamo smurto bei savijautos ypatumai skirtingo tipo mokyklose/ Pedagogika* 91/2008, p. 60 – 65
36. *Kodėl vyksta patyčios?* Žiūrėta: [2010 – 08 – 06]. Prieiga per internetą: <<http://www.bepatyciu.lt/priezastys>>
37. Koffemanas R. (2000). *Specialusis ir socialinis ugdymas*. Mokslinės konferencijos medžiaga, 2000m. sausio 26 – 27d. Šiauliai: Šiaulių universitetas
38. *Kompleksinė smurto mokyklose prevencijos ir kontrolės programa (projektas)*. ŠMM, 2002
39. Kvieskienė G. (2000). *Socializacijos pedagogika*. Vilnius
40. Kvieskienė G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius
41. Kučinskas V., Kučinskienė R. (2000). *Socialinis darbas švietimo sistemoje: teoriniai aspektai*. Klaipėda
42. Kurienė A. (2007). *Ką kiekvienas vaikas turi žinoti apie smurtą ir kaip išlikti saugiam*. Vilnius: UAB „Sapnų sala“
43. Kurienė A. (2007). *Smurto prevencija Lietuvos mokyklose – 10 metų patirtis// Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai 2007 m. gruodžio 6 – 7d. Vilnius
44. Lagerspetz K.M.J., Bjorkvist K. (1994). *Indirect aggression in boys and girls. Agresive behavior*. Current perspectives, p. 131-150. New York: Plenum Publishing Corporation
45. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija
46. Leliūgienė I. (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija
47. Magmedovas A., Kasperavičiūtė E., Karmaza E. (2004). *Mokyklos saugumo politikos formavimas įtraukiant mokinius*. Metodinės rekomendacijos. VĮ: Vaiko Namai
48. Markevičienė A., Blažys V. (2000). *Fizinis ir psichologinis smurtas*. Vilnius: LR sveikatos apsaugos ministerija
49. Myers D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika
50. *Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programa*. Lietuvos respublikos Vyriausybė. Žiūrėta: [2010 – 08 – 14]. Prieiga per internetą: www.vpsc.lt/doc_files/programu_atask/smurto%20progr.doc

51. Norgėlienė I., Grigaitė B. (2007). *Vaikų psichologinio konsultavimo įtaka agresyvaus elgesio kaitai*. Žiūrėta: [2010–03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/89/norggrig123-129.pdf>>
52. *Olweus patyčių programa*. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Žiūrėta [2010 – 08 – 20]. Prieiga per internetą: <http://www.sppc.lt/index.php?901799580>
53. Olweus D. (2008). *Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija*. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga, p. 19 – 30. Vilnius: Multiplex
54. *Paauglystės kryžkelės*. Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa 2007 m. LIONS QUEST LIETUVA
55. Pakalniškienė V., Bieliauskienė R., Serbe S. (2003). *Vaikų patirtos prievartos ir jų traumavimo laipsnio ryšys*. Mokslo darbai: Psichologija 27/9-29
56. Palujanskienė A., Uzdila J. V. (2004). *Agresija ir konfliktai mokykloje*. Pedagogika, Nr. 73/2004, p. 124 - 127
57. *Paramos vaikams centras*. Žiūrėta: [2010 – 08 – 15]. Prieiga per internetą: <<http://lt.pvc.lt/page.php?id=64&e=88&c=9>>
58. Pellegrini A. D., Long J. D. (2002). *A longitudinal study of bullying, dominance and victimization during the transition from primary school through secondary school*. British Journal of Developmental Psychology, vol 20, 259-280
59. *Per R. Šalasevičiūtės kadenciją smurto prieš vaikus tyrimų padaugėjo 4 kartus*. Žiūrėta [2010 – 08 – 03]. Prieiga per internetą: <<http://klaipeda.diena.lt/naujienos/lietuva/per-r-salaseviciutes-kadencija-smurto-pries-vaikus-tyrimu-padaugejo-4-kartus-269074>>
60. Pivorienė R. V., Sturlienė N. (2005). *Mūsų klasė*. Knyga klasės auklėtojui. Vilnius
61. Pivorienė R. V., Sturlienė N. (2003). *Klasės vadovo ABC: darbas su mokiniais*. Vilnius UAB „Efrata“
62. Plaušinitienė A., Masiliauskienė E. (2009). *Vaikų smurto mokykloje priežastys ir pasekmės (vaikų patirties reprezentacijos)*. Jaunųjų mokslininkų darbai. Nr. 2 (23), p. 174 - 182
63. Pollard A. (2006). *Refleksyvusis mokymas*. Vilnius: Garnelis
64. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. (2006). *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius: UAB Multiplex
65. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. (2005). *Apie priekabiavimą*. Vilnius: Vaiko raidos centras

66. Povilaitis R., Jasiulionienė J. S., Kurienė A. (2007). *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius: UAB Multiplex
67. Povilaitis R., Jasiulionienė J. S. (2008). *Mokykla gali įveikti patyčias*. Rekomendacijos mokytojams. Vilnius
68. *Prevencinė veikla*. Žiūrėta [2010 – 08 – 18]. Prieiga per internetą: <http://www.mentorfoundation.org/about_mentor.php?nav=3-27-76-170>
69. Prokopčik M. (2003). *Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras
70. *Psichologijos žodynas* (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
71. Rigby K. (1999). *What harm Does Bullying Do? Paper presented at the Children and Crime: Victims and Offenders Conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Brisbane, 17 – 18 June 1999*, p. 2 – 12.
72. Rigby K., Smith P. K., Pepler D. (2004). *Bulling in Schools*. Cambridge: Cambridge University Press
73. Rupšienė L. (2000). *Nenoras mokytiis – socialinis pedagoginis reiškinyis*. Monografija. Klaipėda: Klaipėdos universitetas
74. Smith P.K. (1999). *Definitions of Bullying-Related Terms from Children in Different cultures*. Nature and Prevention of Bullying.
75. Smith P. K., Galvin P., Shaughnessy J. ir kt. (2003). *Smurto prevencija mokyklose*. Vilnius: Europos Taryba
76. *Smurto prevencija mokykloje* (2005). Metodinė priemonė. Vilnius
77. *Sociologijos žodynas* (1993). Vilnius: Academia
78. Stephen Dr., Williams E. (2008). *Patyčių suvokimas įvairiose aplinkose. Pasiūlymas, kaip suvokti vidines ir išorines įtakas patyčioms ir kaip su jomis dirbti/ Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*, p. 63 – 66. Vilnius: Multiplex
79. Sruoga V., Jakubkaitė B. (2002). *Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus: praktinė programa psychologams ir socialiniams pedagogams, dirbantiems su rizikos grupės vaikais*. Vilnius: UAB „Dizaino propaganda“
80. Šalaševičiūtė R. (2008). *Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos patirtis sprendžiant patyčių ir smurto problemas mokyklose/ Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*, p. 13 – 16. Vilnius: Multiplex
81. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius

82. *Vaiko Namas*. Vaiko raidos centras. Žiūrėta [2010 – 08 – 05]. Prieiga per internetą: <http://www.raida.lt/>
83. Vaitkevičius R., Saudargienė A. (2006). *Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose*. Kaunas: VDU leidykla
84. Valeckienė D. (2004). *Priekabiavimo mokykloje psichosocialiniai aspektai*. Magistro darbas. Klaipėda
85. Valickas G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija
86. Whitted K. S., Dupper D. R. (2005). *Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools*. Children and Schools. Vol 27, Iss 3, p. 167 – 175.
87. Zaborskis A., Vareikienė I. (2008). *Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata ir gyvensena*. Medicina. Nr. 44(3), p. 232 – 239
88. Zaborskis A., Cirtautienė L., Žemaitienė N. (2005). *Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994 – 2002*. Medicina. Nr. 41 (7), p. 614-620
89. Žukauskienė R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras
90. Žukauskienė R. (1999). *Agresija ir bendradarbiavimas: kaip padėti vaikams išmokti konstruktyviai elgtis*. Vaikų psichologinis konsultavimas. Vilnius: Presvika

PRIEDAI